

K. Moses ben Maimon, of Cordova

הלכות תמלוד תורה ותשובה

רבי משה בן מיימון

218

f 8

R. MOSIS MAIMONIDIS

Tractatus Duo:

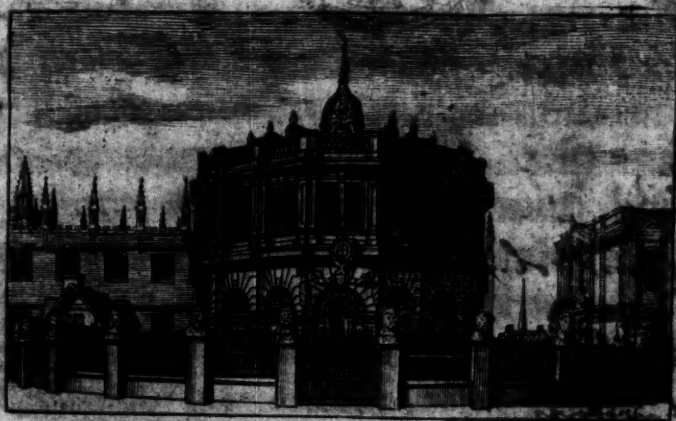
1 *De Doctrina Legis, sive Educatione Puerorum.*

2 *De Natura & ratione Pœnitentiæ apud Hebræos.*

Latine reddidit, notisque illustravit

ROBERTUS CLAVERING, A. M.
Coll. Universitatis Socius.

Præmittitur dissertatio de Maimonide ejusque operibus.

OXONII,
E THEATRO SHELDONIANO,
Impensis Hen. Mortlock Bibliopolæ Londinensis ad Insigne Phœni-
cis in Cœmeterio D. Pauli, Anno 1705.

✓

Imprimatur,

GUIL. DELAUNE,

Vice-Can. Oxon.

Aprilis 13. 1705.

Affranche.

J. F. N. N.

St. Trin. Coll. Cant. L. I.

J. F. P.

Ecclesia de West Dene

in agro Wiltonensi

Minister

1729.

DISSERTATIO

DE

M A I M O N I D E

EJUSQUE OPERIBUS.

DUO præcipue cavenda esse arbitror cum de hominibus aut aliis rebus modo historico scribere instituimus; primo ne plus, deinde ne minus quam quod verum est aut fatis probabile dicamus: quod ad prius attinet, si in eo labamur, tum aut fabulas narrasse, aut mendacia confinxisse, aut orationem composuisse videbimur quibus vel nostrum ingenium & scribendi artem intempestive iactare, vel aliquod portentum divulgare, vel quorundam ambitum & inanis gloriæ pruritum titillare, aut nostris commodis velificari, aut alios in errorem ducere possemus: Talia quidem ad infimæ fortis Poetas, Panegyricos & ejusdem farinae alios nullo modo autem ad verum Historicum spectant; in historia enim ejusmodi assumenta sunt maxime in-

concinna & indecora, ac æque incongrua videntur ac si vestes deauratæ filis ex viliori metallo ductis ornatae essent & intertextæ. De posteriore quod ab Historico fugiendum est dicere licet, quod id quoque culpandum esse censeamus; cum minus quam par est dicendo veritatem reticemus, nec ullo jure Historicorum nomen nobis vindicare possumus; sicut nec ille statim est verus Logicus qui aliquam tantum ejus partem didicit, nec ille eruditus Mathematicus qui quasdam ex præcipuis Elementorum propositionibus non novit demonstrare. In Maimonidis vita aut de Maimonide dissertatione (aut quocunque nomine veniat) contexenda summam dabo operam ne in istos scopulos impingam. Atque ut in hoc opere facilius progrediar, primo de Autore ejusque Genio, de animi dotibus & ea arte quam professus est, verba faciam; & postea ejus opera recenserebimus, & qualia sunt, quæque in iis continentur quam brevissime enarrare conabimur. nolimus autem ista miracula & fabulas hic transferre quas de Autoris nostri nativitate, studendi ratione, artis medicæ peritiâ & de libro *Iad* conscribendo prodit imperitus iste scriptor *R. Gedaliah* apage istas nugas & figmenta quibus

bus non omnino indiget *Maimonides*, & quæ,
si in vivis esset, summo fastidio contemneret.
R. Moses Ben Maimon sapissime *Rambam* à
Judæis (qui literas nominum propriorum ini-
tiales in unum contrahunt) vocatus, *Cordaba*
in Hispania, ut ex libro *Juchasin* discimus,
hora tertia pomeridiana diei Sabbati & vespera
Paschatis annoque Christi 1131 natus fuit. Alii
autem, ut *Rabbi Isaac* & *Rabbi David* Auto-
ris nostri nepos, eum anno Christi 1135 natum
fuisse contendunt: in hac controversia chro-
nologica non possumus certo determinare à
cujus partibus stat veritas, pro comperto at-
tem habemus eum post annum Christi 1129
natum fuisse. Ejus Pater fuit *R. Maimon* iudex
vir & juris cognitione & sapientiæ dotibus ce-
lebris & insignis, & illustri familia clarissimis-
que majoribus prognatus; at quæ & qualis ejus
mater fuit non omnino cognovimus: nam ea,
quæ de illa narrat Autor *Shalsbeletz Haka-
bala*, aniles fabulas redolent, nullamque fidem
merentur. Apud *Rabbinos* non infrequens nec
inufitatum est aliquod prodigium vel divini-
tus editum, vel angelorum ministerio & hu-
manis viribus potentia divina adjutis factum
confingere, quo alienius viri illustris famam &
autori-

autoritatem augeant, aut quo vulgo imperito absurdas & ineptas eorum opiniones & blasphemias contra *Jesum Messiam* nostrum magna copia effusas facilius devorare persuadeant: Memini enim me tale figmentum de *R. Solomone Jarchi* aut legisse aut audivisse quale à prædicto autore de *Maimonide* narratur. Magistrum habuit *R. Josephum Levitam F. Megas* virum maximæ eruditionis in rebus *Talmudicis*, quem *Maimonides* in præfatione ad partem *Misnæ Zeraim* vocatam summis laudibus effert, neminemque ei in omnibus retro seculis parem aut æqualem fuisse dicit. De Præceptore ejus dissentiunt *R. Gedaliah* & *R. Abraham Zacuth*: prior eum *R. Josephum Levitam* magistrum habuisse, posterior autem à Patre suo institutum fuisse vult: nullam causam invenire possum quare de hac re inter se digladiarentur præfati autores; potuit enim prius à patre institui & postea à celebri isto *Josepho Levita* doceri; & quamquam *Maimonides* decem tantum annis *R. Josepho* minor natus fuit, prout asserit *R. Abra: Zacuth*, tamen hoc non impedit quo minus hic illius præceptor esset si scholam juvenis aperuit. Quot annos in audiendo magistrum suum posuerit nobis

nobis non compertum est. *R. Gedaliah* eum cum Magistro suo in spelunca delituisse & ibi Legem didicisse scribit: at nulla ratione induci possum ut credam Magistrum tam præstantem & insignem tam diu latitare, aut Discipulum tam egregium in umbra & tenebris educari potuisse. In solitaria & umbratili illa vita, quæ in cellis & locis à publico hominum coetu seclusis est agenda, torpent aut languescunt plerumque puerorum ingenia, aut se omnium doctissimos cogitantes inani tumescunt persuasione; adeoque nihil fere quod lectu dignum est in lumen emittunt, id quod de *Maimonide* nullo modo affirmari possit ut postea facile deprehendemus.

Ingenio felicissimo, i. e. philosophico erat præditus, quo nihil amplius aut præstantius à Deo hominibus tribui & concedi potest: hujus beneficio bonum à malo, rectum à pravo, decorum ab indecero, verum à falso, certum à probabili, & magis probabile à minus probabili discernitur; & hoc incitatur rerum rationes perpendere, earum causas investigare, easque inter se componere, ut rectos de iis formemus conceptus, & quæ ad praxin spectant melius dignoscamus. Tale ingenium quamvis industria & crebra exerci-

exercitatione augeri & perfici potest, nulla tamen arte nullisq; conatibus acquiritur, cum fingulare sit donum quod natura, seu potius Deus bonorum omnium largitor, hominibus quibusdam benigne indulgit: nam ut nemo insignis Poeta, nemo magnus Orator, ita nemo celebris Philosophus sine peculiari corporis temperamento & genuina animi indole unquam evasit. Hoc autem *Maimonidi* nostro cum paucis Hebræis concessum est. Inter cæteros *R. Abarbinel* huic in philosophia proximus videtur; ejus autem Ingenium tenue est si cum *Maimonidis* genio comparetur: prior acutus erat & subtilis, posterior firmus & nervosus; ille suam argumentandi artem ubique ostendere conatur, hic nulla prodita ostentatione semper strenuissime arguit; ille omnes rerum rationes & momenta corradere & coacervare videtur, hic ea quæ majoris sunt ponderis & ad rem probandum satis sufficiunt tantum colligit; ille sæpius nimium dicit & Lectores verborum abundantia onerat & fatigat, hic suam scribendi artem intra justos limites cohibet & sicut non parcus est ita nec in dicendo est nimius; ille acris & vehementis, hic mitis & temperatæ indolis fuit; ut verbo dicam, ille *Sco-*

to nostro hic *Aquinati* similis fuisse videtur.
Prout optimo Ingenio præditus ita & maxi-
mo iudicii acuminis & perspicacia erat dona-
tus; id quod in omnibus ejus operibus, nisi ubi
Christianis se opponit, clarissime elucet. Ab-
que hoc omnem istam fabularum, Incanta-
mentorum, & futilium disputationum farragi-
nem nec rejicere nec à rebus commodis & uti-
libus tam perite secernere potuisset; nec to-
tius Juris Judaici Corpus methodo tam clara
apta & concinna tradidisset nisi optimi iudicii
viribus obscura *Gemarae* claustra referasset, &
maximas ejus difficultates planis & perspicuis
explicationibus illustrasset. Præcipua autem
ejus facultatis specimina & documenta in Li-
bro *Moreh Nevochim* apparent, ubi de variis
& omnis fere generis argumentis tam distincte
& inculenter disputat, ut suos oculos amissos
videatur qui de ea re ulterius dubitare possit.
De ejus Memoria nihil nobis tradiderunt Scri-
ptores Judæi; eam si non optimam attamen
non pessimam fuisse tuto dicere licet, cum sine
memoria renaci aut saltem mediocri omnes illas
artes, quibus ornatus erat, nec ab aliis discere
nec cum aliis communicare potuisset.
Hæc naturæ dona optimis artibus & omne
genus

genus doctrina polivit & excoluit, nullam non
adhibuit industriam nullum refugit laborem
quo suum animum optime à Deo fictum & for-
matum tum Doctorum suorum prudentia & di-
sciplina tum Philosophorum celebriorum Sapi-
entia inbueret & ornaret. In omni philoso-
phia & Græca & barbara fuit eruditus, & hanc
tantifecit & tantæ necessitas æstimavit, ut ini-
quum fere & prorsus periculosum arbitratur
aliquem se Theologicis Studiis addicere prius
quam Philosophiæ notitia & regulis se tanto
muneri & aptum efficerit & idoneum. Se omnes
autem optimorum Philosophorum libros legif-
se ait, in Epistolis suis, præsertim autem in ea
quæ ad *R. Samuelem Aben Tybbon* misit, de
Platone, *Aristotele*, de *Themistio* Philosopho,
de *Pythagora*, *Porphyrio* & *Avicenna* aliisque
autoribus tanquam à se sæpius lectis loquitur;
& in *Menek Nevochim* sæpius contra *Ari-
stotelem* disputat eiusque opiniones refellit. Nul-
la sane Philosophiæ pars eum latuit. Eum Lo-
gicum fuisse satis ostendit optima ista argu-
endi methodus quæ in omnibus eius operibus
conspicitur. Ejus rerum moralium notitia in
pluribus locis at speciatim in Tractatu *Danotb*
vocato abunde apparet; de Metaphysicæ sci-
entia

entia & præstantia non raro differit, eaque uti-
tur cum de Deo Angelisque in Tractatu de
Fundamentis Legis & Moreb Nevockim ver-
ba facit: in *Physicis & Mathematicis* pluri-
mum desudavit & maximos fecit progressus,
ut ex Tractatu de *Consecratione Kalendarum*
& *Epistola ad Marsilienses* de Astrologia col-
ligimus.

Insignis quoque Criticus fuit Autor noster,
at non talis quales fuerunt plurimi, superio-
ris seculi Critici, & quales etiam in ætate no-
stra minutis suis & insulis observationibus
autores optimos inquinaverunt. Sunt enim isti
mordax & rabiosum hominum genus, qui de
literis & literarum apicibus tanquam de ma-
ximi momenti rebus concertant, & de nihilo
maximas turbas excitant, qui in superficie sem-
per hærent, & ad veras vocum significationes
enucleandas per raro aut nunquam se accin-
gunt. Noster vero de istiusmodi levissimis pa-
nam sollicitus est; quippe cum sublimis ingenu-
viris nihil indignius nihil magis indecorum est
quam in istis exercitationibus tempus & oti-
um consumere; & circa talia occupari ad ani-
mos vulgares & degeneres tantum spectare vi-
detur ille in pervestigando vocum significationes

nec Grammaticorum nec Lexicographorum
vestigiiis infistit, sed præcipuas earum homo-
nymias evolvit, & significationem præsentî ne-
gotio & argumento quod sub manibus est,
intervientem amplectitur. Hujus rei exempla
afferre inane esset & inutile, cum in tota prima
parte Libri *Moreh Nevochim* nihil aliud fere
agit quam ut plurimarum vocum, quæ in sacra
Scriptura occurrunt, verum sensum explicet,
& clavem nobis præbeat quo Sacri Textus lo-
ca dubia, obscura, & difficilia aperiamus. In
hoc enim Ars Critica consistit, ut verum Auto-
rum & vocabulorum sensum inveniamus, &
inventum aliis rite explicemus, non autem ut
eorum litteras dinumeremus & circa istas juri-
gia & fixas moveamus.

Eum multas & varias linguas nempe He-
braicam, Chaldaicam, Arabicam, Turcicam,
Medicam & Græcam edidicisse ferunt Scripto-
res Hebræi: eas omnes *Maimonidem* intellexisse
non auctus sum affirmare, ut in earum plurimis
cum satis exercitum fuisse nemini hæc opera
legenti dubium est. Etenim hic de linguis agitur,
non incommodum nec præter Institutum no-
strum erit de ejus stylo sive orationis genere
paucula subijcere. Scriptores erant magis & ele-

gens, & sacrum Textum, utpote omnis Hebrai-
cae Eloquentiae exemplar, quantum potuit, imi-
tatus est. Rhetoricos & sublimem
loquendi modum non affectat, sed omnia Sty-
li pure, simplici & perfacili tradit; nec con-
tentioso & forensi scribendi genere sed leni &
aequabili delectatur; ut in oratione sua luxu-
rius non est, ita nec sterilis nec parcus, sed
omnia dicit quae materiam subjectam vel ex-
plicare vel illustrare possunt, & plura dicere re-
fugit. Ejus oratio, ut arbitror, isti scribendi
generi similissima est quo Cicero in libro de offi-
ciis, aut *Aristoteles* in sua Philosophia traden-
da usus fuit: Hic loquendi modus ad docen-
dum, ille sublimis ad commovendum & inflam-
mandum aptior est; hic aquae limidae & le-
niter fluentis, ille maris aestus omnia haec & ibi
haec rapidi comparari potest; hic temperato
verborum delectu animos nostros veritate in-
stituit, ille eorum nimia copia obruit & obfu-
scat. Non mirandum est ideo *Maimonidem*
optimi ingenii & limati iudicii virum prius ge-
nus amplexum fuisse, posterius vero neglexisse.
Non necesse est ut quicquam de ejus virtuti-
bus moralibus hic dicam, etiam vitam suam
ob veteris Testamenti regulas & rectae ratio-

nis normam, quantum fieri potuit, exegisse facile est credere; ubique enim bonos mores laudibus prosequitur, eos ad res intelligendas earumque veritatem assequendam omnino necessarios esse vult; & neminem in præceptis institutisque Philosophiæ, multo minus in Theologia, proficere posse dicit nisi qui virtute est præditus & se à corporis voluptatibus & huius mundi negotiis abducit. Liceat hic observare eum fuisse mitissimæ & placidissimæ indolis; & nunquam suos adversarios, ne *Christianos* quidem, convitiis & contumeliis excipere: id quod reliquis Judæis gratum est atque iacundum.

In Medicina adeo peritus erat & insignis ut in numerum Medicorum Regis *Ægyptii* cooptaretur. In Epistola ad *R. Aben Tybham* missa se tantis in re medica occupationibus implicari ait, ut cum eo confabulari nec obitu nec interdiu possit. Regem quotidie visere consuevit, & si quis in Aula morbo laboraret, ibi totum diem consumebat: Si eorum nemo morbo affectus esset statim à meridie domum suam repetebat, ubi tanta Gentilium, Judæorum, Nobilium & Ignobilium, Judicum & Ministrorum, Amicorum & Inimicorum multitudo

rum adibant, & de sanitate aut tuenda aut recuperanda consulebant, ut cibum vix comedere possent; & se auscultando, respondendo, & de morbis inque medendi ratione loquendo quotidie delassatum fuisse queritur.

Absoluta jam prima hujus dissertationis parte ad secundam jam deveniendum est, & quemadmodum ex agro foecundo & fertili, in quo bona jacta sunt semina optimos & uberrimos fructus, ita à Tali Ingenio omnibus Philosophiæ aliarumque disciplinarum principiis instructo & exculpto opera egregia & maxime præclara non possumus non expectare.

Primum ejus opus erat Commentarius, quem in tres *Gemarae* partes *Moed*, *Nasim*, *Nesikin*, & in Tractatum *Cholin* scripsit: quo tempore aut loco hoc opus (quod injuria temporum jam perit) confecit nobis non certo constat; illud autem eum in Hispania & incepisse & absolvisse credere inducor, eo quod ex Patris suis Scriptis & R. *Josephi* & *Megas* magistri sui expositionibus & interpretationibus magna ex parte collectum fuisse tradatur, & verisimile mihi videtur eum in isto opere quardam communibus & receptis Judæorum opinionibus libere & palam tradendo eorum odium & invidiam in se deri-

derivasse, & hac de causa non potuisse diutius
apud suos *Hispanienses* pacate & quiete vitam
traducere: adeoque patria sua relicta in *Egy-
ptum* commigravit, & quoniam in ista regione
ætatem consumsit, *Egyptius* plerumque vo-
catur.

Commentarium suum in *Misnam* viginti
tres annos natus incepit eumque trigesimo æta-
tis anno absolvit. Hujus operis præcipuus sco-
pus est *Misnæ* explicationes & verborum In-
terpretationes ita breves & faciles ob oculos
Lectoris ponere, ut ejus verum sensum nullo
negotio & intelligere & memoriæ tradere pos-
sit, ut Doctorum decisiones & constitutiones
notas faciat, & ad quas conformanda sit praxis
ostendat, ut alios ad *Gemara* Studium dedu-
cat, & rectam rationem verba explorandi &
explicandi doceat, ut doctrinæ *Talmudicæ*
compendium habeant, ex quo sine magna diffi-
cultate & molestia quæ agenda sunt aut omit-
tenda quæque cognitu sunt necessaria intelli-
gant. Hunc Commentarium in lingua Arabica
scripsit *Maimonides*, & eum Hebraice reddidit
& *Aben Tybbon*. nonnullis ejus partibus in-
troductiones sive proœmia præmisit quibus Le-
ctorum animos ad ea, quæ sequuntur, capi-
endum

endum magis aptos & idoneos efficeret: Hæc
introductiones numero sunt sex, & in iis de
Lege *Mosaica*, de *Misnæ* & *Gemara* compo-
sitione & Doctoribus eam componentibus,
de Vita futura, de Judaicæ Religionis funda-
mentis, de anima humana ejusque facultatibus
& de modo eos dirigendi juxta sanæ rationis
regulas, de homine pio & virtutibus prædito,
de virtutibus & vitiis eorumque natura & dif-
ferentia, de humanæ voluntatis libertate, de
Oblationum divisione earumque speciebus, de
variis impuritatibus aliisque istiusmodi rebus
docte & eleganter differitur: in his omnibus
variā & multiplicem scientiam ostendit & se
ultra ætatem doctum fuisse demonstrat.

Opus illud, quod interdum *מסנה*, inter-
dum *מסנה*, & magnum ab ipso Autore vo-
catur, annis duodecem post *Misnæ* Commen-
tarium in publicum misit. In quatuordecem
libros distribuitur, & in istis reperiuntur octo-
ginta & novem Tituli sive Tractatus, quibus
omnia ista præcepta sive affirmativa sive ne-
gativa præmittit in quæ totum Jus Judaicum
resolvi & distribui potest: Omnia ista hic re-
censere non conceditur, adeoque breviter tan-
tum & in genere ea, quæ in isto opere autor
noster

noster complectitur, perstringamus: cum hæc
agere aggredior æquum erit & tutissimum ipsi
us *Maimonidis* vestigiis insistere & ductum
sequi: Ille autem omnia præcepta in isto opere
contenta in quatuordecem classes partitur. In
1^æ classe de præcipuis Fidei fundamentis &
necessario credendis agitur 2^a. vel ea comple-
ctitur præcepta quæ immmediate Idololatriam
spectant, vel ea quæ ritibus Idolatricis suam
debent originem. 3^a Philosophiam moralem
virtutum indagatricem vitiorumque expulsi-
cem continet. In 4^a omnia ista disputantur quæ
pertinent ad Eleemosynam, ad Mutuum & De-
bitum, ad Anathemata, ad Servorum jura & pri-
vilegia, ad oblationes liberas & indefinitas,
ad Decimas primas & secundas, & ad Annum
septimum in quo terram colere non licuit. In
5^a de omni Damnorum genere agitur 6^a præ-
cepta de Furibus, Prædonibus, Testibus eorum-
que testimoniis, Synedriis, Rebellibus & Apo-
statis, & de Regibus & bellis gerendis comple-
ctitur. In 7^a omnia reperiuntur quæ ad re-
rum occupationem, Hæreditatem & possessio-
nem, & ad quæ Mutui & Depositi, Locati &
Conducti, Actoris & Rei & cæterarum ejusmodi
rerum jura pertinent. In 8^a præcepta de Sab-
bato

bato & Diebus Festis & solennibus invenimus. In 9^m de precibus, Benedictione & gratiarum Actione, Phylacteriis, Postium schedis, Penicillamentis, & de recto Legem scribendi more sermo instituitur. In 10^m de Sanctuario ejusque vasis & ministris disputatur. In 11^m omnia Oblationum & Sacrificiorum genera eorumque ritus ponuntur. 12^m omnes Pollutionis & purificationis modos complectitur. In 13ta de Cibis vetitis & omni votorum genere tractatur. & in 14^a demum de Concubitu illicito agitur. Hic Codex totius Juris Judaici Corpus five Systema vocatur, in quo omnia tanto nitore apparent, tantis suffulciuntur rationibus & tali methodo traduntur, ut nec Romanorum Pandectis, nec aliarum Gentium Scriptis iuridicis locum cedat. In tanto volumine *Maimonidem* nunquam lapsum fuisse non auri sumus affirmare, si *Abrahamo Ben David*, qui Animadversiones in hunc librum scripsit, fides adhibenda esset, eum sapissime errasse non potuimus diffiteri: at credo istum Censorem contradicendi cacoethe fuisse percitum, prout plurimis in locis ostendunt Autores *Maggid & Ceseeph Misna*; & hujus exemplum in notis nostris p. 129. nos ipsi posuimus. Existimavit

fortassis hicce Animadversor se tanti viri lapsus notando celebriorem & illustriorem fieri; at longe fallitur, cum nihil eum magis obscurum reddere potuit quam cum Autore adeo insigni in certamen descendere: nam quemadmodum Solis lumen minora lumina extinguit; ita minuti Autores juxta celebriores positi multo minores fiunt & tandem evanescent. Huic ingenti operi *Librum Præceptorum* præmisit *Maimonides* in eo, ut ipse loquitur, omnia præcepta simpliciter tantum recenseret nullis adductis rationibus quare observanda traduntur. Sunt autem numero sexcenta & tredecim; quorum ducenta & quadraginta octo sunt negativa, & trecenta sexaginta quinque affirmativa.

Librum Moreh Nevochim anno ætatis quinquagesimo Lingua Arabica scripsit, eumque Sermone Hebraico interpretatus est *R. Samuel Aben Tybbon*: eum quoque Hebraice reddidit *R. Jehudah Alcharisi*; at hujus versio nullius erat pretii, prioris vero ab ipso *Maimonide* erat approbata. Hic liber est partim Criticus, partim Philosophicus, & partim Theologicus. Criticus est ubi de Parabolis, Metaphoris, Allegoriis, vocum explicationibus & homony-

homonymiis agitur, Philosophicus ubi de Mundi Creatione & æternitate, de motibus coelestibus, de Dei & seperatarum Intelligentiarum natura & ejusmodi similibus disputatur; Theologicus ubi de Providentia divina, Prophetia, *Ezekielis* visione, & de fine & ratione Legum Mosaicarum tractatur. Hoc ejus opus ab omnibus & præcipue *Christianis* magni semper æstimatur: illud enim à *Josep. Scaligero*, *Isaaco Casaubono*, *Augustino Justiniano* aliisque viris illustribus laudibus celebratur, & talis plerumque habetur qualem vel viri doctissimi scribere exoptarent. Cum hic liber in linguam Hebræam versus fuit, *R. Solomon F.R. Abraham Mons-Pessulanus* cum duobus suis discipulis *R. Jona* & *Davide F. Saulis* adversus *Maimonidem* & doctrinam in isto libro traditam maximas in Gallia excitarunt turbas, at *R. Davidis Kimchii* industria & autoritate tum in ista regione tum in Catalonia & Arragonia erant compressæ, & tres isti Seditiosi homines, quos nec argumentis nec lenitate & humanitate vincere potuerunt, Anathematis & Excommunicationis fulmine vicerunt.

Post *Moreb Nevochim* autorem nostrum nihil nisi quasdam Epistolas scripsisse invenimus;

quot

quot vel antea vel postmodum scripsit Hebraei
Scriptores non docent. Insigniores, de quibus
aut legimus aut audivimus, hæ sunt quæ se-
quuntur. 1ma ad R. *Chasdai* in qua responsio
continetur ad quasdam quæstiones quas ille de
quibusdam in *Moreh Nevochim* opinionibus
moveret. 2^a de Astrologia ad Judæos Marfilien-
ses missa. 3^a illa quam una cum libro *Moreh Ne-
vochim* ad R. *Josephum* discipulum suum mi-
sit. 4ta ad R. *Samuelem Aben Tybbon* de ejus
libri *Moreh Nevochim* versione scribit 5^a trun-
cata est & ad R. *Josephum* missa, in qua *Moreh
Nevochim* defendit. 6^a valde prolixa est, eam-
que ad R. *Pinchas F. R. Mesbullam* misit: in
ea Apologia pro libro *Jad Hhazekab* conti-
netur. 7ma ad Filium suum *Abrahamum* misit
in qua illum ad studia & Pietatem hortatur.
8^a est Consolatoria ad R. *Josephum* de filiae ejus
morte missa. 9^a est de Mortuorum Resurrectio-
ne. 10ma est quæ à R. *Chajim* citatur, in qua
Maimonidem posterioribus ætatis annis *Kab-
balam* didicisse & magni æstimasse narratur:
at ego istam aut spuriam & supposititiam esse,
aut nunquam extitisse arbitror; eo quod istas
nugas puerilesque literarum & vocabulorum
lusus semper contemserat *Maimonides*. Hisce
Epistolis

Epistolis addi possunt variae istae Quaestiones
Auctori nostro propositae ejusque Responsiones,
quae ambae simul cum Epistolis supra enume-
ratis in publicum prodierunt.

Omnia ipsius opera quae ad manus nostras de-
venerunt jam recepimus: de iis quae vel pe-
rierunt, vel falso illi tribuuntur, vel quae scri-
bere statuit & nunquam scripsit, pauca dice-
mus: Metaphysicam scripsit cum adhuc juve-
nis esset, at eam à nemine nisi ipso *Maimoni-*
des citatam vidimus; idcirco eam jamdudum
periisse concludimus. Ei tribuitur Logica quam
sub nomine *R. Simeonis* vulgavit *Munsterius*;
ad eum autem non omnino pertinere arbitror;
cum nec ipse nec quisquam alius (quantum
scio) de ea quicquam dixerit. Omnes istos li-
bros in Theologia, Philosophia, & plerosque in
Medicina, quorum meminit & quos occultos
vocat *R. Gedaliah*, inter suppositios & falso ei
ascriptos recenseo. Volunt nonnulli eum to-
tam *Mosis* Legem sua manu exscripsisse & tan-
quam exemplar reposuisse ad quod alii sua
Legis Autographa describerent; sed cum *R.*
Azariah hoc falsum esse suspicor & mirum
videtur eum in Tractatu *Sepher Torah* hujus
non meminisse, cum nullibi opportunius quam
in isto loco citari potuit: In Commentariis
suis

fuis Talmudicis Librum de *Prophetia* &
Librum *Contiliationis* se scribere velle dicit;
eos vero nunquam scripsit, ut ex Introductione
libro *Moreh Nevochim* præmissa cognoscimus.
De statu futuro librum copiosum se quoque
componere velle promittit; eum autem istud
opus nunquam absolvisse satis verisimile est.
Absoluto jam quod suscepimus, non multum
ab re erit aliquid de ejus morte & fama post
mortem coronidis loco breviter adjicere.

Autor noster Septuagesimo ætatis anno in
Ægypto decessit & in terra Israelis erat sepul-
tus. Eum per tres dies continuos Judæi & Æ-
gyptii defleverunt & istum annum hac de cau-
sa *Lamentum Lamentabile* vocarunt. Magna
est tum apud suos tum apud Exteros ejus nomi-
nis fama. Judæi nullum post Legislatorem *Mo-
sem* ei parem fuisse opinantur, id quod hoc
vulgari proverbio efferunt. *cap. xlviii. v. 1. non
fuit i. e. A Mose Propheta ad Mosem Maimo-
nides non extitit sicut Moses Maimonides.*
Eum maximis quoque laudibus & Elogiis ce-
lebrarunt viri inter *Christianos* & hujus & su-
prioris sæculi doctissimi: & quemadmodum
adhuc viget ita in omne ævum vigebit *Mai-
monidis* memoria.

Tractatus

הלכות
תלמוד תורה

יש בכללן שתי מצות עשה
א. ללמוד תורה:
ב. לכבד מלמדיה ויודעיה:
וביאור שתי מצות אלו
בפרקים אלו

פרק ראשון

א. שנים ועברים וקטנים
פסוים מתלמוד תורה
אכל קטן אביו חייב ללמוד
תורה שנאמר ולמדתם אחם
אח בניכם לדבר כס ואין
האשה חייבת ללמוד
בנה שכל החייב ללמוד
חייב ללמד:

ב. בשם שחייב אדם ללמד
את בנו כך הוא חייב ללמד
את בן בנו שנאמר והודעתם
לבניך ולבני בניך ולא בנו
ובן בנו כלבד אלא מצוה
על כל חכם וחכם משראל
ללמד את כל התלמידים
אף על פי שאינן בניו שנאמר
ושננתם לבניך מפי השמעה
למדו בניך אלו תלמידך
שהתלמידים קרוין בנים

Tractatus

De Studio Legis

continent duo Præcepta affirmativa

I. *Discenda est Lex.*

II. *Doctoribus & Legis-peritis honor est tribuendus.*

Explicatio horum præceptorum capitulis sequentibus continetur.

CAP. I.

I. **F**œminæ servi & parvuli ad discendam legem non obligantur: attamen Pater tenetur filium suum legis notitia instruere. Dicitur enim, *Docebitis filios vestros loquendo de his &c. Deut. XI. v. 13.* Fœmina autem non tenetur filium suum docere: Quoniam ii tantum qui discere tenentur ad docendum obligantur.

II. Sicut omnis homo filium suum ita & nepotem docere debet: scriptum namque est. *& notas eas facies & Filiis tuis & nepotibus tuis Deut. IV. 9.* Nec de filiis & nepotibus tantummodo intelligendum est hoc præceptum, sed ulterius extenditur & unumquemq; *Doctum* Israelitam obligat omnes suos Discipulos, etiam si non sint filii, notitia legis imbuere. Præcipit scriptura dicens, *ea filiis tuis repetes. Deut. VI. 7.* Ex Traditione sciendum est per filios tuos in isto textu intelligi discipulos tuos. Discipuli enim passim

sim & sapissime Filii vocantur. Ita in
2 Reg. II. 3. *Tunc egressi Filii Prophetarū.*
Si ita est quare præcipitur tantum de
Filio & Nepote? nempe ut Filius
præponatur nepoti & nepos proximi
Filio. Quamvis autem teneatur *Pater*
Doctorem ad erudiendum filium su-
um mercede conducere, non tamen
obligatur Proximi filio literis instru-
ere nisi id sine impensis fieri possit.

III. Qui à Patre non est instru-
ctus seipsum docere tenetur cum
ad ætatem maturam pervenerit, di-
citur enim, *ut discatis illa & ob-*
servantes faciat illa Deut. VI. 7.
Ita semper invenies studium Le-
gis observationi ejus præmitti. Nam
Scientia ducit ad praxin, non an-
tem praxis ad Scientiam.

IV. Si *Pater*, cui filius est
erudiendus, legem vult discere,
omnino præferendus est. Sed si
filius, ea quæ discit promtius &
facilius quam pater percipiat tum
ille est præferendus. Et si autem Fi-
lius antefertur non tamen à di-
scendo cessabit: Sicut enim Fili-
um suum ita & seipsum docere
obligatur.

V. Lex semper addiscenda est
priusquam uxor ducatur. Qui e-
nim prius uxorem duxerit ejus ani-
mus studiis non vacabit. Sed si ap-
petitus ejus adeo sit acer & vete-

שנאמר זינא בנ דנבא
אם כן למה נצטו על בנ
ועל בן בנו להקדים בנו לבנ
בנו ובן בנו לבן חבירו וחייב
לשכור מלמד לבנו ולמדו
ואינו חייב ללמד בן חבירו
אבל בחנים
נ. מ. מלא למדו אביו חייב
ללמד את עצמו כשכיר.
שנאמר ולמדתם אחים
ושמדתם לעשותם. ובן אחה
מנא כהל מקום שתלמוד
קודם למעשה מפני שתלמוד
מביא ליד מעשה ואין
מעשה מביא ליד תלמוד:

ד. היה הוה רוצה ללמוד
תורה ויש לו בן ללמוד תורה
הוא קודם לבנו ואם היה בנו
נבון ומשכיל יותר ממנו בנו
קודם ואף על פי שבנו
קודם לא בשל הוא שבשם
שמצוה עליו ללמד את בנו
כך הוא מצוה ללמד עצמו:

ה. לעולם ילמוד אדם
תורה ואחר כך ישא אשה
שאם נשא אשה תחלה
אין רעתו פנויה ללמוד

ואם היה יצור מחנכה עליו
עד שנמצא שאין לכוונת
ישא אשה ואחר כך ילמד
תורה:

ו. מאימתי ח"ב אדם
ללמד תורה משיתחיל
לדבר מלמדו חובה צוה
לנו משה ושמע ישראל
ואחר כך מלמדו מעט מעט
פסוקים פסוקים עד שיהיה
בן שש או בן שבע הכל
לפי כדיו ומליכו אזל
מלמד התניקה היה מנהג
המדינה ליקח מלמד
התניקות שכר נותן לו שכר
וחייב ללמדו בשכר עד
שיקרא תורה שנכתב פולה:

ז. מקום שנהנו ללמד תורה
שנכתב בשכר מותר ללמד
בשכר אבל תורה שבעל
פה אסור ללמדו בשכר
שנאמר ראה למדתי אתכם
חוקים ומשפטים כאשר צוני
יהוה וגומר מה אני בתנא
למדתי אף אתם למדתם
בתנא ממני וכן כשתלמדו
לדורות למדו בתנא כמו
שלמדתי ממני לא מצא

mens ut eum impediatur animum su-
um studiis dare, tunc prius ducen-
da est uxor & postea ad studia se
applicare debet.

VI. Quo ætatis tempore puer est
à Patre erudiendus? quamprimum
loqui coeperit; eumque hos versi-
culos docebit. *Legem præcepit no-
bis Moses Deut. XXXIII. 4 &
audivit Israel &c. Deut. V. 7.* & ita
gradatim pro ejus capitu alios ver-
sus eum docet donec sextum aut
septimum ætatis annum attigerit, &
tum ad Ludimagistrum eum mit-
tit. Si autem in ista regione Lu-
dimagistrum mercedem accipere
consuetum fuerit, mercedem dabit
Pater, obligaturque mercedem dare
donec filius totam Scripturam Sa-
eram perlegerit.

VII. Ubique invaluit con-
suetudo legem docendi mercedis
gratia licitum est pretium accipere.
Legem autem oralem mercedis gra-
tia docere non conceditur. Sic enim
dictum est. *Vide docui vos statuta
& judicia quemadmodum præcepit
mibi Jehovah &c. Deut. IV. 5.* Nam
sicut ego gratis didici ita & vos gra-
tis à me didicistis; & cum posteri
vestri erudiendi sunt hoc fiat gratis
ut à me didicistis. Si autem nemo
absque præmio docebit, danda est
merces. Dicitur in Scriptura *Veri-*

talent comparo Prov. XXIII. 23.
 Fortasse alios pro mercede docet
 at Scriptura dicit: *non ucis*
ibid. Ecce didicisti quod pro
 hibetur pro mercede alios docere
 et si ejus magister eum pro merce-
 de docuit.

VIII. Omnis Israelita, siue sit
 pauper siue dives; siue bona va-
 letudine fruens, siue castigationi-
 bus afflicus; siue juvenis siue se-
 nex infirmus, ad legem discendam
 obligatur; et si adeo sit pauper ut
 ex Elecomolyna sustentetur & vi-
 ctam ostiatim petat; etiam si uxo-
 rem & liberos habeat tamen cer-
 tum temporis spatium noctu die-
 que Studio Legis debet impendere.
 Dicitur enim; *meditaberis de eo*
interdium ac noctu *Jos. I. 8.*

IX. Ex doctissimis Israelitarum
 quidam ligna cedebant, quidam a-
 quam hauriebant, quidam erant
 cæci: Legis tamen Studio se dabant
 noctu dieque, & legem oralem a
 Mose datam posteris continuo tra-
 diderunt.

X. Quamdiu tenetur homo legem
 discere? ad mortem usque. Dici-
 tur enim *ne forte recedant a corde*
tuo omnibus diebus vite tue. *Deut.*
IV. 9. Nam cum quisquam in lege
 discenda operam collocare negligit
 ejusdem obliviscitur. Dum Studium

מ' שלמד בחנם ולמד
 בשכר שנאמר ואלה
 יסוד ללמוד לאחרים בשכר
 הלמוד לומר ואלה
 הא למדה שאסור לו ללמד
 בשכר אף על פי שלמדו
 רבו בשכר:

ה כל איש משרא
 חשב בחלמוד תורה בין עני
 בין עשיר בין שלם בנפשו
 בין בעל יסודין בין בחור
 בין שדירה וכן גרול שחשש
 כחו אפילו היה עני המחסר
 מן הצדקה ומחור על הפתחים
 ואפילו בעל אשרה ובנים
 חייב לקבוע לו זמן לחלמוד
 תורה שנאמר והגדת בו
 יום ולילה:

ש גרול חכמי ישראל היו
 מן החכמים עוסקים שנאב'
 מים ומתן סומים ואף על פי
 וכן היו עוסקים בחלמוד תורה
 ביום ובלילה והם מכלול
 מעותיק השמוערת איש מפי
 איש מפי מורה דבנן

י עד אימת חייב אדם
 ללמוד תורה עד יום מותו
 שנאמר ופן יסורו מלפניך כל
 ימי חייך וכל זמן שלא
 יעסוק בחלמוד הוה שוכח
 והייב לשלש אח וכן במידת
 incumbit

DE STUDIO LEGIS

שלוש בחוריה שבעה
ושלוש בחוריה שבעה
ושלוש בן השכל אחריה
דבר מראשיתו ויציא דבר
מבדל דמח דבד דבד ויבד
במדות שחוריה נורשה
בהן ער שירע היאך הוא
עיקר המדות והיאך יציא
האמור והמותר ויציא בהן
מכרים שלמד מפ'
השמועה וענין זה הוא
הנקרא גמרא:

א. כיצד היה בעל אומנות
היה עוסק במלאכה שלו
שעות ביום ובחוריה חשע
אותן חשע קודא בשלש
מהן בחוריה שבכתב ובשלש
בחוריה שבעה פה ובשלש
אחרים סמוסין ברעיון לחבן
דבר מוכר ודמר קבלה
בכלל חוריה שבכתב חן
ופירושן בכלל חוריה שבעה
פירוש הענינים הנקראים
פרוש סבילי נמשכין:

ב. כמה דברים אמורים
כתחלה למידה של אדם
אבר כשעורל בחסמה
ולא יחא צדק לא לחסור
חוריה שבכתב ולא לעפוק
בחוריה שבעה פה יקרא

incumbit tempus in tres partes di-
stribuet. Unam ejus partem Scri-
pturae Studio, alteram legi orali
assignabit, tertiam autem consumet
in dignoscendo rerum dependenti-
am à suis principiis, in eliciendo
unum ex alio, in comparando res
inter se, in addiscendis variis in-
terpretationum generibus quibus
Sacra Scriptura explicatur, donec
intelligat quae sint praecipua mo-
rum capita, & quo modo inveni-
enda sunt illicita & licita hisque
similia quae ex traditionis hausit
ea doctrinae pars quae circa has res
versatur *Gemara* vocatur.

XI. Exempli gratia Artifex
tres horas quotidie arti suae, no-
vem autem legis studio impendat:
ex his novem tres in Scriptura
legenda, tres in traditionibus per-
discendis & reliquias tres consu-
mat ut veras rerum consequen-
tias cognoscat. Scripta Prophe-
tarum ut pars Scripturae Sacrae as-
timantur & eorum explicatio pro
lege orali habetur. Ea autem do-
ctrinae pars quae *Parades* appellatur
ad *Gemaram* spectat.

XII. Hoc autem ita est explican-
dum ut id faciat tantum cum pri-
mum animum ad studia applicave-
rit, cum autem aliquantum in Stu-
diis profecerit non necesse est ut
in lege vel scripta vel orali ul-
terius defudet, sed ut temporibus
statutis.

statutis legem tantum Scriptam & oralem legat ne legis præcepta e memoria ejus labantur: tum Gemaræ Studio totum se dabit præsertim si ingenio capaci & animo composito sit præditus.

XIII. Si mulier legem discat præmium reportabit, non autem hominis præmio erit æquale, nam illa nullo præcepto ad legem discendum obligatur. Quicunque autem aliquid agit ad quod nulla obligatione obstrictus erat non æquale præmium sortietur cum eo qui id fecit quod ei injungebatur, sed multo minus habebit. Etiam si præmium mulieri legem discenti tribuatur, tamen Doctores nolunt mulieres in lege instrui; quoniam mulierum animi sunt plerumque doctrinæ incapaces, & ob ingentem imbecillitatem verba legis ad vanum & hyperbolicum sensum trahunt. Dicunt Doctores, quicunque filiam in lege instruit idem facit ac si rem vanam & inanem eam docuisset. Hoc quidam de lege orali interpretantur, & ad legem scriptam hucusque extendunt, quod filiam ex proposito non docebunt, si autem docuerit non existimatur rem inanem eam docuisse.

בעתים מוזמנים חוררה
שכתב ודבר חטמיעה
כרי שלא ישה דבר מדברי
דוני חוררה ויפה כל ימי
לגמרא בדבר לפי קוהב שיש
בלבו וישוב העתה:

י. אשר שלמה חוררה
יש לה שבה אהל אעו
כשבר האיש מפני שלא
נצטית וכל העושה דבר
שאינו מצווה עליו לעשותו
אין שכרו כשכר המצווה
שעשה אלא פחות ממנו
ואף על פי שיש לה שכר צו
חכמים שלא ילמד אדם
אח בח חוררה מפני שרוב
הנשים אין דעתן מכוונת
להלמד אלא הן מוציאן
דברי חוררה ודברי הכאי
לפי ענינה דעתן אמרו
חכמים כל המלמד את
בתו חוררה כאלו למדה
תפלוח כמה דברים אמורים
בחוררה שבעל פה אהל
חוררה שכתב לא ילמד
אותה לבחילה ואם למדה
אעו כמלמדה תפלוח:

CAP. II.

פרק שני

CAP. II.

א. מושיבין מלמד וחינוקות
בכל מדינה ומדינה
ובכל פלך ופלך וכל עד
שאין בה חינוקות של בית
רבן מחרים את אנשי
העיר עד שמושיבין מלמד
חינוקות ואם לא חשבו
מחרבין את אנשי העיר
שאין העולם מתקיים אלא
בהכל פיהם של חינוקות
של בית רבן:

ב. מכניסין החינוקות
להלמד בבן שש כבן שבע
לפי כח הכן ובנן נפסין:
ופחות מכן שש אין מכניסין
אותו ומכר איתן המלמד
להטיל עליהם אימה ואינו
מכר אותם מכר איתן
מכר אכזרי לפיכך לא ידה
אותם בשוטים ולא במקלות
אלא כחצועה קטנה ויושב
ומלמדן כח העם כולו
ומקצת מן הלילה כדי לחנכן
ללמוד ביום ובלילה ולא
יבטלו החינוקות כלל חוץ
מערכי שבת וימים טובים
בסוף הימים וימים טובים
אבל בשבת אין קורין
לבתלמוד אבל שונן

I. **I**N omni provincia & regione
Ludimagistros esse oportet
& homines cujusque civitatis in
qua non inveniebatur Ludimagi-
ster anathematizabant donec Ludi-
magistros ibi constituerant; & si
post anathema talem habere negle-
xerint jure civitatis privantur:
quoniam (ut proverbio venit)
*nulla civitas constituitur & stabi-
latur nisi ubi balbutientes parvuli
in Schola educantur.*

II. Ex pueris aliqui senexennes
aliqui septennes pro ingenii & cor-
poris viribus Ludimagistri curæ
demandantur; nullus autem prius-
quam sextum ætatis annum attige-
rit Ludimagistro committitur. Ma-
gister eos vapulat ut metum & re-
verentiam iis inculcat; non autem
verberibus inimici aut crudelis
eos plectit; ideoque nec flagello
nec baculo sed corrigia tenui eos
castigabit. Ludimagister per totum
diem & aliquam noctis partem eos
docet ut se interdiu & noctu stu-
dere assuefaciant. Pueri à studio
legis non cessant præterquam in
Sabbati & dierum festorum vigiliis
idque sub finem diei & in diebus
Festis. In Sabbato autem non no-
vam Scripturæ portionem legunt
sed

sed quod prius didicerunt tum repetunt. Ad Templum ædificandum à Schola non sunt vocandi.

III. Ludimagister qui aut pueros otiosos esse sinat & eos relinquit, aut aliud quid cum iis tractat, aut minus diligenter eos docet, iis est annumerandus de quibus dicitur Jer. XLIX. 10. *Maledictus sit qui facit opus Jehovæ fraudulentum*: adeoque non convenit aliquem Ludimagistrum fieri nisi sit vir pius & ad legendum docendumque promptus & paratus. Celebs pueros non instituet quoniam matres eorum eos ad Scholam deducunt; nec mulier quæpiam juventutem docebit quia patres filios vivendi gratia ad Scholam eunt.

IV. Viginti quinque pueri ab eodem magistro doceri possunt; si plures sint quam viginti quinque i. e. intra aut infra numerum quadragesimum, tum alium ei adjungunt ut opem ipsi ferat, si autem numerum quadragesimum excedant tum iis duos Ludimagistros præficiunt.

V. Puerum à cura prioris magistri abducunt & sub altero collocant modo alter vel in scripturis vel in Disputationibus magis instructus sit & versatus. Hoc autem obtinet si in eadem degant civitate nec fluvio à se invicem se-

לראשון ואין מבטלין
התינוקות ואפילו לפני בית
המקדש:

נ. מלמד התינוקות שהוא
מניה התינוקות ויוצא או
שהוא עושה מלאכה אחרת
עמו או שהוא מתדשל
בלימודן הרי זה בכלל
אדור עושה מלאכה יהיה
רמיה: לפיכך אין ראוי
לחושב מלמד אלא כעל
ידאה מהיר לקרות ולדקוק.
ומי שאין לו אשה לא ילמד
תינוקות מפני אמותיהם
הנאות אצל בניהם וכל
אשה לא תלמד תינוקות
מפני אבותיהם שהם באים
אצל הבנים:

ד. עשרים וחמשה תינוקות
למדים אצל מלמד אחד
היו יותר על עשרים וחמשה
עד ארבעים מושיבין עמו
אחר לסייעו בלימודם היו
יותר ארבעים מעמירין להם
שני מלמדי תינוקות.

ה. מוליכין את הקטן
ממלמד למלמד אחר שהוא
מהיר ממנו בן במקדש בין
בדקוק כמה וכמה אמורים
כשהיו שניהם בעיר אחת
ולא היה הנדד מעסק
parentur.

בעיהם אבל מעיד לעוד
מצד הנדר לצד אפילו באותה
העיר אין מליכין את הקמץ
אלא אם כן היה בנין ער
נבי הנה בנין שאינו ראוי
ליפטר במהרה:

ו. אחר מבני מבני שבקש
להעשות מלמד אפילו אחר
מבני החצר אין יכולין שבני
למחוז ביד וכן מלמד
תינוקות שבא חבירו ופתח
בית ללמד תינוקות מצד
כדי שיבואו תינוקות אחרים
לו או כדי שיבואו מתינוקות
של זר אצל זר אינו יכול
למחות בידו שנאמר יהיה
חפץ למען אדקו יגיל חובה
ויאמר

פרק שלישי

א. שלשה כתרין נפתחים
ב ישראל כתר חורה
וכתר כהונה וכתר מלכות
כתר כהונה וזה ברה אחר
שנאמר והיתה לו ולזרעו
אחריו ברית כהנת עולם
כתר מלכות וזה כי דוד

parentur. Nam pueros ab una civi-
tate ad aliam aut ab una fluvii
ripa ad aliam (licet fluvius sit in
eadem civitate) discendi gratia
non mittunt nisi supra fluvium
constituatur pons qui non facile
dejicitur.

VI. Si quis autem in angiporth
habicans Ludimagister fieri volu-
liet in atrio vivens hoc munus
ambiat eum vicini non possunt im-
pedire. Nec Ludimagister alium
impedire potest quo minus Scho-
lam in ipsius vicinia aperiat, licet
alterius Discipuli ad eum veniant
& ejus Discipuli ad alterum tran-
seant a docendo eum non potest
cohibere. Scriptura enim dicit
Isaiab. XLII. 21. *Justitia ejus
delectabatur Deus; legem magni-
ficabit & honorabit.*

CAP. III

I. Tribus Coronis coronan-
tur Israelites, nempe coro-
na legis, corona Sacerdotii & co-
rona Regni. Corona Sacerdotii
dignus censebatur Aharon; dicitur
enim Num. XXV. 13. *Erit ei &
filiis ejus post eum facere Sacer-
dotium perpetuum.* Corona Regni
dignus judicabatur David. Dici-
tur

tur enim *Psal. LXXXIX. 37. Semen ejus erit in aeternum & solium ejus tanquam Sol coram me.* Corona autem Legis reposita erat stabilita & omnibus Israelitis aptata. Dictum est *Deut. XXXIII. 4. Legem praecepit nobis Moses hereditatem Congregationis Jacobi.* Quicumque vult veniat & accipiat. Obijciat fortassis aliquis duas priores coronas Legis Coronam procellere. Attende quid dicat Scriptura *Prov. VIII. 15. 16. Per me Reges regnabunt & Dominatores &c.* Unde tibi constet coronam Legis ceteris praestantiorum esse? Dicunt Doctores *notum eruditum pro Pontifice vulgari & rudi honorari.* Dicit scriptura *Prov. III. 15. Pretiosior est interioribus* i.e. summo Sacerdote qui in Interiora Templi ingreditur.

II. Inter omnia praecepta nullum est tanti ponderis ac Legis Studium; nam Legis Studium prae cetera praeceptis excellit. Ad praxin enim Docet Theoria; ideoque Theoria ubique praxi praefertur. Si aliquod praeceptum sit observandum dum quoniam Legis Studium vacat ejus executionem alius, si sit possibile, demandabit ne Legis Studium deferere cogatur: Sin hoc non potest fieri, ipse praeceptum observabit & deinde ad Studium revertatur.

שנאמר ויעצ לעולם יהיה
זכרון כשמש נהיה כח
חיה הרי מונח ועומד ומבין
לכל ישראל שנאמר חיה
צוה לו משה מרשה קהלת
יעקב כל מי שירצה יבא
ויטול שמה תאמר שאותם
הכתרים נתלים מבין
חיה הרי אומר כי בלכיים
ימלוכו ונתנים יקנו זרק
כי שרים ישורו הא למחר
שכתר חיה נרץ משניהם
אמרו חכמים ממור חלמך
הם השוג מכהן גדול עם
האזן שנאמר יקרה היא
מפניו מכהן גדול שובנם
לפני ולפנים:

כי אין לך מצוה בכל
המצוות בלן שהיא שקולה
בגד תלמוד חיה אלא
תלמוד חיה בנר כל
המצוות בלן שתלמוד מביא
לירי מעשה לפיכך תלמוד
קודם למעשה בכל מקום היה
לפני עשיית מצוה ותלמוד
חיה אם אפשר למצוה
להעשות על ידי אחרים
לא יטמין תלמוד ואם לאו
יעשה המצוה ויחזור לתלמוד:

III. In

ג. תחלה דינו של אדם
אין נידון אלא על המצוה
ואחר כך על שאר מעשיו
לפיכך אמרו חכמים לעולם
יעסק אדם בתורה בין לשמוח
בין שלא לשמוח שמחוד
שלא לשמה בא לשמה:

ד. מי שנשאר לבו לקיים
מצוה זו בראוי ולתורה
מוכנה בפתח תורה לא ישת
רעתו לרבים אחרים ולא
ישים על לבו שיקנה תורה
עם העושר והכבוד באחת
כך היא דרכה של תורה
פה במלח תאכל ומים
במשורה תשחה ועל הארץ
תישן וחיי צער תחיה ובתורה
אתה עמל ולא עיך דרכך
לגמור ולתת אחת כזו חירק
ליבטל ממנה ואם הרבית
תורת הרבית שכר והשכר
לפי הצורך:

ה. שמה האמר עד שאקבץ
ממון אחזור ואקרא עד שאקנה
מה שאני צריך ואפנה מעסקי
ואחזור ואקרא אם תעלה

III. In ultimo iudicio prius de
Studio Legis examinatur homo &
postea de reliquis operibus exa-
men instituitur. Ideo dixerunt
Doctores, *Unusquisque Legis Studio*
incumbat sive ipsius legis gratia
sive alium ob finem. Quia saepius
contingit ut qui legis studio ob fi-
nem illegitimum prius operam da-
batur postremo ad eam studendam
ipsius gratia ducatur.

IV. Quicumque hoc praeceptum
de legis studio prout oportet ob-
servare constituit & Legis corona
vult ornari, animum aliis negotiis
non applicabit nec existimabit scie-
ntiam una cū divitiis & ho-
noribus acquirere posse. Haec enim
est vera methodus legis notitiam
acquirendi ut panē cum sale come-
das, aquam maceratam bibas, humi
dormias, vitam agas severam, & le-
gi discendae semper laborem im-
pendas & industriam. Non datur
tibi facultas hoc opus ad perfecti-
onem ducere, nec tibi fas est ei va-
ledicere quādocunque libet. Le-
gis enim scientiam augendo mer-
cedem tuam augebis, & pro ratione
diligentiae praeium reportabis.

V. Dices fortassis quando satis
pecuniae collegerim ad legis lecti-
onem revertar; vel quando neces-
saria comparaverim & a negotiis
cessaverim lectioni me iterum tra-

dam; si tale quid in animo tuo cogitaveris legis corona nunquam dignus eris; sed esto legis studium fixum & præcipuum tuum negotium, reliquaue negotia horis subsecivis conficies. Nec dices quum vacem iterum studebo, ne nunquam tibi sit otium.

VI. Scriptum est in lege Deut. XXX. 12, 13. *Non est in caelis nec ultra mare &c.* i. e. quod præceptum est nec inter superbos nec inter mercatores invenitur. Itaque dixerunt Doctores *nemo qui multam operam mercatura impendit sapiens evadit*: & præceptum sapientum hoc est, *negotiationi parum studeas, legi autem multum laboris impendas.*

VII. Verba Legis aquis sunt similia. Dicitur enim Isa. LV. vers. 1. *Hæus quisquis sitit venite ad aquas.* Inde colligitur quod sicut aquæ in loco declivi non fiunt sed deorsum fluunt & in loco profundo congregantur; ita verba Legis non inter fastuosos & superbos reperiuntur, sed inter mansuetos & humiles qui se pulvere pedum sapientum conspergunt & omnia desideria & voluptates temporales ex animo ejiciunt & proscribunt: & si nihil habeant quod comedant quotidie tantum operis faciant quantum ad suppeditandum

מהשבור זו על לבך אין
אורה זכרה לכתרה של
חורה לעולם אלא עשה
חורתך קבע ומלאכתך עראי
ולא תאמר לכשאפנה
אשנה שמה לא תפנה:

ו. כתוב בחורה לא בשמים
היא ולא מעבר לים היא לא
בנסי הרוח היא מצויה ולא
במהלכי מעבר לים היא
לפיכך אמרו חכמים לא
כל המרבה בסחורה מחכים
וצור חכמים היו ממעט בעסק
ועסוק בחורה:

ו. רברי חורה נמשלו למים
שנאמר הוי כל צמא לכו
למים לומר לך מה מים
אינם מחכנסין במקום מדרון
אלא נוהלין מעלין ומחכבצין
במקום אשכונן כך רברי
חורה אינם נמצאים בנסי
הרוח ולא כלב כל נבה לכ
אלא ברכא ושפלה רוח
שמחאבק בעפר הנלי
החכמים ומסיר התאוות
וחענתי הזמן מלכו ועושה
מלאכה בכל יום פעט כרי
&um

חיי אדם לא יהיה לו מדה
יאכל וישאר יומו ולילו עוסק
בחורה :

ה. כל המשים על לבו
שיעסוק בחורה ולא יעשה
מלאכה ויתפרנס מן הצדקה
הרי זה חלול את השם ובוז
את החורה ובכה מאור הדם
ונרם רעה לעצמו תשל חייו
מן העולם הבא לפי שאסור
ליהנות בדברי תורה בעולם
הזה אמרו חכמים כל הנהנה
מדברי חורה נשל חייו מן
העולם ועוד צו ואמרו אל
תעשים עמר תלהתגרל בהן
ולא קדרום לחפור בהם
ועוד צו ואמרו אהוב את
המלאכה ושנא את הרבנות
וכל חורה שאין עמה
מלאכה סופה בטלה וגוררת
עון וסוף אדם זה שיהא
מלסס את הכריות :

ט. מעלה גדולה היא לפי
שהיא מתפרנס ממעשה
ידיו ומדת חסידים הראשונים
היא וכוה זוכה לכל כבוד
וטובה שבעולם הזה ולעולם
הבא שנאמר יגיע כפיך כי

victum necessarium sufficit, & re-
liquam diei & noctis partem in
lege confument.

VIII. Quicumque legi operam
dare & negotia sua negligere pro-
posuerit adeo ut necesse sit eum
ex eleemosyna sustentari nomen
Dei prophanat, legem spernit, lu-
men religionis extinguit, malum
sibi arcessit, vitamque in seculo
futuro amittit. Quoniam vetitum
est commodum in hoc seculo ex
verbis legis percipere ideo dixe-
runt sapientes: *Quicumque ex ver-
bis legis lucrum facit vitam suam
ex mundo tollit.* Et ulterius præ-
ceperunt dicentes. *Ex iis coronam
non contexetis ut in iis gloriemini
nec ligonem ex iis conficietis ut iis
fodiatis.* Et præterea præceperunt
dicentes, *negotium dilige & digni-
tates odio habe.* Studium enim le-
gis cum opere non conjunctum
fine excidit & ad malum ducit : &
denique ejusmodi homo fiet de-
predator.

IX. Summa laude accumulabatur
qui victum proprio opere acquire-
bat: Erat hæc virtus piorum in pri-
mis mundi seculis, & hæc hominem
dignum efficit ut omnibus dignita-
tibus & bonis & hujus & futuri sæ-
culi fruatur. Dicitur in Ps. CXXXIX.
2. *Laborcm manuum tuarum come-*

beatus eris & bene erit tibi. Beatus eris, hoc refertur ad hunc mundum. Bene seu bonum erit tibi, futurum respicit qui est omnino bonus.

X. Verba legis non manent apud eum qui ea negligenter tractat, neq; apud eos qui ea vel inter delicias vel inter convivia & comotationes discunt; sed apud eos qui semetipsos studendo macerant, corpusque semper affligunt, nec oculis suis somnum dant neq; palpebris quietem. Ideo dixerunt Doctores alludentes ad hunc textum: *Hac esto lex cum homo mortuus fuerit in tentoriis Num. XIX. 14.* Non manet lex nisi apud eos qui in sapientiae tentoriis vitam severam & industriam agunt. Solomon enim sapienter loquitur dicens, *si remisse te gesseris in die angustiae angusta erit virtus tua Prov. XXIV. 10.* Præterea dicit etiam, *Sapientia mea mansit apud me Ecclef. I. 9. i. e.* Sapientia quam maximo cum ardore disceram mecum remansit.

XI. Dicunt Doctores decretum esse immutabile, quod quicumque in Synagogis legem discit non facile eam oblivioni dabit; & quicumque animo modesto legi laborem impendit Sapiens fiet: Dicitur Prov. XI. 2. *Abund modestos est Sapientia:* & quicumq; elata voce lectionem suam repetit eo firmitus & diutius eam retinebit, at qui voce submis-

תאמר אשר יד תהיה
שם יד העולם הזה טוב יד
לעולם הבא שכולו טוב

י. אין דברי תורה מתקיימין
במי שמדבר עזמו עליהן
ולא באלו שלומדין מתוך
עידן ומתוך אכילה ושתייה
אלא במי שממיה עזמו
עליהן ומצער נפשו תמיד ולא
יתן שינה לעיניו ולעפעפי
תנימה אמרו חכמים דרך
רמז אדם כי ימות באהל אין
התורה מתקיימת אלא במי
שממית עזמו באהלי חכמה
וכן אמר שלמה בחכמתו
החדשית ביום צרה צר כחך
ועוד אמר אף חכמת עמוד
לי חכמה שלמותי באף היא
עמודי.

א. אמרו חכמים בריה
כרותה שכל הינע בחורתו
בבית הכנסת לא במהרה
הוא משבח וכל הינע בלמודו
בצנעה מחכים שנאמר ואח
צנעים חכמה וכל המשמיע
קולו בשערו למור למור
מתקיים בידו אבל הקורא

בלחש במהרה הוא שוכח.

יב. אף על פי שמצוה
ללמוד ביום ובלילה אין
אדם לומר רוב חכמתו אלא
בלילה לפיכך מי שרצה
לזכור נכתב חתורה יורה
ככל לילותיו ולא יאמר אפילו
אחר מזה בשנה ואכלה
ושתייה ושחררה וכיוצא בהן
אלא כחלמוד תורה ודברי
חכמה.

יג. אמרו חכמים אין דנה
של תורה אלא כלילה שנאמר
קומי דוני בלילה וכל השוסק
בחורה בלילה חוט של חסד
נמשך עליו ביום שנאמר ימים
יורה יורה חסדו ובלילה
שירו עמי תפלה לאל חיי
וכל בית שאין נשמעים בה
דברי תורה כלילה אש
אוכלתו.

יד. כי דבר יהיה בוח זור
שלא השגיח על דברי תורה
כל עיקר וכן כל שאפשר לו
לעסוק בחורה ואינו עוסק
או שקדא ושנה ופירש להכל
עולם והניח למדו חתורה

sa legis cito ejus obliviscetur.

XII. Et si præceptum sit legis studio noctu & interdiu incumbere, unusquisque tamen noctu in Sapiencia acquirenda feliciter procedit. Quicumque itaque legis corona donari cupit, unaquaque nocte aliquid discet & cavendum est ne vel unica nox aut somno convivii & compotationibus aut Sermonibus ferendis & istiusmodi rebus consumatur; sed legis potius & sapientie studio est impendenda.

XIII. Dixerunt sapientes noctem esse tempus legis studio maxime idoneum: sicut dicitur, surge, nocte meditare: *Lament. II. vers. 19.* Eum, qui noctu in lege studenda operam collocat, longa beneficiorum series interdiu comitabitur. Dicitur enim: *Dic mandabit Deus misericordiam suam fieri, & noctu canticum ejus mecum;* oratio ad Dominum *vita mea Psalm. XLII. vers. 9.* omnis domus in qua verba legis noctu non leguntur igne conlumetur.

XIV. *Verbum Domini spreuit Num. XV. 31.* qui ad omnes articulos in lege contentos non attenderit. Item qui legis studio, cum potuit, non incubuit; aut qui legem & subinde mutat seque vanitates mundanis tradit & scientiam a se amovet & abjicit, is pro-

profecto legem Dei contemnit. Dixerunt Doctores; Quicumque divitiarum gratia a lege cessat etiam paupertatis causa demum cessabit. Qui vero legem in paupertate observat tandem divitiis abundans eam observabit. Hoc enim in lege palam asseritur; Dicitur enim, *Propterea quod Dominum Deum tuum bilari animo & recto corde non coluisti pro omnium rerum copia &c. Dent. XXIX. 47. Propterea dicitur Deus VIII. vers. 16. ut affligeret te & tentares te ad beneficiendum tibi ad extremum.*

CAP. IV.

I. **N**eminem nisi honestum, moribus ornatum & integrum lege instituunt; si autem quisquam male vitam institueret eum ad probitatem reduxerunt, in viam rectam deducunt, & postquam eum explorarunt in Scholam ingredi iterumque doceri permittunt. Dixerunt Doctores. Quicumque Discipulum pravam notitia legis imbuere habetur ac si lapis ante Mercurium projecisset uti dicitur: *sicut is qui applicat lapidem Balistae, ita est qui stulto honorem tribuit Prov. XXII. 8. per vocem honorem designatur*

הרעה ככלל בזה דבר יהיה אמרו חכמים כל המבטל את דברי תורה מעושר סופו לבטלה מעוני וכל המקיים את התורה מעוני סופו לקיימה מעושר. וענין זה מפורש הוא בתורה הרי הוא אומר תחת אשר לא עבדת את יהוה אלהיך בשמחה וכשנב לבב מדוב כל ואומר למען! ענותך ולמען נסותך להטיבך באחריתך.

פרק רביעי

אתק מלמד תורה אלא לתלמיד הנון נאור במעשיו את לחם אבל אם היה תלמיד כדרך לא טובה מחזיק אותו למוטט ומנהיג אותו כדרך ישראל וכוונתן אותו ואחר כך מבטלים אותו לכהן המדע ומלמדן אותו אמרו חכמים כל השונת לתלמיד שאינו תוקן כאלו וורק אבן למרקוליס שנאמר בארז אבן במדברת בן נחמן לבסיל כבוד אין כבוד אלא

חורר שואמר כבוד חכמים
עלה

ב. וכן הרב שאינו חולך
בדרך טובה אף על פישחם
גדול הוא לכל העם צדיק לו
אין מהלמדן ממנו עד שבו
למוטב שנאמר כי שפת
כחן ישמרו דעה וחורר
יבקשו מפיו כי מלאך יהיה
צבאות הוא אמרו חכמים
אם הרב רמה למלאך יהיה
צבאות חורר יבקשו מפיו
ואם לאו אל יבקשו חורר
מפיו:

ג. כיצד מלמדים הרב יושב
בראש והתלמידים מקפים
לפניו כעשרה כר שיהיו
כולם תואים הרב ושימעים
דבריו ולא יושב הרב על
חכמתו ודלמדיו על הקרקע
אלא אוהבם על האדן או
על הכסאות בראשונה
דעה הרב יושב והתלמידים
עומדים במקום דרכן כיו
שני נהנו הכל ללמד ולחלום
והם עשירים:

ד. אם היה מלמד מפיו

lex. Dicitur enim Sapientes bonam possident. Prov. III. 35.

II. Sic si Doctor aliquis vilius minus rectis incedat, ab eo quamvis sit doctissimus & universo populo maxime necessarius non discunt donec ad bonos mores se converterit. *Cum labia Sacerdotis servarent scientiam & lex requireretur ex ore ejus; Nam angelus Jehovah exercituum est Mal. III. 7.* Quod ita interpretari sunt Sapientes, si Doctor Angelo Dei exercituum sit similis ab ore ejus legem discunt, si non sit similis ab eo non discunt.

III. Quomodo autem docebant? Magister in præcipuo loco sedebat eumque in forma coronæ sive circuli eingeant discipuli ut singuli eum conspicerent & verba ejus audirent. Non autem ut suggesto sedebat Magister & super humum discipuli; sed omnes vel humi vel in suggestis sedebant. In prima Scholarum institutione sedebat Magister & stabant discipuli: at paulo ante Templi secundam stationem unusquisque Magister suos discipulos sedentes instruere consuevit.

IV. Si ipsi magistro nullo auxiliium

lium praebente docere placuerit ita
facere licuit: & si interprete uti
voluit in medio inter Magistrum
& Discipulos stabat; Magisterque
quae voluit interpreti dictabat,
eaque Interpres discipulis repe-
tebat. Si quaestionem aliquam Inter-
pres, proposuerint ejus solutio-
nem a Magistro ille petebat; Ma-
gister autem ea de re cum inter-
prete, communicavit ejusque re-
sponzionem Interpres interrogan-
tibus aperuit. Vocem suam Magi-
ster super vocem Interpretis non at-
tollebat, neque Interpres magis ela-
ta voce quam Magister loqueba-
tur, quum ab eo quaestionum solu-
tionem petebat.

V. Interpreti non licet vel de-
trahere vel addere vel quicquam
mutare nisi sic aut pater sapientis
aut Praeceptor; si Praeceptor In-
terpreti ad hunc modum loqueret-
ur: *Ita mihi praceptor meus vel*
ita Pater Dominus meus dixit:
tum Interpres illius verba nomine
illius sapientis auditoribus decla-
ravit, & simul nomen aut Patris
aut Magistri illius sapientis com-
memoravit, dicens sic aiebat Rabbi
noster Magister, N. N. licet Prae-
ceptores nomen ejus non memo-
rasset. Doctores enim nomen aut
praepitoris aut Patris non licuit
proferre.

לחלמידים מלמד ואם היה
מלמד על פי המחרנים
המחרנים עומד בינו ובין
החלמידים והרב אומר
למחרנים והמחרנים משמיע
לכל החלמידים וכשהם
שואלים למחרנים הוא
שואל לדב והרב אומר
למחרנים והמחרנים משיב
לשואל ולא יגביה הרב קולו
יותר מקול המחרנים ולא יגביה
המחרנים קולו בעת ששואל
את הרב יותר מקול הרב.

ה. אין המתורגמן רשאי
לא לפחות ולא להוסיף ולא
לשנות אלא אם כן היה
המתורגמן אביו של חכם
או רבו או הרב למתורגמן
כך אמר לי רבי אב קדומו
אבא מר כשאומר
המתורגמן חכמים לעם
אומר בשם החכם ומופיר
שמו של אביו הרב או של
רבו ואומר כך אמר רבנו
פלוגא אף על פי שלא הוכר
הרב שמו של חכם שאמר
לקרוא לרבו או לאביו בשמו.

הרוב שלמד ולא חסיד
 חולמדים לא יכעס עליהם
 וירנו אלא חזק ושונה הדבר
 אפילו כמה פעמים עד שיבינו
 עומק החלכה. ובן לא יאמר
 חולמדי הבנתי והוא לא
 הבין אלא חזק ושואל אפילו
 כמה פעמים. ואם כעס עליו
 רבו וירנו יאמר לו רבי חזק
 היא וללמד אני צריך והעתי
 קצרה:

ז. לא יהיה חולמיד כוש
 מתכדיו שלמד מפעם
 ראשונה או שנייה והוא לא
 למד אלא אחר כמה פעמים
 שאם נתכשיש מרבה זה
 נמצא נכס ויזא לבית
 המדרש והוא אע"י לומר
 כלום. לפיכך אמרו חכמים
 הראשונים דא הביישן למד
 ולא הקפדן מלמד:

ח. כמה דברים אמורים
 בזמן שלא חסיד החלמדים
 חזק מפעם עמוק או מפעם
 רעון שהיא קצרה אבראם
 גבר לרב שהם מורשין
 בכרי חזק ומרפין עליהן

VI. Si quæ dicat præceptor non
 capiant discipuli hæc de causa non
 irascetur aut furorẽ commovebi-
 tur, sed quæ dixerat iterum atque
 iterum repetat donec discursus ve-
 rum ac genuinum sensum recte
 concipiant. Discipulus se rem intel-
 ligere, quum non intelligat, haud-
 quaquam affirmabit; verum sapius
 de rei sensu & significatione roga-
 bit: & si præceptor ejus ideo ei
 irascetur aut insensu erit, dicet ei,
*O Præceptor, est Lex ad quam di-
 scendam strictissime obligor et si in-
 genium mihi sit tardum & obsecum*

VII. Non erubescet Discipulus
 quod condiscipuli rem primâ aut
 secunda vice capiant ipse autem
 non nisi sapius iteratam intelligat.
 Quoniam qui hac de causa eru-
 bescit, sine ullo fructu sapissime
 in Scholam ingreditur & ex ea
 egredietur. Ideo dixerunt antiqui
 sapientes, *Nec verecundus bene di-
 scit, nec Iracundus bene docet.*

VIII. Quomodo est hoc explican-
 dum? Ita est agendum quando
 discipuli rem aut propter ejus dif-
 ficultatem aut ob ingenii tardi-
 tatem non percipiunt: Si autem
 eos in Studio Legis segnes & pi-
 gros esse videat ideoque eam non

capere, iis omnino succensebit & diceris eos excipiet ut eos ad studia accendat & instiget; & in hunc sensum dixerunt Doctores; *Discipulis folio conspergitur*. Ideoque non licet Magistro iis presentibus aliquid levitatis prodere aut ridere, aut una cum iis edere aut bibere, ut major ejus reverentia illis inculciatur, utque promptius & facilius ab eo discant.

IX. Magistrum non interrogant quam primum Scholam ingreditur, sed tum cum animum suum composuerit; nec Discipulus questionem proposuit priusquam animum collegerit & paulisper quieverit; nec duo simul eum interrogant, neque eum consulunt nisi de ea re circa quam in presenti occupantur, ne pudore afficiatur. Præceptoris competit potestas Discipulos fallendi vel in questionibus quæ proponunt vel in iis quæ coram illis facit ut eorum exacuatur ingenia & experiantur num ejus quod eos docuit meminertint aut oblitifuerint. Nec necesse est dicere ei concedi potestatem quicquid eos rogandi etiam extra præsens negotium ut magis expediri cedantur.

X. Nec questiones proponentes neque eis respondentes ita, nec ex

ולחבלימן ברבנים כרי
לחרום ובענין זה אמרו
חכמים ורוק מרה ברבנים
לפיכך אין ראוי לרב לנהוג
קלות ראש לפני החלמידים
ולא לשחק בפניהם ולא
לאכול ולשתות עמם כרי
שחחא אימתו עליהם ולמה
ממנו במהרה;

ט. אך שואלין את הרב
כשיכנס למדרש עד שתתישב
דעתו עליו ואין הרב
שואל כשיבנם עד שיתישב
וינוח ואין שואלין שנים
כאחד ואין שואלין את הרב
מענין אחר אלא מאותו הענין
שהן עסוקין בו כרי שלא
יתב"ש. ניש לרב להטעיה
את החלמידים בשאלותיו
ובמעשים שעושה בפניהם
כרי לחרון זכרי שידע אם
זוכרים הם מה שלמדו או
אינם זוכרים ואין צורך לומר
שעל השגת המורה ומהם
בענין אחד שאלו עסקין בו
כרי לחכם;

י. אין שואלין מעומד ואין

משיבין מעומר ולא מנבזה
ולא מרוחק ולא מאחד
הזקנים ואין שואלין הדב
אלא בענין שהן קורין בו ואין
שואלין אלא מדאורייתא ולא
משאל בענין יחיד משלו
הלכות

א. שנים ששאלו שאל אחד
בענין ושאל אחד שלא בענין
נוקקין דענין מעשה ושאינו
מעשה נוקקין למעשה והלכה
ומדרש נוקקין להלכה מדרש
ואגדה נוקקין למדרש אגדה
וקל וחומר נוקקין לאגדה
קל וחומר וגדרה שזה נוקקין
לקל וחומר היו השואלים
שנים אחד חכם ואחד
תלמיד נוקקין לחכם תלמיד
ועם הארץ נוקקין לתלמיד
שניהם חכמים שניהם
תלמידים שניהם עם הארץ
שאלו שניהם בשתי הלכות
או בשתי חסכות או בשתי
שאלות או בשתי מעשים
הרשות כור המורה מעשה:

tur responsio. Si uterque sit Doctor, aut uterque Studiosus, aut uterque plebeius, & uterque de duabus distinctis & diversis vel constitutionibus vel responsionibus vel questionibus vel casibus dubiis moveantur, Interpretis arbitrio relinquitur cui prius respondebit.

loco edito aut procello, nec à remotiori nec à tergo seniorum interrogabant & respondebant: nec Præceptorem consulunt nisi de iis quæ eo tempore legunt, nec questionibus nisi debita cum reverentia solvendas proponunt: Denique nec de una eademque re plures quam tres propositiones afferre licet.

XI. Si duo questionem afferant solvendam, eorum autem unus erit apte & ad rem, alter vero inepte & incongrue proponat, prius est respondendum illi qui recte questionem moverit; si de re facta & supposititia questiones sint propositæ, prius respondebitur ad factam quam ad rem fictam; si de traditione & expositione allegorica procedat questio, prius ad traditionem est respondendum; si de expositione allegorica & enarratione historica fiat Questio, imprimis expositioni allegorica est satisfaciendum; si de enarratione historica & argumentatione ab impari, enarratio historica prius expendetur; si de argumentatione ab impari & pari interrogetur, quod est ab impari prius tractabitur. Si ex duobus interrogantibus unus sit Doctor alter discipulus, prius Doctori respondebit; si unus sit Studiosus alter plebeius, Studioso prima dabitur responsio. Si uterque sit Doctor, aut uterque Studiosus, aut uterque plebeius, & uterque de duabus distinctis & diversis vel constitutionibus vel responsionibus vel questionibus vel casibus dubiis moveantur, Interpretis arbitrio relinquitur cui prius respondebit.

XII. In Schola non est dormi-
endum: Si quisquam in Schola
dormierit ejus sapientia erit sicut
vestimenta lacera: quod sapienter
observabas. Solomen Proverb.
XXIII. vers. 21. & vestimenta
lacera induet dormitator: Nec de
ulla re præterquam lege in Scho-
lis fermocinantur: Etiam si quis
ibi sternerit illius salutem
non optant. Inane foret plura de
hæc rebus comminisci, cum Scho-
la sanctitas Synagoga sanctitate
longe sit major.

CAP. V.

U NUSQUISQUE reverentiam
& honorem Patri suo te-
netur exhibere, at majori vene-
ratione & honore præceptorem
suum prosequatur: quoniam Pa-
ter ejus vitam in hoc mundo ei
tantum largitus fuerit, sed Ma-
gister, qui eum sapientia instru-
xit, ad vitam futuram eum perdu-
cit. Si rem amissam Patris & præ-
ceptoris simul viderit, quod ad
præceptorem pertinet prius cura-
bit. Si patrem & Præceptorem
omittit percipiat, prius præcepto-
rem & postea Patrem onere leva-
bit. Si Pater & Præceptor sine
capiti, imprimis præceptorem &
tum Patrem redimet, si Pater au-

יב אין ישים בכית המדרש
וכל המתחננים בבית המדרש
חכמתו נעשית קרעים קרעים
וכן אמר שלמה בחכמתו
וקרעים תלביש נומה ואין
משיתין בבית המדרש אלא
ברברי חורה בלבר אפילו
מי שנחשש אין אומדין לו
דפואה בבית המדרש ואין
צריך לושר שאר רברים
וקדושת בית המדרש חמורה
מקדושת בית כנסיות

פרק חמישי

א כשם שאדם מצוה בכבוד
אביו ובראיתו כך הוא
חייב בכבודו ובראיתו יותר
מאביו שאביו הביאו לחיי
העולם הזה ורבו שלמדו
חכמה הביאו לחיי העולם
הבא ראה אברהם אביו
ואברהם רבו של דבו קודם
לשל אביו אביו ורבו נשואים
במשא מגיה את של רבו
ואחר כך של אביו אביו
ורבו שבים בשכיה פודה
את דבו ואחר כך פודה את

אמר אבי ואם היה אבי
תלמיד חכם פורה את אבי
תחלה וכן אם היה אבי
תלמיד אף על פי שאינו
שקול כנגד רבו משיב אברתו
ואחר כך משיב אברת רבו
ואין לך כבוד מכבוד הרב
ולא מורא ממורא הרב:

ב. אמרו חכמים מורא רבך
כמורא שמים לפיכך אמרו
כל החולק על רבו כחולק
על השכנה שנאמר בהצותם
על יהוה וכל העושה מריבה
עם רבו כעושה מריבה עם
שכינה שנאמר אשר רבו בני
ישראל את יהוה ויקרש בם
וכל המתרעם על רבו
כמתרעם על השם שנאמר
לא עלינו חלונותים כי על
יהוה וכל המהרהר אחר
רבו באלו מהרהר אחר שכינה
שנאמר זיכר העם באלהים
ובמשה:

ג. אי זהו חולק על רבו וזה
שקובע לו מדרש ונשכ ודורש
שלא ברשות רבו ורבו קיים

tem sit doctus & eruditus cum prius redimit. Item si Pater ejus sit eruditus licet non aqua doctus ut praeceptor, prius quod erat Patris tunc quod erat praeceptoris restitui curabit. Nullus honor Praeceptoris honori antecellit; nec ulla reverentia Praeceptoris reverentia major esse debet.

II. Dixerunt Doctores: Magistri Reverentia Dei reverentia est similis. Itaque dixerunt; Quicumque contra praeceptorem suum disputat existimatur adversus majestatem divinam disputasse; ut dicitur moverunt rixas adversus Deum Num. xxvi. 9. Quicumque autem cum magistro contendit adversus Deum contendere censetur. Dicitur enim Num. xx. 13. Ubi contenderunt filii Israel adversus Deum & sanctificavit semper illos. Quicumque adversus Praeceptorem suum murmurat est quasi adversus Deum murmurasset; nam dicitur, non sunt contra nos murmuraciones vestrae, sed contra Jehovah. Exod. xv. 24. Quicumque si nititur de praeceptore suo cogitare perinde est ac si sinistre de Deo cogitasset, secundum id quod dicitur Num. xxv. 6. Et loquebatur populus contra Deum & Mosera.

III. Quis autem dici potest a Magistro suo dissensisse? Qui Scholam aperit, ibique absque licentia

Magistro qui adhuc in vivis est concessa legem docet & explicat, nisi Praeceptor in alia regione vitam agit. Nemini autem coram Magistro suo docere permittitur: quicumque enim praesente Magistro de Doctrina aliqua iudicium suum proferit mortis sit reus.

IV. Si inter eum & Magistrum duodecem milliarium fuerit inter-
capedo, & rogaverit eum aliquis
quid de re tali cogitaverit, licet in-
terroganti respondere eumque à
peccando impedire; etiam Magi-
stro coram licet aliquem de re illi-
cita admonere: c. g. si hominem
aliquod illicitum vel ex peccati
ignorantia, vel ex cordis improbi-
tate facientem deprehenderit licet
eum à peccando impedire, eumque
de rei iniquitate etiam presente
magistro & absque venia ab eo
concessa monere: Ubique enim
nomen Dei prophanatur ibi Prae-
ceptoris honor non omnino im-
minuitur.

V. Quo in calu hoc obtinet ?
in re contingenti. Non autem per-
mittitur ut quisquam de industria
legem explicet, interrogantibus re-
spondeat aut doceat licet ille sit
in una mundi plaga & Magister in
alia huc aduersa, nisi Magister aut
fatis concessit aut ei facultatem do-
cendi indulerit. Nec cuiuis etiam
Magister sit mortuus, quæ-
stiones solvendi aut legem docen-
di facultas conceditur nisi ad do-

האף על פי שרבו במדינות
אחרות ואסור לאדם להחיות
בפני דביו לעולם ופסול
השוחה ולכה בפני אביו חיים
מיתתו.

וְהַיְתָּה דְּבָרִים אֲשֶׁר־סָדַר
שֶׁנֶּקְדָּא בַּמִּקְדָּה אֵכֶל לְקַבֵּעַ
עֵצִים לְהוֹדִיאוֹתָ וְלִישֵׁב וּלְהוֹדִיאוֹת
לְבָל שְׂמֹאל אֲפִילָּה וְהָא בְּסוּף
הָעוֹלָם וְרַבֵּי בְּסוּף הָעוֹלָם
אֲסוּר לֹא לְהוֹדִיאוֹת עַד שִׁמּוֹת
דְּכֹחַ אֱלֹהִים אֲנִי מִן שְׂמֹאל
שִׁמּוֹת מִמֶּנּוּ וְהָא בְּכֹחַ שְׂמֹאל
כֹּחַ מִיָּדָא לֹא לִישֵׁב לְהוֹדִיאוֹת

במורה אלא אם כן תורה
תלמיד שהגיע לתורה וכל
תלמיד שלא הגיע לתורה
ומורה דר' זה שוטף רשע
וגם דוח ועליו נאמר כי רבים
הללים הפללה וזמר וכן
הכס שהגיע לתורה ואינו
מורה דר' אלא מתע תורה
ונותן מכשולות לפני העורים
ועליו נאמר ועצמים כל
הרועים:

ו. אלו התלמידים הקטנים
שלא הרבו תורה כראוי והם
מבקשין להתגדל בפני עם
הארץ ובין אנשי עירם וקופצין
ויושבין בראש לרין ולהורות
בישראל הם המתים
המתלוקות והם המחדשים
את העולם והמכבים נה
של תורה והמחלים כרם
יהודה אכאום ועליהם אמר
שלמה בחכמתו אחוז לנו
שועלים שועלים קטנים
מחלים כרמים:

נדאסד לו לתלמיד לקחת
לרבו בשם חזק שיהיה
השם שכל השומע ידע

doctrinam tradendam esset satis in-
structus. Quicumque autem Disci-
pulus huic muneri ineptus se ad
legem docendum & explicandum
accingit, improbus stultus & su-
perbus existimatur, deque illo dicitur
Prov. VII. 26. *Nam multos confos-
sos deiecit &c.* At vir doctus
qui doctrinae copia satis est instru-
ctus, & tamen docendi munus de-
trectat, legis progressum impe-
dit, & in via caecorum offendicu-
lum collocat: de eo dicitur, ibid.
multi ab ea interficiuntur.

VI. Novitii isti Studiosi qui
non tantum Doctrinae quantum
oportuit adepti sunt, & tamen fa-
mam gloriamque inter vulgus &
concives aucupantur, transilientes
& primas sedes ad iudicium feren-
dam & legem docendam inter
Israelitas occupantes multis divi-
sionibus causam dant, mundum rui-
nis impleant, lumen legis extin-
guunt, vineamque Domini exer-
cituum corrumpunt: De his fi-
entissime dicit Solomon Cant.
Cap. II. vers. 15. *Prebendite vo-
bis vulpes, vulpeculas corrumpen-
tes vineas.*

VII. Non licet Discipulo Ma-
gistrum suum proprio nomine ap-
pellare etiam illo absente, si no-

men eius adeo sit notum ut cuius
audienti facile pateat N. N. deli-
gnari. Nec licet nomen eius illo
præfente profere ut alios quibus
simile est nomen vocet; idem
quod de Patris nomine est obser-
vandum; sed nomen eorum etiam
post mortem mutabit. Neo ad mo-
dum amicorum sibi invicem salu-
tem dicentium magistrum suum sa-
lutabit aut resalutabit; sed coram
eo se incurvabit et summa cum re-
verentia & obsequio dicens, *fit*
tibi salus mi Magister. Et si Ma-
gister illi salutem dicat sic respon-
debit, *Salus fit tibi mi Magister*
& *mi Domine*.

VIII. Magistro coram non li-
cet Phylacteria exuere nec huc &
illuc circumire sed sedendum est
quasi coram Rege sederet. Neque
præ oculis nec à tergo nec à latere
Magistri preces effundere licuit;
nec necesse est dicere quod non
oportet cum ad latus Magistri am-
bulare sed illum ad aliquam distan-
tiam sequi. Non autem directe
adversus tergum Magistri preces
effundet. Non simul cum Magistro
in Balneum discedet, nec in ejus
loco sedebit, nec in præsentia
Magistri verba illius confirmabit
aut sententiam illius impugnabit,
nec sedebit donec dicat ei Magi-

שהוא מלתי ואמלו של
בפניו ולא יכיר שמי בפניו
ואמלו רקבות לאחרים ששם
בשם רבו כדרך שעשה
בשם אביו אלה ושה אה
שם אמלו לאחר מותם
ולא יתן שלום לרבו או
יתיר לו שלום כדרך
שנחנים בריעים ומתוירים
ורק רוח אלה שחה לפניו
ואמר לו כיראה וכבוד שלום
עליך רבי ואם נתן לו שלום
יחיד לו שלום עמוך רבו
ומי:

ה וכן לא יחלוץ תפילין
בפני רבו ולא יסב אלה
יושב בישוב לפני המלך
ולא יתפלל לא לפני רבו ולא
לאחר רבו ולא בצד רבו ואין
צריך לומר שאסור לו להלך
בצד אלא ירחק לאחר רבו
ולא יחא מכהין כנגד אחוריו
ואחר כך יתפלל. לא יכנס
עם רבו במרחץ ולא ישב
במקום רבו ולא יכריע רביו
בפניו ולא יסחור את רביו
ולא ישם לפניו ער שיאמר לו
שב אלה יעמוד מלפניו ער
לטר.

סאמר לו עמוד אחר שיש
 וסאמר לעמוד : וסאמר
 מניו לא יאמר לו אחר
 אלא יאמר לו אחר
 בננו פניו ויהיה לעמוד
 מפניו רבו משה אנו מרחק
 מלוא עינו עד שחכסו
 ממנו ולא יראה קומתו ואחר
 כך ישב וישב אדם לחקקו
 פני דכו ברנל

סאמר חולקין בבית לחיים
 מפני דכו אלא אם כן היה
 דכו לחוק לו כבוד וכו'
 המלאכות שחכסו עשה
 לרבו חלמוד עשה לרבו
 ואם היה במקום שאין
 מכירין אותו וכו' היה לו
 חפזין וחש שמא יאמרו עבר
 הנה אפי' געל לו מנעלו
 ויהיה חולקו וכו' חמנו
 רחמנו מלשמשו מנע חסד
 ופחד ממנו יראת שמים
 וכל חסד שמולו דבר
 מכל כבוד רבו נחם לשכנה
 שחפזין משה

סאמר דכו עמוד אחר שיש
 וסאמר לעמוד : וסאמר
 מניו לא יאמר לו אחר
 אלא יאמר לו אחר
 בננו פניו ויהיה לעמוד
 מפניו רבו משה אנו מרחק
 מלוא עינו עד שחכסו
 ממנו ולא יראה קומתו ואחר
 כך ישב וישב אדם לחקקו
 פני דכו ברנל

ter, *Discumbe*, nec surget coram
 eo donec ei vel dicat, *Surge*, vel
 surgendi veniam concessit &
 cum a Magistro discedat ei tergum
 non obvertet sed facie illius faciei
 opposita retrocedit. Debet au-
 tem stare coram magistro quamdiu
 eum oculis conspiciere potest donec
 evanescat adeo ut non amplius vi-
 deri possit, & postea discumbet. In
 Festo tenetur unusquisque Magi-
 strum vultu ire.

IX. Discipulum praesente Ma-
 gistro reverentia & honore non
 excipiunt nisi cum honore pro-
 qui consuevit Magister & ad
 quodlibet officium tenetur ser-
 vus respectu Domini ad idem re-
 spectu Magistri Discipulus obliga-
 tur, si autem in loco ubi nemini
 est notus versetur non prolaetum
 sunt ad manum tunc quod de
 ipso dicent, *servus est*, nec ei calcos
 induit nec detrahunt. Quicunque
 Discipulum suum impedit quo-
 minus officium suum, nisi prae-
 stitum misericordia, privat apoliat-
 que & ab eo Dei timorem tollit.
 Unusquisque Discipulus qui fa-
 mam Magistri minuit aut laedit
 in causa est cur Divina Maestas
 ab Israele recedat.

X. Quicunque Magistrum suum
 contra Legis verba peccare viderit
 ei dicet, *Magister noster ita & ita*

בכבוד כלל תכבדו האל
 וכן באחד מהן למען תלמדו
 ואלאחד מהן תשועו בעד
 נאט עכס מי שמחול ויש
 החלמיד לתורה ואפילו
 כשערה שמתחיל ללמוד

י. כשם שהחלמידים
 חייבין בכבוד הרב כך הרב
 צריך לכבד את תלמידיו
 ולקרבן כך אמר חכמים
 יהי כבוד תלמיד חכם
 עדיף כבוד רביה אדם
 ללמדו תלמידו וללמדו
 שהם חכמים חכמים
 לעולם חכם ולעולם חכם

יז. תלמידים מוסרים
 חכמה הרב ומרובים לבן
 אמרו חכמים הרבה חכמה
 למרתי מחכמי ויותר מרבותי
 ומתלמידי יותר מכלם וכשם
 שהעץ קטן מלוק ארץ
 הנחל כך תלמיד קטן מרבו
 הרב ער שיוצא ממנו
 כשאלויו חכמה מפוארה:

למד מרבו
 ומה שיש לו

vult licentiam dare nec honorem
 debitum exigere id facere permit-
 titur. Est Magister honorem ipsi
 debitum non vendicat, tenetur ta-
 men Discipulus eum exhibere eo
 ipso tempore quo non vendicat.

XIII. Sicut Discipuli Magi-
 strum suum honore prosequi ob-
 ligantur, ita Magistro incumbit
 Discipulos in honore habere eor-
 que amplecti. Hoc enim præce-
 perunt sapientes veteres, *Disci-
 puli tui honor eque tibi obars: ac-
 tuer*. Unumquodque autem oportet
 studiose Discipulorum curam
 habere eosque maximo diligere,
 quoniam sunt filii qui cum in hoc
 tum in futuro seculo sunt utiles.

XIV. Magister licentiam adgit
 Discipuli, ejusque genium amplio-
 rem & capaciore efficit. Est
 celebre sapientum effatum: *Mil-
 tum scientia in collegio plurimam
 Magistri sed longe plus in Disci-
 pulis meos didici*. Enim sicut
 arbor minor maiorem facile por-
 cendit, ita Discipulorum minimorum
 Magistri ingenium exacuit inter-
 rogando quæstiones quæ scientiam
 expungunt.

Si Discipulus vel inveniatur in qui
 non est discipulus

CAP. VI.

Quemlibet virum doctum
quomodo honorare prae-
cipitur licet ejus Magister non sit
dicitur enim *Levit. XIX. 32. co-
ram cunctis assurgito & faciem se-
nis honorabis. Senex* hic vocatur
qui sapientiam comparavit Quo
tempore & quando coram eo te-
netur assurgere & cum sapiens non
longius quatuor cubitis ab eo di-
stat donec & conspectu ejus
arbitri. In Balneo autem & La-
tina coram Magistro non obligan-
tur surgere Nam dicitur *surgere &
honorabis*; quod indicat talem sur-
rectionem debere esse honorificam.
Nec opifices dum laboribus occu-
pantur coram sapientum Discipu-
lis assurgere tenentur propter ea-
dem Scripturae verba *surgere & ho-
norabis* licet enim in honore ac-
cipiendo nulla est pecuniae jactu-
ra ita in assurgendo erit nulla.
Unde probatur quod non licet
oculos claudere ne Magistrum vi-
deamus & na coram eo assurgere
obligemur Quoniam dicitur *Lev.
XIX. 32. Deum tuum Timebis*
De omni enim actione a corde de-
pendente dicuntur haec verba
Deum tuum timebis

II. Doctorem autem dedecet
molestiam populo creare & de in-

August

פרק ששי
אשר חלוקה בזה מצוה
להודות ונאמר על פי שמו
רבו שנאמר מפני שיהיה
תקום והדרת פניו וזה שקנה
בממון ופאמתי היבין
בממון מפני שיערב ממנו
בארבע אמות עד שיפלו
מבניו פניו אין עומדין בפניו
לא בבית המדרש ולא בבית
הבטא שנאמר תקום והדרת
פניה שיש בזה תורה ואין
בעל אומות יתחייב לעמוד
מפני האלפים חכמים בשם
שעוסקין במלאכות שנאמר
תקום והדרת פניה הודו שמו
בזה חסדן כי אם קמיה
שאין בזה חסדן כי אם ומנין
שלא יעזב עיניו מן החכמים
בזה שלא ידאגו עיניו שלא
יעמוד מפני שנאמר וידאגו
מאלוהיך הוא כל דבר שהוא
מסור ללך נאמר בו וידאגו
מאלוהיך:

באין דאין לחכם שיטה
אשר העם ויבין עצמו לחן

dustria

כרי שיעמוד מפני אלא ילך
 כרדן קצת וימשיך וילך
 וראו אותו כרי שלא ירחק
 לעמוד והחכמים וראו מקומו
 והולכי בדרך החיצונה
 שאין מביהן מצוין שם
 שלא ירחק:
 נ. רוב הר הוא כמחלף
 ובשם שומרים מפני מחלף
 כך עומדים מפני הרוב
 שלשה שהיו הולכין בדרך
 הרכ כאמור נרד מימין
 וקמן משמאלו:

ד. הרואה חכם אינו עומד
 מפניו עד שיגיע לו לארבע
 אמות וכן שעבד יושב ראש
 אב בית דין עומד מלפניו
 משנינו מדחק מלא עיניו
 ואינו יושב עד שיעבור
 מאחוריו ארבע אמות ראש
 אחר הנשיא עומד מלפניו מלא
 עיניו ואינו יושב עד שישוב
 במקומו או עד שיהכסר
 מעיניו וחנשיא שמחל על
 כבודו כבודו מחול:
 ה. בשתה נשיא וכלם כל
 העם עומדים ואין יושב

dustria seipsum iis ostendere ut ad
 ejus aspectum assurgant: verum in
 viis angustis & minus frequentatis
 ambulabit, & hoc precipue cura-
 bit ut se raro ostendat ne populi
 surgendo fatigentur. Circumire so-
 lebant sapientes & in locis remotis
 ambulare, ne iis quibus sunt noti
 occurrerent ilque fierent molesti.

III. Idem de equitante est ob-
 servandum quod de ambulante sta-
 tuitur: nam quemadmodum assur-
 gunt cum Magister ambulans ap-
 propinquat, idem faciunt cum equi-
 tans accedit. Si tres simul ambu-
 lent, Magister in medio, ad dex-
 tram senior & ad sinistram ambu-
 labit Junior.

IV. Si quis Doctorem viderit
 non surgat donec quatuor tantum
 cubitos ab illo distet, iterumque
 discumbet postquam praeterit. Si
 autem senatus praefectum perpe-
 xerit surgendum est quamprimum
 eum clare & distincte videre pos-
 sit, nec iterum sedebit donec qua-
 tuor cubitos a tergo praeterit. Si
 quis Principem aspexerit surgat ut
 primum distincte conspiciatur, nec
 sedem capiat priusquam vel ipse
 princeps sedem ceperit vel a con-
 spectu ejus se subtraxerit. Si ho-
 norem & respectum sibi debitum
 remittere vult princeps eum re-
 mittendi licentia conceditur.

V. Cum ingrediatur princeps
 omnes assurgunt, nec rursus sedent
 prius-

priusquam iis dicat, *discumbite* : Si autem Praefectus senatus intret duo ordines assurgunt & ab utraque parte stant donec ingrediatur & locum suum capiat, ceteri autem in suis locis manent : Si Doctor ingrediatur unusquisque ad quatuor cubitorum distantiam assurgit, unus stabit alterque fedebit & ita per vices quoad se in sua fede collocaverit.

VI. Quandocunque necessum est ut Doctorum filii & Discipuli sint praesentes, populorum capita transiunt suaque loca occupant : dedecet autem sapientum discipulos post alios ingredi. Si necessitatis gratia exeat ad suum locum debet reverti. Sapientum filii si doctrinae essent capaces faciem suam versus patris faciem convertabant, si incapaces tum ora sua versus populum flectebant. Discipulus qui coram Magistro suo semper sedet haudquaquam nisi mane & vespere illo praesente surgere debet, ne illius honor Dei honore major existimetur.

VII. Coram senio confecto est assurgendum etiam non sit doctus;

עד שיאמר להם שבו כשתא
בית דין נכנס עושין לו שהן
שורח ועומדין מכאן ומכאן
עד שנכנס ויושב במקומו
ושאר העם יושבין במקומן
חכם שנכנס כל שיגיע לו
בארבע אמות עומד מלפני
אחר עומד ואחר יושב עד
שנכנס ויושב במקומו:

ו בני חכמים ותלמידי
חכמים בזמן שחורכים צריכין
להם מקצתן על ראשי העם
תבגסים למקומם ואין שבה
לתלמידי חכמים שיכנסו
לאחרונה יצא לצורך חור
למקומו בני חכמים בזמן
שיש בהן דעה לשמוע
הופכין פניהם כלפי אביהן
אין בהן דעה לשמוע הופכין
פניהם כלפי העם תלמיד
שהוא יושב לפני רבו חמיר
אינו רשאי לעמוד מפניו אלא
שחרית וערבית בלכר שלא
יהא בבורה מרובה מכבוד
שמים:

ח. מי שהוא זקן מופלג בוקנה
אה על פי שאינו חכם עומדין

etiam

לפניו ואמר החכם שהיה
ילד עומה לפניו הן המוסר
מוקנה ואמר ייב לעמוד מלא
קומרו אלא בה להדרת
ואפילו וכן כוח מתדבק אחר
כדברים ונורחן לו יד לסמוך
שנאמר לפני שיכרה הקוסם
כל שיכרה כמשמע: *וישם חסד*

ה חלמרי חבמים אים
יואמן בעצמן לעשות עם כל
הקהל בבנין וחפירה שר
מדינה וכנזא בהן בדי שלא
יחכו בפני עמי הארץ ואין
גבון מהן לבני החומה
וחוקן השערים ושכר
השומרים וכנזא בהן ולא
לתשורת המלך ואין מחשבין
אותן ליתן המס בן מס
שהוא קצוב על פני העד בן
מס שהוא קצוב על בן איש
ואיש שנאמר כי יתנו בנוס
עזה אקבצם ויחלו מעט
ממטא מלך ושרים וכן אם
היתה סחורה לתלמיד חכם
מניחים אותו למכור החילה
ואין מניחין אחד מבני השוק
למכור עד שימכור הוא וכן

etiam juvenis doctus coram senio
surgerebat: ut stet erecto corpore
non obligaret sed paulum tantum
se attolere: ut respectum suum
ostendat. Ad senem etiam Gen-
tilem cum quadam reverentia &
veneratione loquebantur, manum-
que porrigebant ut eum sustenta-
rent: quoniam dicitur *Lev. XIX.*
32. coram canitie surgebis; quod
de omni canitie est intelligendum
ut ex traditione discimus.

VIII. Sapientum Discipuli non
simul cum populo Adificiis stru-
endis & agris colendis aliisque si-
milibus operam dabant ne apud
vulgus contempti essent; nec ad
murum extruendum, nec ad portas
reparandum, nec ad excubiarum
mercedem solvendum ab iis pecu-
niam colligunt, nec ad alia huius
familia obligantur, ne quidem ad
offerendum regi munera. Nec utri-
butum pendere tenebantur si ve to-
ti civitati fuerit impositum, si ve sin-
gulis hominibus imponatur; dicitur
enim *Hof. xii. 10. Est mercede*
condannatus inter gentes nos eos
congregare. & ad aure Regum &
principum paulisper quiescent. Item
si Studiosus merces venales habu-
erit, eas prius vendendi auctoritate
est donatus; nec nundinatoribus
suas merces vendendi conceditur li-
centia priusquam studiosus suas ven-
diderit.

diderit. Si ei sit lis & inter plures litigantes steterit ei primum locum concedunt, eumque sedere faciunt.

IX. Sapientes vel despectui vel odio habere crimen existimatur flagitiosissimum. Nec prius destruebatur Jerusalem quam Doctores & Discipulos contempisset; sicut dicitur 2 Chron. xxxvi. 16. *Nuncios Dei subsannabant, verba ejus contemnebant & inter prophetas ejus seducebantur.* i. e. verbi ejus ministros contempserunt. Idem in lege dicitur Levit. xxvi. 15. *Si statuta mea aspernemini* i. e. si statutorum meorum Doctores contemnatis. Nullam enim partem in saeculo futuro habebit qui Doctores contemnit; nam inter eos numeratur de quibus dicitur Num. xv. 31. *quoniam verbum Dei sprevit.*

X. Etsi nullum in futuro saeculo locum habeat qui Doctores contempserit; tamen si adveniant testes, eumque verbis solummodo Doctorem contempsisse testentur, excommunicationis sit reus, eumque publice Senatus excommunicat & libra aurea ubique mukabat, eamque Doctori dabat. Quicumque sapientis mortui famam laeserit à Senatu excommunicatur, & postquam eriminis illius panituit eum absolunt: at si in vivis fuerit sapiens non absoluebatur reus priusquam

אם היה לרדין והיה עומד ככלל בעלי הנים הרבה מקדימין אותו ומושבין אותו: פ. עון גדול הוא לכזות את החכמים או לשנאותן. לא חרבה ירושלים עד שבזו בה תלמידי חכמים שנאמר ויתיו מלעינים כמלאכי אלהים ובזים דבריו ומתעצזין בנביאיו כלומר בחים מלמדי דבריו וכן זר שאמר חזרה אם בחוקותי תמאסו מלמדי חקותי תמאסו וכל המכזה את החכמים אין לו חלק לעולם הבא ודרי הוא ככלל כי דבר יחיד כזה:

י. אף על פי שהמכזה את החכמים אין לו חלק לעולם הבא אם באו עדים שבוהו אפילו ברברים חייב נדון ומגדין אותו בית דין ברבים וקונסן אותו לישראל זהב בכל מקום ונותנין אותו לחכם והמכזה את החכם ברברים אפילו לאחר מיתה מגדין אותו בית דין והם מתדיין אותו כשיחזור בתשובה:

אכל אם היה החכם חי אין
מתעב אוהו עד שירצה ויהי
שנאוהו בשבילו וכן החכם
עצמו מנדה לכבודו לעם
הארץ שהפקיד בו ואין צריך
לא עדים ולא החראה ואין
מחירין לו עד שירצה את
החכם ואם מת החכם כאין
שלשה ומחירין לו ואם רצה
החכם למחור לו ולא נדחו
הרשות בירו;

יא. הרכ שנה לכבודו כל
הלמירין חייבין לנהוג נדון
במנדה אבל הלמיר שנה
לכבוד עצמו אין הרכ חוב
לנהוג בו נדון אבל כל העם
לנהוג בו נדון וכן מנדה
לנשיא מנדה לכל ישראל
מנדה לכל ישראל אע"פ
מנדה לנשיא מנדה
לעירו מנדה לעיר אחרת
מנדה לעיר אחרת אין
מנדה לעירו:

יב. כמה דברים אמורים
במי שנדחו שכוה חלמיר
חכמים אבל מי שנדחו על
שאר דברים שחייבין עליהם

assenferit ille cuius gratia excom-
municatus erat: Ipse Doctor homi-
nem vulgarem honoris vendican-
di gratia excommunicare potest,
quoniam arroganter & contumeli-
ose erga se ipsum gesserit: nec
necesse erat contemptum testibus
probare aut eum notum facere &
divulgare; nec eum absoluebant
priusquam Doctori placuerit. Si
autem moriatur sapiens tres eum
absolvebant: & si ei condonaret
& excommunicare noller id face-
re potuit.

XI. Si Doctor ob laesum honorem
aliquem excommunicasset omnes e-
jus discipuli omnes ritus excommu-
nicationis erga excommunicatū ob-
servare obligantur: at si Discipulus
sui honoris gratia aliquem excom-
municasset non tenetur Magister
excommunicationem observare, re-
liqui vero omnes ad eam observan-
dum obligantur. Si à Principe ex-
communicatus sit quisquam, is à
toto populo Israelitico pro excom-
municato habetur; si à toto Israele
excommunicatus fuerit non ut il-
lis à principe existimatur: qui à
sua civitate est excommunicatus
etiam ab alijs excommunicatur, at
qui ab alia civitate non à sua pro
excommunicato habetur.

XII. Quo in casu hac locum
habent? Nempe quum quis sapi-
entum Discipulos contempserit:
at in ceteris rebus ob quas aliquis
est excommunicandus, et si Israe-

litatem infamis eum excommuni-
casset, omnes conditiones excom-
municationis tum a principe tum
ab universo Israele sunt observan-
da donec criminis ob quod erat
excommunicatus poeniteret, & po-
tius eum absolvent.

XIII. Viginti quatuor de cau-
sis, quae deinceps sequuntur tum
viri tum foeminae excommuni-
cantur. 1. Qui sapientem etiam
mortuum contemnit. 2. Qui Sena-
tus ministrum contemptu excoipit.
3. Qui proximum suum *servum*
vocat. 4. Is quem accersivit cui-
que diem indixit Senatus, nec ta-
men eo coram se sistit. 5. Qui
scribarum verba, multo magis qui
verba Legis nihili aestimat. 6. Qui
latr de se sententiae non paret ex-
communicatur quoad satisfecerit.
7. Qui aliquid noxium possidet,
veluti canem rabidum aut scalam
fractam, eum excommunicant nisi
noxia istiusmodi removeantur.
8. Eum qui fundum suum vendit
Idololatras excommunicant nisi se
omne praestare damnum promittat
quod ab Idololatras Israelitae pro-
ximo suo angustiis oppresso infer-
tur. 9. Qui in Idololatrarum tri-
bunalibus contra Israelitam te-
stem se praebet, & vi ejus testi-
monii contra jus Israeliticum ab
eo pecuniam extorquet excommu-

נדר אפילו צדקה קטן
שבשרא חייב הנשיא זכר
ישארה לזנות בן נדרי ער
שחור בן שחורה מוכר
שנדרה בשבילו ודעו לו :

י. על עשרים וארבעה
דברים מנדין את האדם בין
איש בין אשה ואלו הן
א. המכנה את החכם אפילו
לאחר מותו ב. המכנה עליה
בית דין ג. הקורא לחבירו
עבד ד. מ' שטחו בית דין
וקבעו לו זמן ולא בנה ה.
המלא ברכו אחד מברך
סופרים ואין צריך לומר
ברכו תורה ז. מי שלא קבל
עליו את הדין מדין אחיו עד
שיהיו י. מ' שיש בנשואו
דבר המוק פנק בלב ויעזב
סלסול דעו מנדין אחד עד
שיסיר היקף ה המכנה קרע
שור לברו עובר כופים
ומולות מנדין אותו עד שיקבל
עליו כל אונם שיכנה מן
הכזי ל שראל חפיה בעל
המזר ט המעיד על ישראל
בערפאות של נים והוציא
מסן בערותו מסן שראל מין
nicatur.

ישראל מנרין אותו עד
 שיטלם. טבח קרן סאני
 מפריש המתנות ונתנין לכמן
 אחד מנרין אותו עד שיתן
 יא. המחול יום טוב שני של
 נלידת אה על פי שהוא
 מנהג יב. העושה מלאכה
 בערב פסח אחר חצות.
 יג. המוכר שם שמים
 לכתלה או בשבועה בלכרי
 הבאי יד. המביא את הרבים
 לירי חלול השם טו. המביא
 את הרבים לירי אכילה
 קרשים בחיץ יו. המחשב
 שום וקובע קרשים בחצות
 לארץ יז. המכשיל את העוה
 יח. המעכב את הרבים
 מלעשות מצוה יט. טבח
 שיאה טרפה מתחת ידו
 כ טבח שלא ברק טבע לפני
 חכם כא. המקשה עצמו
 לדעת כב. מי שגירש את
 אשתו ועשה ביה זכרה
 שותפות או משנה ומתן
 המביאין לתן להקק זה לזה
 בשיבאו לכתוב מנרין אותו
 פו. חכם ששפועה דעה כז.
 המנהיג מלשאינו חכם מר.

nicatur quoad eam restituerit.
 10 Sacerdos Mactator qui dona
 non seperat nec alteri Sacerdoti
 tradit excommunicatur usque dum
 ea tradat. 11 Qui diem Festum
 Secundum in Captivitate insti-
 tum prophanat, licet ejus observa-
 tio consuetudini debeatur. 12 Qui
 post meridiem pridie Paschatis
 aliquid negotii facit. 13 Qui nul-
 la de causa nomen Dei pronun-
 ciat, aut id de rebus inanibus ju-
 rando expresserit. 14 Qui ad
 prophanandum nomen divinum
 alios quoquo modo inducit. 15 Qui
 alius ad res sacras comedendas ex-
 tra locum sacrum sollicitat. 16 Qui
 extra terram sanctam annos sup-
 putat aut mentionem initit statuit.
 17 Qui in feminis Ceteri offendicu-
 lum ponit. 18 Mactator sub cu-
 jus manu sacrificium erat celebra-
 tum. 19 Mactator qui cultum
 suum praesente sapiente non ex-
 aminaverit. 20 Qui se ad discen-
 dum incapax reddit. 21 Qui
 uxorem suam dimittit & postea
 cum ea societatem init, & cum ea
 meretriciam exerceat adeo ut ite-
 rum conjungantur, una cum uxo-
 re excommunicatur quam primum
 ad Senatum venerint. 22 Sapi-
 ens anale Fame. 23 Qui quem
 quomodo sine justa causa excommu-
 nicat.

CAP. VII.

I. **D**octor, etate proventus & egregie eruditus, aut Princeps, aut Senatus Præfectus, qui iniqui quid fecit, nunquam publice excommunicatur nisi idem flagitium patrasset ejus Jeroboam filius Nebat ejusque focii erant rei: at si reliquis peccatis horum quisque se contaminasset, cum clam vapulabant, quoniam scriptum est *Hof. IV. 5. Tu curvas interdum, curvatusque etiam Propheta veterum doctus*. i. e. et si lapsus sit tamen crimen nocte abscondunt, eique dicunt, *bonum sit tibi & in domo tua maneat*. Item si quis Doctus excommunicationi erat obnoxius ad eam judicandum non festinabat nec temere excommunicabat senatus, sed hoc munus detestabatur & prorsus amoliebatur. Optimi enim sapientum gloriæ solent se nunquam suffragia dedisse ut aliquis Doctus excommunicaretur, licet suffragia volissent ut vapularetur si reus esset, imo ut plaga rebellionis percutiretur.

II. Quæ erat excommunicationis forma? *N. erat in Sbaumata*. Si autem præsens esset dicebant, *Hic N. est in Sbaumata*. In ana-

פרק שביעי

א חכם וקו מופלג בחכמה ובו ושיא או אב בית שפרח אין מנרין אותו בפרחמ'א לעולם אלא אם כן עשה כרבעם בן נבט וחביריו אבל כשחטא שאר חטאות מלקין אותו באנשה שנאמר ובשלת תיס וכשל גם נביא עמד לילה אף על פי שבשל בסתו ברילה ואומרים לו הכבר ושב בביתך וכן כל חלמ'א חכם שנחח"ב נר' אסור לבית דין לקפון ולנדותו במהרה אלא בידחין מדבר זה ונשמטין ממנו וחסידי החכמים חיי משרבחים שלא נמנו מעולם לנדות חלמ'א חכם אף על פי שנמנו להלקותו אם נחח"ב מלקות ואפילו מכה מדרום ומנין ענין להכחוח:

ב וכיצד הוא הנר' אומרים פלוני יהא בשמחה ואם נדון בפניו אומרים לו פלוני

thematē

זה יהא בשמחה והחרם
אומרים פלוגי מחרם ואחר
בו אלה בו שבועה בו נרו:
וכיצד מחרים הנזיר או
החרם אומרים לו שריו לך
ומחור לך ואם התירוהו
שלא בפניו אומרים פלוגי
שריו לך ומחור לך:

נ. מרה המנהג שנתנו
המנורה בעצמו ושנהגין עמו
מנורה אסור לספור ולכנס
כאכל כל ימי נדויו ואין
מומנין עליו ולא כוללין אותו
בעשרה לכל רבך שצריך
עשרה ולא ישבין עמו
בארבע אמות אבל שונה
הוא לאחרים ושותן לו
ושכר ושוכר ואם מה בנדויו
בית דין שולחין ומנחים אבן
על ארונה כלומר שהן רוממים
אותו לפי שהוא מוכרל מן
הצבור ואין צריך לומר שאין
מספידין אותו ואין מלונות
מטחין יתור עליו המיחכים
שאין שונה לאחרים ואין
שונין לו אבל שונה הוא

themate autem dicebant, *sit N. anathemizatus & maledictus, & ipsum maneat dir & execratio & excommunicatio.* Quomodo autem quemquam ab excommunicatione aut anathemate solvunt? Ei dicunt, *Solutus sis & immunis.* Si illum absentem absolvent tum dicebant, *Sit N. Solutus & immunis.*

III. Quae observanda sunt ab excommunicato, & quomodo adversus illum alii se gerere teneantur? Sicut Lugenti non permittitur ita nec illi capillos tondere aut vestes lavare quamdiu est excommunicatus. Excommunicatum ad convivium non invitant, nec in quocunque negotio quod ad decem viros spectat in eorum numerum illum cooptant, & quatuor cubitos ab eo sedebant, at alius ille legem repetere possit, & illi alii legunt, ab aliis mercedem accipit, aliosque mercede conducit. Si manente excommunicatione moriatur, aliquem mittit sepelire uti feretro ejus lapidem imponat, ad indicandum cum lapidibus ab iis obrui quoniam a congregatione est seperatus, nec necesse est monere quod ejus gratia non planxerunt, neque feretrum ejus comitati fuerunt. Anathematizati conditio erat multo graviori, quod neque aliis scripturam legere licebat, neque ei legere per-

permittitur quisquam, at solus legat ne legis scientiam oblivioni traderet, nec mercede ipse condociatur, nec alii ab eo mercedem accipiant, nec cum eo negotiantur aut operam exercent nisi parce ut habeat quo vitam sustentet.

IV. Si quis triginta dies excommunicatus manserit nec absolvi petierit eum iterum excommunicant; & si alios triginta dies excommunicatus permanserit nec absolutionem rogaverit, tum eum anathemate feriunt.

V. Quot homines sunt necessarii ad aliquem ab excommunicatione vel ab anathemate solvendum? tres vulgares & indocti: at unus auctoritate donatus excommunicatione aut anathemate liberare potest. Potuit autem studiosus in loco in quo manet Magister excommunicationem aut anathema tollere.

VI. Si tres qui aliquem excommunicassent loco discesserint, ille ob istud crimen cuius gratia excommunicator penitentiam ageret, tunc alii Tres venient & eum absolvent. Si quis haec cognoverit a quo fuerat excommunicatus Principem adhibet, eumque Princeps absolvet. Excommunicatio conditionalis alicujus etiam ipsius ore pronuntiata absolutionem requirit. Doctor qui aut alium aut seipsum juxta alterius sententiam ob rem excommunicationis dignam excommunicat semetipsum absolvere potest.

לעצמו שלמה אשכנזי למדו
נשכר דאין ושכרין דאין
נשכרין דאין ושכרין דאין
מחשקין עמו אלא מעשקין
כר' פרינסטון

ד' מי שישב כנריו שלשים
יום ולא בקש להתיר מנרין
אותו שנייה ישב שלשים יום
אחרים ולא בקש להתיר
מחרים אותו:

ה בכמה מתירין הנריו או
החרם בשלושה אפילו
הדייטות יחיד מומחה מתיר
הנריו או החרם לכנריו ויש
לתמיד להתיר הנריו או
החרם ואפילו במקום הדבר

ו שלשה שנוי ואלכו להן
ותור זה מדבר שגורוהו בגללו
כאין שלשה אחרים ומתירין
לו: מי שלא ידע מ' שגורו
לך לו אצל הנשמה ויחיד לו
נריו נריו על הנאי אפילו
על מ' עצמו צריך הפדה
תלמיד חכם שגורו ואפילו
נדה עצמו על דעה פלוני
ואפילו על דבר שהייב עליו
נדה דריו זה מפר לעצמו:

VII. Qui

ו. מי שנדחה בחלום אפילו ידע מי נדחה צריך עשרה בני אדם ששנין הלכות להתירנו מנדויו ואם לא מצא טורח אחרים עד פרסה לא מצא מתירין לו מי שיודעים לקדשה בתורה לא מצא מתירין לו אפילו עשרה שאינן יודעין לקדשה לא מצא במקומו עשרה מתירין לו אפילו שלשה:

ז. מי שנדחה בפניו אין מתירין לו אלא בפניו נדחה שלא בפניו מתירין לו בפניו ושלש בפניו ואין בין נדויו להפרה כלום אלא מנדויו ומתירין ברנע אחד בשיתווד המנודה למוטב: ואם דאו בית דין להניח זה בנדויו כמה שנים מנחין כפי רשעו וכן אם ראו בית דין להתיר זה בתחלה ולהחרים מי שאוכל עמו ושורה עמו או מי שיעמוד עמו בארבע אמורי מחרימין כדי לייסרו וכו' לעשות סני רחוקה עד שלא יפרצו החוטאים:

VII. Qui in somno est excommunicatus a decem viris in constitutionibus versatus absolvi debet, etsi hominem se excommunicantem cognoverit; & si eos non statim inveniatur per unius miliaris spatium diligenter eos quærat; si tales non reperiat eum absolvent qui scripturam legere possunt; si neque tales inveniuntur eum decem homines legis ignari absolvent; at si tot in isto loco non offenderit, Tres eum ab excommunicatione liberare possunt.

VIII. Si quem præsentem excommunicassent absolutionem ei nisi præsentem non concedunt: at si absentem excommunicassent si ve sit præsens si ve absens eum absolvent. Non necesse est ut inter excommunicationem & absolutionem multum temporis intercedat, sed in eodem momento eundem & excommunicant & absolvent modo resipiscat & ad bonum se convertat. Si visum fuerit senatui aliquem per plures annos excommunicatum esse, eum pro peccati ratione excommunicatum manere volunt. Etiam si senatui placuerit quemque statim anathemate fœre, aut alium quempiam qui cum illo aut comederit aut biberit, aut qui intra quatuor cubitos ab ipso steterit, facere licuit ad eum corrigendum & ad legem sepe munendum, ne effreni protervia abripiantur peccatores.

IX. Et si unicuique sapientum fit concessum ut vendicandi honoris gratia aliquem excommunicet; non tamen in laudem cuiusvis Doctori cedit ut hoc sapius faciat: sed potius sermonibus vulgi aurem non præbebit nec ad eos attendet; uti dicit Solomon in sapientia sua *Eccles. VII. 21. Etiam ad omnia verba quæ loquuntur ne adhibeas animum tuum.*

X. Hoc modo se gerere solebant Pii antiqui: quum quis se probris affici audiret nihil regerebat sed ultro & libere convitianti opprobria & contumelias remisit & condonavit: & inter eas res præclaras de quibus gloriari solebant maximi Doctores præcipue commemorabant, se nunquam vendicandi honoris causa quemquam excommunicasse aut anathematizasse: & hoc est Institutum quod sequi & imitari debent sapientum discipuli.

XI. Quo in casu est hoc agendum? cum quis sapientem clam & secreto contemnit & probris afficit: at si sapientem publice fugillet aut conviciis laceret non licet honorem negligere & convitianti crumen remittere, nam si remittat poenis afficietur quoniam est Legis contemptus; sed eam ob rem vindictam petit eique insidiatur tanquam serpens usque dum veniam ab eo flagitet, & tum ei condonabit.

ט. אף על פי שיש רשות לחכם לנדות ולכבדו אינו שבה לתלמיד חכם להנחין עצמו כדבר זה אלא מעליהם אותו מדברי עם הארץ ולא ישיח לכו להן כענין שאמר שלמה בחכמתו וס לכל הדברים אשר ידברו אל תתן לבך:

י. וכן היה דרך חסידים הראשונים שומעים חרפתן ואינן משיבין ולא עוד אלא שמוחלין למחרת וסולחים לו וחכמים גדולים הי משחנכים במעשיהם הנאים ואומרים שמעולם לא נהו אדם ולא החרימנו. לכבודן וזו היא דבן של תלמידי חכמים שראוי לילך בה:

יא. כמה דברים אמורים בשבועה זו חרפיהו בסתר אבל תלמיד חכם שבדו או חרפו אדם בפרהסיא אסור לו למחול על כבודו ואם מחל נענש שזה בזין חדרה אלא נוקם ונוטר הדבר כנוח עד שיבקש ממנו מחילה ויסלח לו.

הלכות

תשובה

מצוה עשרה אחת והיא
שישוב החוטא מחטאו לפני
יהוה ויתודה וביאור מצוה
זו ועיקרים הנגזרים עמה
בגללה בפרקים
אלו :

פרק ראשון

א כל מצוה שמתחברת בין
עשה ובין לא תעשה
אם עבר אדם על אחת מהן
בין בדרך בין בשוגג כשיעשה
תשובה וישוב מחטאו חייב
להתודות לפני האל ברוך
הוא שנאמר איש או אשה
כי יעשו וגומר והתודו ארץ
תחתם אשר עשו זה ויהי
דברים ויהי זה מצוה עשרה :

ב כיצד מתודין אנא השם
תשאתי עויתי פשעתי לפניך
ועשיתי כך וכך והי נחמתי
ובושתי במעשה ולעולם איני
חוזר לדבר זה והו עיקרו
של וידה וכל המדבר

Tractatus

De Pœnitentia

Hujus præceptum est tantum unicum:
nempe, *ut Peccator sua relinquat peccata
eaque coram Deo confiteatur* : cujus ex-
plicatio una cum aliis præceptis ei na-
tura & affinitate conjunctis in capiti-
bus sequentibus continetur.

CAP. I.

I. **O**mnis qui vel per contu-
maciam vel per errorem
præceptum affirmativum aliquod
aut negativum transgreditur, &
pœnitentia ductus peccare desinit,
peccata sua coram Deo confiteri
obligatur. Hoc est quod dicitur
*Num. V. 6, 7. Cum vir aut mul-
lier aliquod peccatum commiserit*
&c. Peccata quæ commiserint con-
fitebuntur: Hæc confessio verbis ar-
ticularis debet exprimi, & ad hanc
præcepto affirmativo obligamur.

II. Quibus verbis est hæc
confessio proferenda? Hisce. *Ego,
O Domine Peccavi, Defeci &
Rebellis fui coram te & ita vel
ita Feci: Ecce me penitet & ob
opera mea rubore suffundor & in
posterum tale quid nunquam com-
mittam.* Hæc est Confessionis
summa: & quicunque sæpe confi-
tetur

tetur & in confitendo diu versatur
laude cumulatur.

III. Hinc fit quod peccatores &
rei, cum oblationes suas pro pec-
catis vel per errorem vel per con-
tumaciam commissis adducunt, per
sacrificia non expiantur nisi prius
poenitentiam agant & confessionis
formulam repetant. Quicunque
auctoritate synedrii mortui addici-
tur aut flagellatione est punien-
dus, non expiabitur aut morte
aut flagellatione nisi prius poeni-
tentiam egerit & peccata confessus
fuerit. Item qui proximum suum
lædit aut facultatibus ejus damnum
infert, etiam si damnum plene re-
pendat non tamen absolvitur pri-
usquam confessus fuerit & talia
perpetrare omnino cessaverit. Di-
citur enim *Numb. V. 6. Ex om-
nibus peccatis humanis.*

IV. Quia Hircus Emissarius
est expiatio pro toto Israele, ea de
causa super eum Pontifex peccata
in nomine totius Israelis confessus
fuit. Ideo dicitur *Levit. XVI. 21. Ex-
confitebitur super ipsum omnes
iniquitates filiorum Israelis.*

V. Hircus Emissarius omnia ex-
piat peccata in lege memorata tam

להחירות ומאריך בענין הרי
ורה משוכה:

ג' וכן בעלי חטאת ואשמות
בעה שמביאין קרבנותיהם
על שגגתן או על אדונן אין
מחכפר להן בקרבנם עד
שיעשו תשובה ויחננו וידו
דברים שנאמר ויחננו וידו
והטא עליהם זכר כח מחוייבי
מידות כח רין ומחוייבי
מלקות אין מחכפר להן
כפחיתין או פלקידות עד
שיעשו תשובה ויחננו וידו
החובל בחבירו והפזיק ממנו
אף על פי ששילם לו מה שהוא
חייב לו אינו מחכפר עד
שיחננו וישוב מלקשות כוח
לעולם שנאמר מכל חטאת
האדם:

ד שער המשתלה לפי
שהיא כפרה על כל ישראל
בהן נדון מתורה עליו על
לשון כל ישראל שנאמר
והחרה עליו את כל עונות
בני ישראל.

ה שער המשתלה מכפר על
כל עבירות שבחורה הקלות
leviora

והחמורות בין שעבר בזה
בין שעבר בשנה בין שהודע
לו בין שלא הודע לו הכל
מחכמה בשעה המשלח
והוא שעשה תשובה אחר
אם לא עשה תשובה אין
השעיר מחכמה לו אלא על
הקלות ומה הן הקלות ומה
הן החמורות החמורות הן
שחייבין עליהן מיתות בית
דין אי בזה ושבועת שוא
ושקר אף על פי שאין בהן
כרת הרי הן מן החמורות
ושאר מצוות לא תעשה
ומצות עשת שאין בהן כרת
הם הקלות

והוא שעשה תשובה אחר
אם לא עשה תשובה אין
השעיר מחכמה לו אלא על
הקלות ומה הן הקלות ומה
הן החמורות החמורות הן
שחייבין עליהן מיתות בית
דין אי בזה ושבועת שוא
ושקר אף על פי שאין בהן
כרת הרי הן מן החמורות
ושאר מצוות לא תעשה
ומצות עשת שאין בהן כרת
הם הקלות

leviora quam graviora; five ex
contumacia, five errore, five ex
scientia, five ignorantia fuerint
commissa. Omnis qui respiscit per
Hircum emillarium expiabitur:
sed si non respiscat tum Hircus
emillarius leviora tantum ejus
peccata expiat. Quae sunt ista levi-
ora peccata & quae graviora? Gra-
viora sunt ob quae quis autoritate
Synedrii morte plectitur aut exci-
sioni fit obnoxius. Gravia etiam pec-
cata sunt juramenta temeraria &
falsa, quamvis nemo propter ea ex-
cisioni fiat obnoxius: transgressio
autem omnium reliquorum pra-
ceptorum tam negativorum quam
affirmativorum, in quibus excisio
non minatur, est leve peccatum.

VI. Quando nullum est nobis
Templum neque altare, nulla fit
pro peccatis expiatio sed tantum
poenitentia. Poenitentia enim
omnes expiat transgressiones. Et si
aliquis per totam ferre vitam sit
iniquus, si tamen postea respiscat
peccata ejus haud omnino ei im-
putantur. Dicitur enim *Ezech.*
xxxiii. 12. in improbitate sua im-
probus non corruet quo tempore re-
versus fuerit ab improbitate sua.
Eripso die expiationis Poenitentia
expiat

expiat quia dicitur. *Lev. XVI. 30. eo ipso die pro vobis expiabit.*

VII. Et si Poenitentia omnia expiet peccata & Dies expiationis quoque expiet, tamen quædam sunt transgressionibus quas in tempore præsentis expiant, alia quas post aliquod tempus expiant. Quomodo? E. G. si quis præceptum transgrediatur affirmativum, ejus violationi excisio non est annexa & postea resipiscat, non est ut expectet donec ei ignoscant de talibus peccatoribus dicitur *Jer. III. vers. 17. Revertimini filii aversi & sanabo aversiones vestras &c.*

VIII. Si quis præceptum negativum transgrediatur, ejus violationi nec excisio est annexa nec mors à Synedrio decreta & postea resipiscat, suspenditur Poenitentia usque ad diem expiationis & tunc expiat & de iis dicitur. *Lev. XVI. 30. Quia isto die expiationem faciet pro vobis.* Si violet præcepta quæ vel excisionem vel mortem à Synedrio decretam merentur & postea resipiscat, Poenitentia & dies expiationis suam vim expiatoriam non sortiuntur nisi castigaciones adveniant ut expiationem perfectam reddant: neque quinquam perfecte unquam expiatur donec castigacionibus affligatur, & de iis dicitur. *Psal. lxxxix. 33. visitabo cum virga eorum iniquitatem.*

שנאמר כי ביום הזה יכפר עליכם.

ז. אף על פי שתחשובה מכפרה על הכל ועצמו של יום הכפורים מכפר יש עבירות שהן מתכפרין לשעתן ויש עבירות שאין מתכפרין אלא לאחר זמן כיצד עברה אדם על מצוה עשה שאין בה כרת ועשה חטובה אינו ממש עד שמוחלין לו ובארו נאמר שובו בנים שובכים ארפא משוכותיכם ונאמר:

ה. עבר על מצוה לא תעשה שאין בה כרת ולא מיתת כרת ויעשה חטובה תשובה חולה ויום הכפורים מכפר ובארו נאמר כי ביום הזה יכפר עליכם עבר על כריתות ומיתות כרת ויעשה חטובה ויום הכפורים חולין וסודין הנאין עליו נומדין לו הכפרה ולעולם אין מתכפר לו כפרה נמורה עד שיבאו עליו יסורות ובארו נאמר ופקדתי בשבט פשעם.

IX. Qua

ט. כמה דברים אמורים
בשלא חילל את השם בשעה
שעבר אבל המחלל את
השם אף על פי שעה חשופה
והגיע יום הכפורים והוא עומד
בתשובתו ובאז עליו יסורין
אינו מתכפר לו כפרה גמורה
עד שימות אלא תשובה ויום
הכפורים ויסורין שלשתן
חילין ומיתה מכפרת שנאמר
ונגלה כאוני השם צבאות
ויומר אם יכופר העון הזה
לכם עד תמותון

פרק שני

א. א. זו היא תשובה גמורה
א. זה שבא בירו דבר
שעבר בו ואפשר ביד
לעשותו ופירש ולא עשה
מפני התשובה לא בידא
ולא מכשולו כח כיצד היה
שבא על אשה בעברה ולאחר
זמן נתייחד עמה והוא עומד
באחבתו ברה ובכה נופו
ובמדינה שעבר ברה ופירש
ולא עבר זה בעל תשובה
גמורה והוא שלמה אמר

IX. Qua de re hæc verba dicuntur? De omnibus præter prophanationem nominis divini in eo tempore quo prophanatur. Si vero nomen Dei venerandum quis prophanet, etiam si resipiscat & dies expiationis adveniat, & in Pœnitentia perseveret, & afflictionibus castigetur, non tamen perfecte expiatur priusquam moriatur; sed & Pœnitentia & dies expiationis & castigationes penitus suspenduntur, & mors peccata expiat. Unde dicitur. *Isai. XXII. vers. 14. Et Revelavit se in auribus meis Dominus exercituum &c. si expietur ista iniquitas vobis donec moriamini.*

CAP. II.

I. Q. Uæ est Pœnitentia perfecta? Quando quis id in potestate sua habet in quo transgreditur, & quandoque vult id agere potest & tamen ab eo abstinet, nec omnino facit, non timoris causa aut quod viribus deficit sed Pœnitentiæ gratia. Quomodo? Qui cum muliere concreditur adeo ut peccet & postea cum ea aliquando versatur, & in suo erga eam amore perseverat, & corpore adhuc viget, & in ea regione in qua transgressus fuerit vitam agit, & tamen abstinet & non transgreditur, ecce illa est perfecta Pœnitentia. Hoc est quod dicit Solomon. *Ecclesi. XII. vers. 3.*

ד כל המחשבה בדבר פלא
נמר בלבו לעובד ה' וה' רחם
לשוב לו ושרץ ביתו שאין
הטבילתו מעלתו לו עד
שישליך השרץ וכן הוא
אומר ומדדו ועובד ירוחם
וצריך לפרוט את החטא
שנאמר אנא חטא העם הזה
חטא נדודה ויעשו לחם
אלהי זהב.

ה. מדרגת התשובה להיות
השב צועק חמיר לפני ה' וה'
בכבי ובחננות ועושה
צדקה כפי כחו ומתרחק
הרבה מן הדבר שחטא בו
ומשנה שמו כלומר אני אחר
ואינו אותו האיש שעשה
אותן המעשים ומשנה מעשיו
כולן לטובה ולדרך ישרה
תולה ממקומו שגלות מכפרת
עין מפני שגורמת לו להכניע
ולהיות עניו ושפל דוח.

ו. תשובה נדח לשב שחזרה
ברבים ויודיע פשעיו לחם
ומגלה עבירות שבינו לבין
חבירו לאחרים ואמר לחם
אמנם חטאתי לפלוגי ועשיתי

IV. Quicumque peccata sua ore
confitetur, at in corde ea relinque-
re non statuit, similis est illi qui
se lavans reptile in manu tenet:
nihil enim proderit lotio prius-
quam reptile abjecerit. Ideo Dicitur.
*Prov. XXVIII. 13. Qui vero
fatetur & derelinquit, misericordiam
consequetur.* Debet etiam pec-
catum suum advertim nominare, di-
citur enim *Exod. XXXII. 31. Pec-
cavit Populus iste peccato maximo
quod fecerunt ipsis Deos aureos.*

V. Requiritur ut Poenitentiam
agens Deo jugiter vociferet flendo
& deprecando, ut pro facultate
pauperibus eleemosynam largiatur,
ut quam longissime ab eo in quo
lapsus est recedat, ut nomen suum
mutet, quasi diceret, *Ego sum ali-
us, nec iste sum qui hec fecit,* ut
omnia opera sua mutet & meliora
faciat in via recta incedens, & ut
a loco suo recedat. Commigratio
enim a proprio loco peccatum ex-
piat, quia hominem deprimit ejusq;
cor afflictum reddit & humile.

VI. Maxima vero laus Poeni-
tenti debetur si publice confessus
fuerit, pluribus flagitia sua nota
fecerit, & peccata adversus proxi-
mum aliis vulgaverit. Dixeritque,
*revera adversus talem peccavi, ita
vel ita feci, ecce jam resipisco.* &
valde

valde me poenitet: talis consolabitur, omnesque eum laudibus effrent. Qui autem peccata sua non nota fecerit sed absconderit ejus poenitentia nequaquam est perfecta. Dicitur enim Prov. XXIX. 13. Qui iniquitates suas tegit haud prospera nitetur fortuna.

VII. De quibus poenitentia dicuntur?

De Peccatis quae quingquam adversus locum committit. Sed peccata adversus Deum nemo publicare necesse est. Qui istiusmodi peccata vulgat eodem tempore suam ostendit impudentiam. Talis enim coram Deo solummodo resipiscere & peccata particulariter enumerare obligatur, & ea in genere tantum publice confiteri debet; nec congruum est aut huic commodum ut peccata publicentur. Itaq; dicitur. Ps. xxxii.

1. Deus ille cuius iniquitas est abscondita & cuius reclusum est peccatum.

VIII. Quamvis Poenitentia & ad Deum vociferatio sint semper res pulcherrimae prestantissimaeque; in diebus tamen quae inter initium anni & diem expiationis intercedunt peculiarem fortuantur excellentiam facillimeq; audiuntur. Dicitur enim Isai. LV. 6. *Querite Deum donec inveniri potest.* De quo hoc dicitur? De homine individuo. Nam congregatio sive cunctus resipiscitiorum & corde sincero ad Deum clamantium semper exaudiuntur. Ideo dicitur. Deut. xx. 7. *Alam quis est sicut Jehoon Deus vester quodviscunque eum invocamus.*

ה' זכר וזמנא דדום ש'נ
ומתנחם זכר המתנחם
מזמנא דדום ש'נ
אין השוכח נמדה שנאמר
מכסה פשעיו לא יליהו

י. במה דברים אמורים
בעבירות שבין אדם לחבירו
אבל בעבירות שבין אדם
למקום אינו צריך לפרסם
עצמו ועוור פנים היא לו אם
גילם אלא שכל לפני האל
בחד הוא ופולחן הוא לפני
ומתודה עליהם לפני רבים
סחם ושוכח היא לו שלא
תתודה עונם שנאמר אשרי
נשתי פשע כסח חטאיו

ח. אף על פי שהתשובה
והצעקה יפה לעולם בעשרת
הימים שבין ראש השנה ליום
הכפורים היא יפה ביותר
ומתקלה היא מיד שנאמר
דרשו יהוה כהמצאיו במה
דברים אמורים ביותר אבל
עבור כל זמן שעושים תשובה
ונוקטין בלב שלם הן געון
שנאמר ביהוה אלהינו
קראנו אליו :
IX. Dies

ב יום הכיפורים הוא זמן
 תשובה לכל ישראל להכיר
 חטאיהם קדש מלכותם ופולחנם
 לשמאלם לפניך חתומים
 הכר לעשות תשובה
 ולהתחננות ביום הכפורים
 ומצות ייחוד יום הכפורים
 שתחיל מערב חיום קודם
 שיאכל שם חנוך כסעודה
 קודם שיתורה ואף על פי
 שיתורה קודם שיאכל חוץ
 ומתורה כלל יום הכפורים
 ערבית וחור ומתורה
 בשחרית ובמוסף ובמנחה
 ובנעילה והיכן מתורה
 יהי אחד תפלתו ושליח
 צבור כאמרו חז"ל כנראה
 הכוונה שיהיה יום אחד
 והידי שנתנו בו כל
 ישראל אבל אנחנו חטאנו בל
 והיה עיקר הידי עכ"ל
 שהתורה עליהם ביום
 הכפורים וזה חזק ומתורה
 עליהן ביום הכפורים אחד
 אף על פי שהוא עומד
 בתשובה שנאמר כי פשעי
 אני ארע וחטאתי נגד תמיד

IX. In Die expiationis omnes
 singulique Penitentiam agere de-
 bent, & inter Israelitas est quasi ter-
 minus condonationis & remissionis.
 In die expiationis omnis tenetur
 resipiscere & peccata confiteri. Et
 praeceptum est ut confessio diei ex-
 piationis initium sumat a vespere
 pridiano ante cenam, ne quis man-
 ducando suffragetur, priusquam con-
 fessus fuerit. Quamvis autem ante
 cenam confiteatur iterum tamen
 confiteatur in nocte praecedens
 diem expiationis, iterumque in
 aurora diei expiationis, & in au-
 ctario, & in Precatione vesperti-
 na & denique in precatione ob-
 lationis. Quomodo? Privatus
 confiteatur postquam preces effu-
 derit; at minister congregationis
 in medio precum ad benedicti-
 onem quartam.

X. Confessio ad quam obligan-
 tur omnes Israelitae haec est. *Shema*
peccavimus nos &c. & in hac for-
 mula confessionis summi continen-
 tur. Iniquitates quas in die expia-
 tionis quisquam confiteatur cum
 proximo die expiationis confi-
 teri tenetur non obstante quod in
 sua perseveret poenitentia. Dicitur
 enim *Psalms. LII. 5. Iniquitates*
meas agnoscam & peccatum meum
semper mihi obversatur.

XL. Poenitentia Diesque expiationis ea solum peccata expiant quae adversus Deum committuntur; ut si quis rem comedat prohibitam, aut cum muliere illicite congregatur aut in huius similibus peccet. Sed adversus proximum peccata, (E. g. si quis eum laeserit, valiperderit, ab eo aliquod vi furtauerit, aut aliquod male fecerit,) non omnino remittuntur, nisi Peccator, quae proximo hoc nomine debentur, ei tribuerit eumque placaverit.

XII. Etsi peccuniam, quae proximo debetur, rependerit, obligatur nihilominus eum placare & ab eo veniam petere. Si quis proximo verbis tantum molestus fuerit, tenetur tamen eum deprecari, eumque suppliciter rogare ut sibi ignoscat. Si Proximus ei non ignoscet, tunc tres e proximis secum adducat qui eum eo intercedant eumque rogent ut ignoscat; si ab iis non placatur, tres de proximis secunda & tertia vice secum affert; & si tum non concilietur quiescit nec ulterius eum sollicitat peccator sed abit, & qui ignoscere non vult is fit peccator. Si quis vero contra Magistrum suum peccaverit ibit & redibit etiam centies & veniam ejus deprecabitur donec ei ignoscat.

ואם יתן תשובה ולא יסור
הספדים מכספים אלא על
עבדות שבת אדם למקום
ביתו שבת אדם אסור
אדם על מעל אסור
וכוונתו בהן אברא עמיהו
שם אדם לתבונה בן
החכם את חסדו ואת המקל
הבית או חלו וכוונתו בהן
אין ממחל לו לעולם עד
שחן לחבירו מה שהוא
חוש לו ורצונו; וזהו
אין את על פי שהחיה לו
ממון שהוא חייב לו עתה
לרצונו ולשאר לו ממון
שימחול לו אפילו לא הקניש
את חבירו אלא כרכרים צריך
לפייסו ולפנות בו עד שימחול
לו לא רצה חבירו למחול לו
מבוא לו שורה של שלשה
בני אדם מרעין ופוגעין בו
ומבקשין ממנו לא נחוצה
להן מבוא לו שנייה ושלישית
לא רצה מניחו והולך לו מה
שלא מחל הוא החומא ואם
חיה רבו הולך וכה אפילו
אלה פעמים עד שימחול לו;

XIII. Nemo

י. אסור לאדם לחיות אבוד
ולא עומים אלא יחיה נוח
לבית וקשה לבעים ובשעה
שמבקש ממנו התשובה למחול
מוחל בלב שלם ובנפש
חפצה ואפילו הצד לו נחמא
לו הרבה לא יקום ולא יסור
חיה דרכם של חזק ישראלי
ולכם הנכסן אמל הכותים
עבדי כובדים ומחול עלי
לב אינן כן אלא עכרחם
שמורה נצח וכן הוא אומר
על הנבענים ולפי שלא
מחלו ולא נחפיים והנבענים
לא מבני ישראל חמה:

יד. החוטא לחבירו ומח
חבירו קודם שיבקש ממנו
מחילה מביא עשרה בני אדם
ומעמידין על קברו ואמר
בפניהם חטאתי ליהוה אלהי
ישראל ולפלוני זה שכך וכך
עשיתי לו ואם היה חייב לו
ממון יחזירו ליורשים לא היה
יורע לו יורשין צחצח בבית
דין ויתורה.

XIII. Nemo crudelis aut placari
difficilis esse debet, sed debet quam
quam facillime conciliari, & ad
iram difficulter provocari. Et si
quando peccator veniam eius de-
precetur, ea ipsa hora corde inte-
gro & animo delectationis pleno
illi ignoscet. Si adversus eum etiam
hostis saepius peccaverit non tamen
indignatio excitabitur aut in me-
moriam diu servabitur. Et hic est
mos Israelitarum quorum corda
virtute sunt stabilita: non ita faci-
unt aliarum gentium populi quo-
rum praepitatum est cor: sed iram
suam semper retinent & mente re-
ponunt: & hoc de Gibeonitis di-
ci potest quoniam non condona-
rent nec placarentur. At Gibeo-
nites non erant ex Israelitis.

XIV. Si quis adversus proximum
peccaverit & moriatur proximus
antequam peccator veniam ab eo
petierit, tum peccator decem viros
Israelitas secum adducet & ad fo-
pulchrum eos collocabit, & iis pra-
sentibus dicet, *Peccavi adversus
Deum Israelis & adversus hunc
sic vel sic faciendo.* Et si ei pec-
niam debet heredibus ejus eam sol-
vet. Si heredes ejus non cogno-
verit eam in synedrio deponet, &
postea confitebitur.

CAP. III.

I. **U**nuscujusque hominis virtutes cum vitiis miscentur. Si cuiusquam virtutes vitia ejus excedant justus habetur; si illius vitia virtutes ejus excedant improbus aestimatur; si vero virtutes ejus & vitia sint inter se equalia tum *medius* vocatur. Eodem modo si Incolarum alienius civitatis aut provincie virtutes sint plures quam eorum vitia tunc illa civitas justa est aestimanda; si autem eorum vitia virtutibus sint majora pro iniqua habetur. Ita quoque de toto mundo sentiendum est.

II. Cujus vitia virtutibus sunt majora statim in iniquitate morietur. Dicitur enim *Hos. IX. 6. Propter amplitudinem iniquitatis tae.* Ita si cuiusvis civitatis aut provincie iniquitates virtutibus sint ampliores statim destruetur. Dicitur *Gen. XII. 30. Clamor Sodom & Gomorra vehementer est.* Et si totius mundi vitia virtutibus sint majora statim vastabitur. Dicitur *Gen. VI. 5. Cum itaque videret Deus iniquitatem hominum augeri in terra &c.*

III. Hujus rei aestimatio non oritur ex virtutum & vitiarum numero, sed ex magnitudine. Nam una virtus aliquando plura pra-

ברק שלישי

א. כל אחד ואחד מבני האדם יש לו זכות ועונות מי שזכותו יתרוץ על עונותיו צדיק ומי שעונותיו יתרוץ על זכותו רשע מחצה על מחצה צניני וכן המדינה אם היא זכיות כל יושביה מדינתה על עונותיהן דיי או צדקה ואם חיי עונותיהן מדובין דיי או רשעה וכן כל העולם כולו.

ב. אם שעותיו מרובין על זכיותיו מדינה מרבה כרשעו שנאמר על דוב עונך וכן מדינה שעונותיה מרובין ביד היא אכזרה שנאמר ועקת סחם ועמדה כי רבה וימנע וכן כל העולם כולו אם חיי עונותיהם מרובין מובנותיהם מיד הן נשתחין שנאמר זינא יתה כי רבה רעת האדם.

ג. דשקול זה אינו לפי מנין הזכיות והעונות אלא לפי גדולם יש זכות שהוא כנגד

כמה ענות שנאמר עני נמצא
 בו ובר טוב ויש עון שחמא
 כנע כמז וכו' ונאמר
 ונחמא אחר אחר נאמר
 הרורא ואין שוקלין אלא
 כחשיו של אל רעת וחמא
 תודע היאך עריבין חכמים
 כנע הענייה אלא חמא
 רכל מי שנים על המצות
 שעשה ותהא על חכמים
 ואמר בלבו ומה העלות
 בעשיתין הלא לא עשיתי
 איתן הרי זה איבד את סוף
 ואין מוכרין לו שום זכור
 בעולם שנאמר וצדקה הצדיק
 לא תצילנו ביום רשעו אין זה
 אלא בחמה על הראשונה
 וה' וכשם ששוקלין זכיות
 אים ועיתות בשעת מיתתו
 כך בכל שנה ושנה שוקלין
 ענות כל אחר ואחר מבאי
 העולם עם זכיותו מים טוב
 של ראש השנה מי שנמצא
 צדיק נחתם לחיים מי שנמצא
 רשע נחתם למיתתו והבנות
 מלין אחריו עד יום הכפרים
 אם עשה תשובה נחתם
 לחיים ואם לאו נחתם למיתתו

ponderat vitia. Dicitur enim i Reg.
 XIV. 13. *Quia aliqua boni repe-
 ritur in eo.* Est & vitium quod
 multas virtutes preponderat. Di-
 citur Eccles. X. 2. *Unus peccator
 plurimum boni perdet.* Nec hujus
 rei rationem instituunt nisi ad ju-
 dicium viri in rebus moralibus
 veritissimi. Is enim bene nescit
 quomodo virtutes cum vitis com-
 parari & aestimari debent.

IV. Quicumque dolet se prae-
 ceptum observasse, & moleste fert
 se iustum esse, & in animo dicit,
*Quid mihi prodest eorum observa-
 tio? minam non observassem,* is
 omnem eorum fructum perdit, &
 iustitia ejus nunquam ei imputabitur.
 Dicitur enim Ezech. XXXIII. 12.
*Iustitia Iusti non liberabit ipsum
 in die defectionis suae.* Hoc autem
 non tenet nisi quis dolore sit af-
 fectus ob precipuas aut summas
 virtutes.

V. Ut tempore mortis alicujus
 virtutum illius & vitiorum aestima-
 tionem instituunt, ita in die Festo
 Initii uniuscujusque anni virtu-
 tes singulorum hominum cum il-
 lorum vitiis comparant. Qui ra-
 tione habita tunc temporis iustus
 reperitur, cum vitae adjudicatur.
 Qui vero iniquus invenitur ad
 mortem destinatur. De intermedio
 judicium suspendunt usque ad
 Diem Expiationis, si ante illum
 diem Poenitentiam agat vitae adju-
 dicatur, sin minus tum morti est
 obnoxius.

VII. Ne-

VI. Et si tubæ clangor in principio anni simpliciter in scriptura præceptus sit, tamen aliquid ulterius innuitur. Quasi diceretur *Expergiscimini Dormientes a somno vestro. Vigilate vos qui dormire estis obrati, opera vestra perscrutamini. Penitentiam agite & Creatorem vestrum recordamini. Ecce obliuiscimini veritatis inter mundi vanitates versantes & aberrantes totam vitam consumitis in vanitate & rebus nihili quæ non omnino prosunt, & nihil prosperum afferunt. Animos vestros intuemini, vias actionesque vestras considerate, & unusquisque vestram mores suos malos & cogitationes iniquas derelinquat.*

VII. Necessè itaque est ut unusquisque seipsum per totum annum examinet quasi partim iustus esset & partim iniquus. Totus enim mundus est partim probus partim improbus. Qui unum peccatum peccaverit & seipsum & totum mundum reum efficit & in causa est ut destruat. Si autem unum observaverit præceptum & seipsum & mundum probum reddit, & illi & sibi ipsi salutem affert & prosperitatem. Dicitur enim *Proverb. X. 25. Iustus est fundamentum sive fulcrum mundi.* i. e. Qui probum se efficit totum quoque mundum probum & prosperum reddit.

העולם לכוון וחסלו:

ו. אף על פי שתקיעת שופר כראש השנה נזכרה בתורה כמו יש ברה בלומר עזרי ישנים משנהם ונרבהם הקצו כחודמהם וחפשי במעשיכם וחזרו בתשובה וזכרו בוראכם אלו השוכחים אה האמת בהכלי הזמן ושונים כל שנים בהרר ודיק אשר לא יעיל ולא יציל הכישו לנפשותיכם והשיבו דרככם ומעליכם ויעזוב כל אחד מכם דם הרעה ומחשבתו אשר לא טובה:

ו. לפיכך צריך כל אדם שיראה עצמו כל השנה כולה כאלו חציו זכאי וחציו חייב וכן כל העולם כולו חציו זכאי וחציו חייב חטא חטא אחד הרי הכריע את עצמו ואם כל העולם כולו לבס חובה וגרם לו השחתה עשה מצוה אחת הרי הכריע את עצמו ואם כל העולם כולו לבס זכור וגרם לו ולהם חשועה והצלה שנאמר וצדיק יסור עולם וזה שצדק הכריע את כל

VII. Hanc

ה' ומפני ענין זה נהנו כל
בית ישראל להרבות בצדקה
ובמעשים טובים ולעסוק
במצות מראש השנה ועד
יום הכפורים יתר מכל ימות
השנה ונהנו כולם לקום
בזילה בעשרת ימים אלו
ולהתפלל בבתי כנסיות
ברבדי תחנונים ובכיבושין
עד שאור היום:

ט. בשעה ששוקלין עונות
אדם עם זכיותיו אין מחשבים
עליו עון שחטא בתורה
ולא שני אלא משלישי ואילך.
אם נמצאו עונותיו משלישי
ואילך מרובין על זכיותיו
אוחז שתי עונות מצטרפין
ורגין אותו על הכל ואם
נמצאו זכיותיו כנגד עונותיו
אשר מעון שלישי ואילך
מעבדין כל עונותיו ראשון
ראשון לפי שהשלישי נחשב
ראשון שכבר נמחלו השנים
וכן הרביעי הרי הוא ראשון
שכבר נמחלו השלישי וכן
עד סופן:

י. במה רכרים אמורים
ביחיד שנאמר הן כל אדם

VII. Hanc ob rationem solent
omnes Israelitæ abundare in iusti-
tia & bonis operibus & præceptis
operam dare, præcipue autem ab
anni principio usque ad expiationis
diem præ cæteris omnibus anni
diebus; & consuevi sunt unaquaque
nocte per dies illos decimos affur-
gere & in Synagoga preces depre-
catorias effundere & sese humiliare
donec dies illucescat.

IX. Cum alicujus peccata cum
ejus vitiis comparant non illi pec-
catum vel primum vel secundum
imputant, sed tertium solum & ea
quæ sequuntur. Si a tertio compu-
tam instituentes ejus vitia illius
virtutibus majora reperiant, iis
etiam duo priora vitia adjungunt,
& pro omnibus judicium de eo
ferunt: Si autem a tertio numeran-
do virtutes ejus vitis & deinceps
æquales sint, tum duorum priorum
nullam rationem habent, quia
tertium pro primo habetur, duo
enim jam ignoscuntur, & quan-
tum iterum fit primum quoniam
tertium condonatur, & ita deinceps
usque ad finem.

X. Quomodo hoc est intelligen-
dum? De Unico est accipiendum.

H

Dicitur

Dicitur namque *Job. XXXIII. 29.*
En omnia haec faciet Deus his ter-
gis cum bovine. Congregationi
 enim peccatum primum, secundum
 & tertium non imputatur. Dicitur
 enim *Amos. II. 3.* Propter tres
 defectiones Israelis imo propter
 quatuor istud non auertam. Et
 cum hoc modo illius peccatorum
 rationem instituit a quarto &
 deinceps numerare incipimus.

XI. Quod si aliquis Intermedio-
 rum maximum peccatum hoc sit
 quod Phylacteria nunquam induebat,
 tum pro peccato eum iudicant &
 in saeculo futuro portionem habe-
 bit. Eodem modo improbos, quo-
 rum magna sunt peccata, pro pec-
 catis iudicant, & in saeculo futuro
 parte habebunt. Omnes enim Isra-
 elitae in mundo futuro locum for-
 tientur, quoniam sunt peccatores
 namque *Isaia. LXIII. 2.* *Iusti po-*
pulus tunc in saeculum terram
possidebunt. Terra hic parabolice
 sumitur, quasi dixeret terram vi-
 de possidebunt, id est saeculum futurum.
 Etiam inter gentiles pii in saeculo
 futuro portionem possidebunt. *H. iij.*

XII. Quos postea recensebimus ii
 sunt qui in saeculo futuro nullam
 habent portionem, sed propter ini-
 quitatem & peccatorum magnitudi-
 nem in aeternum excinduntur, per-

מעל אל מעומם שלש עשר
 נבר אבל המורה חלון להן
 עין האשון עין השלש עשר
 על שדעה פשע ישראל ועל
 ארבעה דלת חשיבנו
 ובשם חשבין להן על דרך זה
 מחשבת להן מדבועי האורך

יא. הכעונים אמהיה בכלל
 מחצה עונות שלהן שלא
 הניח חפילין מעולם דנין אוחו
 כפי השאויש להחלה לעולם
 הבא וכן כל הרשעים
 שעונותיהן מחובים דנין אוחו
 כפי השאיהם ויש להן חלק
 לעולם הבא שכל ישראל
 יש להם חלק לעולם הבא
 אף על פי שחטא שואמר
 מעד בולם אדקים לעולם
 ירשו ארץ ארץ וי משר
 כלומר ארץ המים והא
 מעולם הבא וכן חסדי
 אומות העולם יש להם חלק
 לעולם הבא

יב. ואלו הן שאין להן חלק
 לעולם הבא אלא נכחיהם
 ואוברים ונידונין על נהר
 רשעים וחטאם לעולם

וְעַל־מִי עֲלֵמִים הָאֵפִיקוֹרוֹסִין
 וְהַכּוֹפְרִים בְּתוֹרַת הַמִּצְוִים
 בְּחַיֵּיהֶם חֲמֵסִים וּבִמְאֵר
 הַנֶּאֱמָר וּמִאֲשֵׁי הָרִשָּׁעִים
 וְהַפְּוֹשִׁין מִדְּבַר צָדִיק
 וְהַעוֹשֶׂה עֲבֵרוֹת בְּיַד חֵסֶה
 כְּפָרָהּ סִימָא בְּהִיקוֹסֵהּ מִסְּוִיָּה
 וּמִסְּוִיָּה אֵימָה עַל הַצָּבֵד שֶׁלֹּא
 לִשְׁם שְׁמִים וְשׁוֹפֵט דְּמִים
 וְעַל־לִשׁוֹן חָרֵץ וְהַמּוֹשֵׁךְ
 עֲרֻלָּה
 עַל־הַמּוֹשֵׁךְ הֵן הַנִּקְרָאִים
 מִיָּן הָאֹמֵר שֶׁאֵין שֵׁם
 אֱלֹהִים וְאֵין יְעֵלִים מְנַהִיגִים
 וְהָאֹמֵר שֶׁיֵּשׁ שֵׁם מְנַהִיג אֲבֵן
 הֵן שְׁנֵים אֵין יוֹדֵי וְהָאֹמֵר
 שֶׁיֵּשׁ שֵׁם לְבָן אֲחֵר אֲבֵן
 שְׂדֵה נֶאֱמָר וְעַל־הַמּוֹשֵׁךְ וְעַל־
 הָאֹמֵר שֶׁאֵין לִבּוֹ הָאֵשֶׁת
 וְאֵין לִכֹּל וְכֵן הַעוֹבֵד אֱלֹהִים
 חֲלָה כִּי לִהְיוֹת מִלִּין בְּיָד
 וּבִין רִבּוֹן הָעֲלָמִים כִּי אֲחֵר
 מִחֲמַשָּׁה אֵלִים הוּא מִן
 יֵי שֶׁלֹּא הֵן הַנִּקְרָאִים
 אֵפִיקוֹרוֹסִין הָאֹמֵר שֶׁאֵין
 שֵׁם נִבְרָא כִּי וְאֵין שֵׁם
 מִרְעַ שְׁמִיעַ מִבְּרָא
 לֵלֵךְ בְּנֵי אֱלֹהִים הַמְּסֻדָּשׁ

duntur & excommunicantur. Hæ-
 retici, Epicuræi, negantes legem,
 negantes Resurrectionem mortuo-
 rum & Redemptoris adventum,
 Apostata, qui multos peccare fa-
 ciunt, Qui se seperant a con-
 gregatione, Qui palam manu cla-
 ta peccant ut Iehoiakim, Prodi-
 tores, Qui metum congregationi in-
 cutiunt & subitare faciunt an
 Deus existat, Homicida, Calumni-
 atores, & præparium Contrahen-
 tes.

XIII. Hi quinque Hæretici vo-
 cantur. Qui Deum esse negant &
 eum mundum non gubernare affir-
 mant. Qui dicunt mundum gubernari,
 at a duobus vel pluribus eum regi
 afferit. Qui unum dicit esse mun-
 di Dominum sed eum esse corpo-
 reum & ejus imaginem effingi pos-
 se. Qui ait quod non solum est
 primus nec omnia formavit. Deni-
 que qui alium Deum præter ipsum
 colit, vocat inter seipsa & mundi
 Dominum tanquam mediatore oc-
 cur. Horum uniusquisque per Hæ-
 retico habetur.

XIV. Isti tres vocantur Epi-
 curæi. Qui nullam omnino pro-
 phetiam, nullamque scientiam cor-
 dibus hominum a Deo communi-
 catam esse dicunt. Qui Prophetiam

Mosis Rabini nostri negat, Et qui opera hominum Deo incognita dicit. Horum unusquisque Epicurus habetur.

XV. Tres sunt qui legem negant. Qui dicit legem à Deo non provenisse, nec versiculum ac ne verbum quidem revelasse, sed Mosem à seipso loquutum esse, is legem negat: ut etiam is qui ejus interpretationem i. e. legem oralem negat. Qui negat narrationes ejus historicas sicut *Sadocus & Baithosus*. Et qui dicit quod Deus hanc legem pro alia mutavit, & quod jam cessarit hae Lex etiam si a Deo sit profecta. (id quod faciunt Christiani & Mahumedani) Omnes hi tres Legem abnegant.

XVI. Hi duo sunt Praevaricatores. Qui una transgressione à lege deficit, & qui à tota lege deficit. A lege una transgressione deficit qui animum obfirmat ad transgressionem faciendam arroganter & palam, & eam, quamvis sit ex levissimis, saepius repetit; ut qui consuevit vestibus mixtis five heterogeneis, semper uti, aut angulos Ca-

נפואתו של משה ודביו והאומר שאין הכורה יודע מעשה בני אדם ככל אחד משלשם אלהות אפיקורסים:

מן שלשה הן הכופרים בתורת האומר שאין התורה מעם הויה אפילו פסוק אחד אפילו וטבת אחת אם אמר משה אמרו מפי עצמו הויה זה קיפר בתורה וכן הכופר בפירוש תורה חונה שעל פה והמכחיש מגידה בגין דתק וסמיתום והאומר שהתורה החליף מצדו כי במצוה אחת וכבר במלך תורה וי אה על פי שתוא חובה מעשה ויהי כעין הטעמים והתנאים כל אחד משלשה אלו בופר בתורה:

וי ששיתם העכריים העכריים לעבירות אחת והעכריים לכל התורה כולה העכריים לעבירות אחת והן שהחוק עצמו לעשה אותה עבירה בודון נתפסם בה והורגל אפילו היתה מן הקלות בגין שהחוק חמיר

לרבים ששטן איז לוקי פאר
נמצא באלו כמלך מורה
מזה עינים צדקה וחסד עבד
לאחר דבר זה וזה שיש
לדבקים

אז העבדין לכל החיות
כגון החור לרתי עבדי
כפכס וכו' וזה שיש
גור וירק כס ויאמר
מה בצע לי להרבה בישאל
שהם שפלים ונרדפים וזכ
לי שאדבק באלו עבדי
כוכבים ומזלות שדם חקפה
הרי זה עבדין לכל החיות
כלל:

יה מחטאי הרבים כגון
אחר שהחטא בדבר נדון
כגון ירבעם וזרם וזרם
ואחר שהחטא בדבר קל
אפילו לבטל מצות עשה
דאחר האונס אחרים ער
שחטאו כמנשה שחטא הורג
את ישראל עד שיעבדו עבודה
כוכבים ומזלות או שהטעה
אחרים וחידים:

ש. הפוש מדכא זכור אף
על פי שלא עבדות אלא

pitis circulariter tondere, & se ge-
rit quasi hoc præceptum ipsum
jamdiu obligare desisset. Talis
enim quoad eam rem pro Prævari-
catore habetur, ut etiam is qui hoc
facit ad irritandum.

XVII. Apostata est quoad to-
tam legem qui Religionem sive
statuta Nationum amplectitur cum
persecutionem adversus Judæos de-
cernunt, & illis adhæret, dicens;
*quid mihi prodest adhaerescere
Israelitis cum depressi sunt & per-
secutione afflicti, mihi multo
magis proderit illis me adungere
qui maxima sunt in potentia.* Qui
ita se gerit is quoad totam legem
est Apostata.

XVIII. Quinam sunt qui plurimos
peccare faciunt? Nimirum si quis
alios in re gravi peccare facit, ut
Jeroboam, Sadocus & Baithusius, vel
in re levi alios peccare facit adeo
ut præceptum affirmativum voio-
lent; vel qui alias ad peccandum
cogit, licet *Manasseb* qui Israelitis
mortem intentabat donec Idola
coluerunt; vel qui alios errare fa-
cit & ad errandum impellit.

XIX. Qui se a congregatione
seperat quanquam nullius iniquita-

tis sit reus nisi quod a cætu Israe-
lis recedat: & qui statuta univer-
sum non observat, & quæ difficil-
lima sunt non curat, & in eo-
rum Jejunii non jejunat, sed in sui
ipsum vitiis incedit quasi unus e
gentibus & non Israelita esset, nul-
lum in vitæ futura partem habebit.

XX. Qui audacter peccata com-
mittit sicut *Jehoiakim* sive sint le-
via sive gravia nullam in seculo
futuro locum sortietur. Talis au-
tem in sacra scriptura *faciem Re-*
velans vocatur: quoniam Frontem
suam obstituit & faciem ostendit,
nec erubescit: cum verba legis
transgreditur.

XXI. Proditores sunt Hi duo.
Qui proximum suum in manus
Ethnicorum tradit ut eum vel oc-
cidant vel perebunt: & qui res
Proximi sui in manus Ethnicorum
aut predonis, qui est sicut Ethni-
cus, tradit. Neutri eorum est pars
in futuro futuro.

XXII. Ex illis qui congregationi
terre incedunt quasi nullus esset.
Dignus est ille qui violenter in con-
gregationem dominatur, adeo ut
congregatio pro illo multum ti-
meat & contremiscat, & cui pro-
positum est ut honorem sibi ipsi
afficiat, cuique cordi est nullam
Deo gloriam tribuere. Tales sunt

נכסד מערת ישראל ויע
עושה מצות ככלן ולא
נכסד בדתן ולא מאשה
בתענית אלא דולר ברכו
באחד מכות הארץ ופאלו
אין מהן אין לו חלק לעולם
הבא:

ב-העשה עבדות ביד רמה
בדחיקים בין שעשה קלור
בין שעשה חמורין אין לו
חלק לעולם הבא וזה הנקרא
מלה פנים בתורה מפני
שהעק מצו וניה פני ולא
בש מרבי תורה:

כא שנים הם המוסרים
המוסר חביו ביד כותים
לחונם או לאסדות המוסר
ממין חביו כיד כותים או
בד אנס שווא כפוד ושנים
אין להם חלק לעולם הבא
כב ממלי אימה על הזבור
שלא לשם שמים וזה הרודה
צבור בחוקותיו ראוי ופחורים
ממנו הדבר וכוונתו לכבוד
עצמו וכל הפזו שלא לכבוד
שמים ביד אחר האחר
מעשים ודבשה אנשים
Ethni-

אלו שמוע אף על פי שח
מישראל אין להן חלק לעולם
הבא:

בן ויש עכירות קלות מאד
ואף על פי בן אמר חכמים
שהרגיל בהן אין לו חלק
לעולם הבא ובר' הן להתרחק
מהן ולהתרחק בהן ואליהן
המכנה שם לחברו ונקודת
לחברו בכניו והמביין פני
חבירו ברכים והמחבר
בקלון חברו והממחה חלפדי
חבמים והמכבד לזוהר
והמבזה את המעורה
והמחלל את הקדושים

במחשבותיהם אמר
שכל אחת מאלו אין לה חלק
לעולם הבא בשמירת כל
העובדות אבל אם שב מדשעו
ומת ותרם בעל תשובה הרי
זה מבני העולם הבא שאין
לדבר שעומד בפני התשובה
אפילו כפר בעיקר בר' ימי
ובאחרונה שב י' ש' לו חלק
לעולם הבא שנאמר שרם
שרם ברחוק ולקרב אמר
יחודה ופאתו:

Ethnicorum Reges. Nullius horum
viginti quatuor, quos iam enume-
ravimus, etiam si sit Israelita, in
seculo futuro partem habebit.

XXIII. Licet quaedam peccata
sint hisce leviora tamen qui us af-
fuescunt (ut aiunt sapientes) nul-
lum locum in futuro seculo for-
tientur: praesertim cum satis sit
facile ab his recedere, & de his ad-
moneri. Talia peccata sunt quae
sequuntur. Nempe si quis proxi-
mo suo infame nomen imponat,
vel si quis eo nomine proximum
appellet, aut si cum publice pu-
dore afficiat, aut si ex infamia pro-
ximi gloriam suam aucupetur, vel
si discipulos sapientum, aut Magi-
strum suum, aut conventus solen-
nes contemnat, aut denique si res
sacras profanetur.

XXIV. Quomodo hoc explicetur:
nimirum nullus horum confi-
moritur, in seculo futuro locum
habebit nisi resipiscat. Sed si pec-
cata sua relinquat, & antequam
moriatur poenitentiam agat, tum
inter filios seculi futuri numeratur.
Nihil enim contra poenitentiam est
satis firmum. Etiam ei, qui Deum
per totam vitam negat & postea
resipiscit, locus in futuro seculo
conceditur. Dicitur enim Psal. cxi.
vers. 29. Sic summas par & ubi
quique & propinquus est Dominus
Etiam salvabitur.

XXV. Omnes.

XXV. Omnes Improbos Rebel-
les & Apostatas alioque similes,
qui revertuntur & resipiscunt siue
publice siue privatim, iterum re-
cipiunt. Dicitur enim *Jerem. III.*
17. Revertimini O filii averti. Et-
iam si aliquem clam & non palam
poenitentiam egisse testentur, tamen
ob poenitentiam recipitur.

CAP. IV.

RES sunt viginti quatuor quæ
Poenitentiam impediunt: ex
eis quatuor iniquitates adeo sunt
magnæ ut vel unam earum facienti
Deus potestatem ad poenitendum
ob ejus magnitudinem non largia-
tur: Et sunt quæ sequuntur.

I. Qui multos peccare facit, &
per peccatum multos, ne præcepta
observent, omnino impedit.

II. Qui proximum suum à via
bona in malam declinare fa-
cit; nempe qui alios seducit & ad
peccandum impellit.

III. Qui filium suum ad malos
mores primum videt eumque non
coercet. Cum enim filius in ejus
protestate relinquitur & eum si
coercere voluisset, à peccato potuif-

set

מה כל הדשעים והפושעים
ומעבדי ימים ודיונים בתן
שחורו בתשובה בין בגלוי
בין במשמוניות מקבלין אותן
שנאמר שובו בנים שובכם
אה על פי שערין שובב הוא
שהרי בסתר שב ולא בגלוי
מקבלם אחר בתשובה

פרק רביעי

עשרים וארבע דברים
מעכבים את התשובה
ארבע מהן עון גדול והעשה
אחת מהן אין הקדוש ברוך
הוא מספיק בידו לעשות
תשובה לפי גדול חטאו ואלו
הן

א. המחמית את הרבים
ובבלל עון זה המעכב את
הרבים מעשות מאור.

ב. המטה את חברו מדרכ
טובה לדעה כגון מסירת
ומדות

ג. החזאת בנו יוצא לחריבות
תעה זמנו ממחה בידו הואיל
וצנו ברשותו אלו מיתה בו
היה פורש ונמצא במחמית
set

וככלל שן זה כל שאפשר בידו
לסחוק באחרים בין יתור בין
רבים ולא בקדוה אלא מניחם
מכשלונם

ד. האומר אחשבה ואשוב
וככלל זה האומר אחשבה ויום
הכפורים מכפר דברים
ומהן דברים הנחלים דרכי
התשובה בפני עושיהו ואלו
הן

א. הפורש מן הצבור לפי
שבזמן שיעשו תשובה לא
יהיה עמו ואינו זוכה עמו
בכרת שעושיהו

ב. החילק על דברי חכמים
לפי שמחלוקתו גרמה לו
לפדוש מהן ואינו יודע דרכי
התשובה

ג. המלעץ על המצות שבין
שנחבו בעיניו אינו רחוק
אחריהן ולא עושן ואם לא
יעשה כמרה חסרה

ד. המכות דבותיו שדבר זה
נורם לו לרחוק ולסדרו כנח
ובזמן שנמרד לא ימצא
מגמר ומורה לו דרך האמת

ה. השונה את התוכחות
שהרי לא הניח לו דרך

set abstrahere tanquam cum peccare faciens aestimatur. Et in genere huius peccati est reus qui alios sive unum sive plures a peccato coercere potuit & non coarctavit, sed eos in improbitate persistere permisit.

IV. Qui dicit, Peccabo & postea poenitentiam agam: huius quoque peccati est reus qui ait, Peccabo & Dies expiationis me expiabit.

Ex hisce viginti quatuor rebus quinque sunt quæ committentibus viam ad poenitentiam obstruunt & sunt quæ sequuntur.

I. Qui se a Congregatione seperat ne una cum his poenitentiam agat, neque simul cum his se mundum purumque reddat.

II. Qui contra verba sapientum disputat: nam inde fit ut ab illis distrahatur, & Poenitentiae ritus ac consuetudinis plane sit nescius.

III. Qui praecepta contemnit & deridet; nam cum ab eo contemnantur ea non sequetur aut omnino observabit: Et si ea non observet quomodo purificabitur.

IV. Qui magistrum suum contemnit. Exinde enim fiet ut in exilium mittatur & relegatur sicut Gehazi. Et cum expellatur nullum inveniet qui eum vernatis viam docebit aut monstrabit.

V. Qui Reprehensionem odio habet quoniam poenitentia ei molestiam

lestiam affert & pacem admit. Reprehensio enim ad poenitentiam ducit propterea quod cum alicujus peccata ei nota fecerint, & eorum gratia rubore suffunditur ignominiaque afficitur tum te ad poenitentiam agendum recipit. Sic enim scriptum est in lege *Deut. IX. 7. Recordare, ne obliviscitor — rebelles fuistis Deut. XXIX. 4. & XXXII. 6. Non dederat vobis Iehova mentem Ec. Popule stulte & Insipiens.* Et eodem modo Isaiah Israellem reprehendit dicens *Isai. I. 34. Ab Gens peccatrix! Cognoscit vos possessorum suum &c. Isai. XLVIII. 4. Cognovi te durum esse.* Et eodem modo praecepit Deus peccatores reprehendere; nam dicitur: *Is. LVIII. 1. Exclama gutture, ne cohibeto.* Et ad eundem modum reprehenderant Prophetae Israelitas donec poenitentiam agerent. Hac itaque de causa necessarium est ut omni congregationi Israeliticae praeficeretur vir eximie sapiens, aetate venerandus, Deum a pueritia cum maximo timore colens, & populo dilectissimus qui multitudinem reprehendat & eos ad poenitentiam stimularet. Ille autem qui reprehensiones odio prosequitur ad monitorem non accedet nec ad ejus sermones aurem praebit, & in suis peccatis perseverabit quia ea tanquam bona & laudabilia aestimat. Quinque sunt quorum si quis sit reus impossibile est ut pleno &

העובדו שחזרה נורמ
להשובה שבזמן שמורעין
לו לארס חסאין זמכלימים
אורו חזרה בתשובה כמו
שכתוב בחזרה ופוד ואל
חשכה ממרים היחס ולא
נתן יהוה לכם לב עם נבל ולא
חכם. ובן ישעיהו הוכיח את
ישראל ואמר הוי נוי חסא
ידע שור קנהו מדעת בי
קשה אחרי וכן צהו האל
לחזרה לחסאים שנאמר
קרא בגדת אל תחשוך ובן כל
הנביאים הוכיחו לישראל
עד שחזרו בתשובה לפיכך
צריך להעמיד בכל קהל וקהל
מישראל חכם נדון וקן
וירא שמים מנעוריו ואחר
להם שיהיה מוכיח לרבים
ומחזיר בתשובה חס ששונה
את החזרה מען נא
למוכח את שימע דברי
לפיכך יעמוד בחסאחיו שהם
בעצני טובים

זמחם חמשה דברים
העושה אורן אי אפשר לו
perfecte

שישוב בתשובה נמרח לפי
שהם עושה שבין אדם
לחבירו ואינו יודע חכרו
שחשאל לו כרי שיחזור לו או
ישאל ממנו לפחול לו ואלו
הן:

א. המקלל את הרבים ולא
קלל אדם יודע כרו שישאל
ממנו כפרה.

ב. החולק עם הנגב לפי
שאינו יודע נגבהו של מי
הוא אלא הנגב נגב לרבים
ומביא לו נהיה לוקח ועוד
שהוא מחזיק בהנגב ומחשיאו.

ג. המצא אכרה ואינו מכריז
עליה עד שיהיה לבעליה
לאחר זמן כשיעשה תשובה
אין יודע כמי יחזיר.

ד. האוכל שור עניים
ורומים ואלמנות אלו בני
אדם אמלליהם ואין
יודעים ומפזזים תוליהם
מעור לעור ואין להם מכר
כרי שידע שור זה של מי הוא
ויחזירו לו.

ה. המקבל שוחד להטות
דין דאין יודע עד היכן חביו
הטיהו וכמה היא כמה כרי.

perfecte poenitentiam agat: quoniam sunt peccata quæ homo adversus socium aut proximum committit nec forte cognoscit proximum adversus quem peccat vel ut ei damnum rependat vel ut ab eo veniam petat. Et hæc sunt quæ sequuntur.

I. Qui multos flocci facit nec tamen certum aliquem aut notum hominem contemnit ut ab eo remissionem petat.

II. Qui cum fure participat, quoniam cujus res furto ablata est non novit: fortassis enim fur eam à pluribus furto furripit eique adfert, & ille accipit adeo ut furi animum addat, & eum peccare faciat.

III. Qui rem amissam invenit nec eam proclamari sive promulgari facit ut ad proprietarium revertatur; cum enim postea poenitentiam aget plane nesciet cui eam restituere debet.

IV. Qui bovem pauperum Orphanorum & viduarum comedit. Sunt enim hi imbecilles & infirmi, nec multis noti sunt & manifesti, sed à civitate ad civitatem vagantur nec quisquam iis est notus qui cognoscat cujus est bos, & cui sit restituendus.

V. Qui munus ad iudicium pervertendum & corrumpendum recipit, non enim novit quousque talis

talis corruptio & à justitia declinatio pertinet, & quanta sit ejus vis ad eum impediendum ne restituat. Nam munus habet pedes: & proinde corruptorem corroborat & ad peccatum trahit.

Quinque preterea sunt quorum si quis sit reus in ejus potestate non est ab eis se abstrahere, quoniam plerisque levia videntur. Is autem peccatum committit nec tamen se peccare arbitratur. Hæc ea sunt quæ sequuntur.

I. Qui comedit de cibo domino non sufficienti. Quod est occultum & subtile rapinæ genus; nam se peccare non existimat, dicitque, *comedi equidem sed non absque ejus licentia.*

II. Qui pignus pauperis in solum usum convertit. Nam pignus pauperis est tantum sicut bipennis aut vas testaceum: Et in corde dicit eos egenos non esse, nec se ab eo quidquam rapuisse.

III. Qui oculos suos in nuditatem cujusque mulieris conjicit cogitque nullam exinde oriri culpam: dicit enim, uxorem duxi aut ejus sum propinquus. Ignorat enim oculorum conspectum peccatum esse magnum, nam ad ipsam venerem ducit. Dicitur enim *Numb. XV. 39. Nec diligenter sequimini corda vestra & oculos vestros.*

שחיד שדמך שרר דנרם

וער שדמך פתק ד נרם

נמחם אדם ד נרם ד נרם

נרם ד נרם ד נרם ד נרם

נמחם אדם ד נרם ד נרם

נמחם אדם ד נרם ד נרם

נמחם אדם ד נרם ד נרם

נמחם אדם ד נרם ד נרם

נמחם אדם ד נרם ד נרם

נמחם אדם ד נרם ד נרם

נמחם אדם ד נרם ד נרם

נמחם אדם ד נרם ד נרם

נמחם אדם ד נרם ד נרם

נמחם אדם ד נרם ד נרם

נמחם אדם ד נרם ד נרם

נמחם אדם ד נרם ד נרם

נמחם אדם ד נרם ד נרם

נמחם אדם ד נרם ד נרם

נמחם אדם ד נרם ד נרם

נמחם אדם ד נרם ד נרם

נמחם אדם ד נרם ד נרם

נמחם אדם ד נרם ד נרם

נמחם אדם ד נרם ד נרם

נמחם אדם ד נרם ד נרם

נמחם אדם ד נרם ד נרם

נמחם אדם ד נרם ד נרם

נמחם אדם ד נרם ד נרם

נמחם אדם ד נרם ד נרם

נמחם אדם ד נרם ד נרם

נמחם אדם ד נרם ד נרם

נמחם אדם ד נרם ד נרם

נמחם אדם ד נרם ד נרם

נמחם אדם ד נרם ד נרם

נמחם אדם ד נרם ד נרם

ר' המהמבר בקלח חכיו
 אומר בלבו שאינו חסד לפי
 שאין חכיו עומד שש אצל
 הגיע לו כושר וכל ב"ש
 אצל ערך מעשים הטובים
 וחכמתו למו מעשה חכיו
 או חכמתו כפי שראה מכלל
 שהוא מבורח וחכיו בורח
 ה. החושד כשרים אומר
 בלבו שאינו חסד לפי שהא
 אומר מה עשיתי לו וכי יש
 שם אלא חשד שמה עשה
 או לא עשה והוא אינו יודע
 שזה עין שמשים אדם כשר
 ברעתו ככעל עבירות
 ימה חמשה רבנים העושה
 אחת עשרה אחרים חסיד
 וקשים הם לפרוש מהן לפיכך
 צריך אדם לחזה מהם שמא
 ידבק בהן חסד בידן רעור
 רעות עד מהרה ואלו חסידות
 ורשון הרע ובעל חסידות
 מחשבה רעה והמהמבר
 לרשע מפני שהוא רשע
 ממעשיו והן נרשמים בלבו
 הוא שאמד שלמה חזק
 כסילים ידע וכבר באנו
 בהלכות רעות ודברים שאר

IV. Qui proximum suum con-
 temnendo gloriam aucupatur sibi
 persuadet se non peccare; cum
 enim proximus non adsit, nec eum
 pudore afficit nec rubescere facit,
 sed solummodo sui ipsius bona ope-
 ra & sapientiam cum proximi ope-
 ribus & sapientia comparat, ut
 videat sibi gloriam deberi, proxi-
 mum autem omnino contemne-
 dum esse.

V. Qui integros sive justos
 suspectos habet; nam hac in re pec-
 care non arbitratur. Dicit enim,
*quid contra eum feci: est tantum
 suspicio quod aliquod commisi aut
 omisi.* Non autem advertit quod
 peccatum est rectum virum & bo-
 num tanquam iniquum & nequam
 aestimare.

Denique sunt quinque alia quo-
 rum qui reus est semper postea rap-
 ietur & difficillime ab eis abstinere
 bit: adeoque necesse est ut unus-
 quisque caveat ne eis se affuescat:
 sunt enim vitia summa & pes-
 sima & hæc sunt, Calumnia, Lin-
 gua mala, execrandescencia, cogi-
 tationes male, & cum iniquis as-
 sociatio; nam qui talibus se adjun-
 git eorum opera addiscit & in ejus
 animo depinguntur. Hoc est quod
 dicit Solomon Prov. XIII. 20.
*Qui vero se confociat stolidis pejor
 fiet.* Supra autem in Tractatu de
 Moribus cuncta tam gravia quam
 levia

levia quæ necessario ab omnibus poenitentibus sunt observanda explicavimus. Omnia hæc & hisce similia etsi poenitentiae moram ponant tamen eam impossibilem non reddunt: si enim propter ea poenitentiam quis agat habetur ut Penitens & in seculo futuro locum habebit.

CAP. V.

UNicuique homini datur facultas se in viam bonam deflectendi si libuerit: & in ejus potestate est, ut fiat justus. Et si placuerit in viam malam deflectere & improbum esse, ei hoc quoque concessum est. Scriptum est enim in lege Gen. III. 22. *Ecco homo est sicut unus ex nobis, ad cognoscendum bonum & malum.* Quasi diceret; Est in mundo unica duntaxat hominis species, nec est alia species hac in re huic similis: Quoniam ille per se mente & cogitatione quod bonum aut malum est adprehendit, quodcumque illi placuerit facit, nec quidquam est qui eum à bono aut malo faciendo cohibeat. Itaque cum talis sit, *fortassis manum suam extendet.* II. *Uram non movebis opinio-*

כל אדם לנהוג כהן חמיר קל
דחומר לבעל תשובה כל אלו
הדברים זכירות כהן אף על
פי שמעכבין את התשובה
אין מונעין אותה אלא אם
עשה אדם תשובה מהן הרי
זה בעל תשובה ויש לו חלק
לעולם הבא

פרק חמישי

אדם נחיה לכל אדם נחיה
אם רצה להטות עצמו
לדרך טובה ולהיות צדיק
הטות כיוון ואם רצה
להטות עצמו לדרך רעה
ולהיות רשע הטה כיוון
הוא שכתוב בתורה ו
האדם היה כאחד ממנו
לרעה טוב או כיוון רע
מין זה של אדם היה
כעולם האין מן שני דומה לו
כזה הענין שיהא הוא מעצמו
ברצונו ובמחשבתו יעשה
הטוב והרע ועושה כל מה
שהוא חפץ ואין מי שיעכב
בעדו מעשות הטוב או הרע
וכענין שכן הוא מן ישלח ידו
באל שיעבד במחשבתו

nem,

דבר וזה שאמרו טפשי
אומות העולם ורוב גולמי
בני ישראל שהקדוש ברוך
הוא נח על האדם
מתחלה בריחו להיות
צדיק או רשע אין הדבר כן
אלא כל אדם ראוי לו
להיות צדיק כמשה רבינו
או רשע כירבעם אסחנס
או סכל או רחמן או אכזרי
או כלי או שוע ובן שאר כל
הדעות ואין לו מי שיכפרהו ולא
נוור עליו ולא מי שמושבו
לאחר משני הדרכים אל
הוא מעצמו ומדעתו נוטל
לאי זו דרך שירצה הנה
שירמיהו אמר כפי עליון לא
הצוה הרעה והטוב ברומר
אין חבורה גור על האדם
להיות טוב ולא להיות רע
נזכר שכן הוא נמצא זה
החוש הוא הפסד הוא עצמו
ולפיכך ראוי לו לכבוד ולקנות
על חטאיו ועל מה שעשה
לנפשו תמלך דעה הוא
שבתוב אחרי מרד יואונן
אדם חי ובעל וחור ואמר
הואיל ורשותי בידך
ומדעתו עשיו כל הרעות

nem, quam populi mundi rudio-
res & imperitum Israelitarum vul-
gus amplectuntur nempe, Quod
*Deus Benedictus in creatione cu-
jusque hominis cum justum aut im-
probum fieri decrevit.* Res ita se
non habet: nam in uniuscujusque
potestate est, ut fiat aut justus sicut
Moses Rabinus noster, aut impro-
bus sicut Jeroboam; aut sapiens,
aut fatuus; aut misericors, aut
crudelis; aut avarus, aut liberalis,
& idem de cæteris est asserendum.
Nec quisquam est qui eum aut co-
gere, aut decreto determinare, aut
ad unam viam præ alia flectere
potest; sed a se & juxta suam sen-
tentiam ad quamcunque viam, quæ
illi cordi est, sese flectit. Hoc est
quod dicit Jeremiah *Lament. III.*
38. Ex ore Excelsi non prodibit
bonum & malum, i. e. Creator
non decrevit hominem aut bonum
aut malum esse.

III. Et cum in tali conditione
homo sit constitutus, ideo sit pec-
cator, & sese corrumpit vitiisque
inquinat. Hæc de causa oportet
eum peccata deslere & lamentari,
quod contra animam quædam
commiserit eamque malo affece-
rit. Hoc est quod post scriptum
invenitur *Lament. III. 39. Cur*
lamentabitur homo vivens &c. Et
revertitur dicitque; cum libera po-
testas nobis sit concessa, & omnia
illa

illa mala ex propria voluntate commiserimus, nobis incumbit ut resipiscendo revertamur & peccata nostra relinquamus: in manibus jam est potestas hoc efficere. Post enim scriptum est *Lament. III. 40. Scrutemur vias nostras & iniquitatem & revertamur*: Hic articulus est magnus & Fundamentum totius legis ejusque preceptorum: Dicitur enim *Deut. XXX. 15. Ecce propono tibi hodie vitam &c.* Et scriptum est *Deut. XI. 16. Ecce ego propono vobis hodie &c.* Quasi diceret: In manibus vestris est potestas, & quodcumque ex operibus humanis alicui est cordi id potest facere siue bonum sit siue malum & propterea dicitur *Deut. V. 29. Quis dabit ut cor tale habeant*. Quasi diceret, Creator homines non cogit, nec eos bonum aut malum facere determinat, sed omnia in eorum libera potestate sunt posita.

IV. Si Deus quosdam homines justos alios iniquos fore decreverat, aut si aliquid in natura ita dispositum est hominem vel ipsius constitutionis ad unum institutum prae aliis, aut ad unam opinionem magis quam ad alias, aut ad certum scelerum genus, aut ad unam agendi modum prae ceteris necessario traheret & inclinaret, prout contingunt & imaginantur insulsi & imperiti Astrologi, quare

האני לנו לחזור בתשובה ולעזוב רשענו שהרשות עתה בידנו הוא שכתוב אחריו נחפשה דרכנו ונחקורה ונשובה וזכר זה עיקר גורל הוא והוא עמוד התורה והמצוה שנאמר ראוי נחתי לפניך היום אתהחיים וכתוב ראוי אנכי נותן לפניכם היום כלומר שחרשם בידם וכל שדופין האדם לעשותו כמעשה בני האדם עושה בין טובים בין רעים ומפני זה הענין נאמר מי יחן והיה לכבם זה להם כלומר שאין הכוונה בופה בני האדם ולא נזהר על יחן לעשות טובה או רעה אלא הכל מסתו להם

באלו האל תסתור על האדם לחיות צדיק או רשע או אלהי חסידים ששם את האדם בעיקר תועלתו לדרך מן הדרכים או למעשה המעורות או לדעה מן הרעות או למעשה מן המעשים כמו שבדמים מלכס המפשים הזכיר שמים היאך

istius.

היו מצוה לט ע"י
 האם עשה כך ואל העשה
 כך השיבו דרביכם ואל חלבו
 אחרי רשעכם והוא מחללת
 כריתו כבר נטה עליו או
 חלדו חמשיך אותו לדבר
 שאי אפשר לו ממנו ומה
 מקום היה לכל חלודה בולה
 ובא' זה דין ואי זה משפט
 נפרע מן הרשע או משלם
 שכר לצדיק השופט כל הארץ
 לא יעשה משפט
 ה. ואל חסמה ונאמר תיאר
 יהיה האדם עושה כל מה
 שיחפוץ ויהי מעשיו מסודין
 לו וכי יעשה בעולם דבר
 שלא ברשות קונו ובלא חפצו
 והכתוב אומר כל אשר חפץ
 חשם עשה כשמים ובארץ
 רע שדכל כחפצו יעשה
 ואף על פי שמעשיו מסודין
 לנו ביצר כשם שהיוצר חפץ
 להיות האש והרוח עולות
 למעלה והמים והאדמה
 יורדים למטה והגלגל סובב
 בעצלו וכן שאר בריות
 העולם להיות כמנהגן שחפץ
 בו בכח חפץ להיות האדם

istiusmodi Præcepta nobis per Pro-
 phetas tradidit? *Hoc fac; istud*
vero non facies. Mores vestros ef-
ficite meliores. Improbam ve-
stram non ulterius prosequemini.
 Nam à primo formationis mo-
 mento determinatur, aut à natura-
 li temperie ita ad rem aliquam
 inclinatur adeo ut impossibile sit
 eum ab hoc posse dimoveri. Præ-
 terea qui locus legi aut iustitiæ
 esse possit? & si vindicta de Im-
 probis sumitur & iustis præmium
 tribuitur, *Iudex totius terræ judi-*
cium non faciet.

V. Nec opinaberis aut dices,
 quomodo homo quodcumque sibi
 arridet facturus est, aut quomo-
 do opera in ejus arbitrio sunt po-
 sita? an semper id faciet quod nec
 in Dei potestate est nec illi pla-
 cet? Nam dicit Scriptura *Psal.*
XXXV. 6. Quicquid sibi placet
Deus facit in Cælis ac in Terra
&c. Advertas autem quod omnia
 secundum Dei placitum proce-
 dent, etsi opera nostra in arbitrio
 nostro sint posita. Quomodo hoc
 explicas? Sicut ignem & aërem
 ascendere, aquam & terram descen-
 dere, orbem autem in circulo vol-
 vi voluit Creator (& sic de ex-
 teris rebus creatis constituit ut
 suæ naturæ ductum observarent)
 ita ei visum fuit hominem liber-
 tate

tate donare ejusque actiones illius arbitrio relinquere: nec quicquam eum aut cogere, aut ad quidquam eo invito trahere potest, sed pro placito suo & oratione luminis a Deo omnium Creatore concessi quicquid vult id facit. Hac de causa eum secundum opera judicant, & si bene fecerit praeiis eum afficiunt, si male egerit eum supplicis castigant: Ideoque dicit Propheta *Mal. I. 9. A manu vestra hoc vobis contingit.* Et *Isai. LXVI. 3. Nam isti eligunt vias suas &c.* Et quod huic consonans est dicit Solomon *Ecc. XII. 1. Letare juvenis in juventute tua &c.* Sed cognosce quod ad omnia haec Deus ad iudicium te ducet. Quasi diceret, cognosce libertatem agendi tibi concedi, adeoque actionum tuarum ratio eris reddenda.

VI. Dices fortassis, vel Deus Benedictus cognoscent omnia futura antequam existant, nempe talem fore justum aut impium, vel non cognoscent, si hunc justum fore precognoscat impossibile est, cum sit inpositum: at si dicas eum posse esse injustum licet Deus eum justum fore precognoscat, tum sequetur Deum istam rem non liquido cognoscere: Adversus quod solutio istius difficultatis longior est Terra & Mari latior, & fidei fundamenta plurima & praecipua relique maxime subli-

רשותו ביד וכל מעשיו מסודין לו ולא יתא יהיה לו כופה ולא מושך אלא הנה מעצמו ומדעתו שנתן לו האל עשה כל שהאדם יכול לעשות לפיכך נתן אותו לפי מעשיו אם עשה טובה מטיבין לו ואם עשה רעה מרעין לו הנה שנתן לאדם מידת הכח והנה נתן לכל נפש חסדו כחיו במחשבותיו ובענין זה אמר שלמה שמה כחורו בלדומך חרע צי צי בל אלהים יסאך אלהים כמסעם בלומר ועשיתך כח לעשות ועתה אחת ליתן את דעתך ואל תאמר כחשמה ואמר והלא חקשם כחך והאידע כל מה שיהיה וקדם שיחיה ידע שיהיה ידע צדק והאידע או לא ידע אם ידע שיהיה או לא ידע אם ידע שיהיה ידע שיהיה ואם ואמר שדע שיהיה צדק ואפשר שיהיה דשע הדין לא ידע וידבר על בודות דע שיהיה שאלה ומהם מאין בודות ומהם פני

וכמה עיקרים נחלים חזקים
 רמים חלוצים בזה אברהם ארץ
 אתה לזרע ולחם ברכה זו
 שאני אומר ככה בארנו בפסוק
 שני מהלכות יסודי המורה
 שהקדוש ברוך הוא אינו יודע
 כי ידעת שהוא חזק ממנו כבני
 אדם שהם יודעים שנים אלא
 והא יתעלה שמו ודעתו אחת
 ואין דעתו של אדם יתעלה
 להשיג הכר והדעת בזה
 וכשם שאין כח באדם להשיג
 ולמצא אמת המורא שנאמר
 כי לא יראנו האדם ויהי כח
 אין כח באדם להשיג ולמצא
 דעתו של בורא הוא שיתבאר
 אומר כי לא יחשבנו
 מחשבותיהם ולבם חזקים
 דרכי יבין שכן הוא אין כח
 כח לזרע ויחזק ידע הקדוש
 ברוך הוא בזה הכח והא
 ומעשים אלה ומה בלתי
 ספק שמעשרת האדם בזה
 האדם ואין הקדוש ברוך
 הוא מושג וזה גוף ענין
 לעשות כד לא יאמר חסד
 חסד בלתי נדע וזה חסד
 כח אמת בזה חסד וזה

mes in ea voluntur: oportet au-
 tem ut cognoscat & intelligas
 quid ea de re in Cap. II. *Tracta-
 tus de Fundamentis Legis* hactenus
 differui: nempe quod Deus
 Benedictus res non cognoscit co-
 gnitione à seipso distincta, uti
 homines res apprehendunt; ii enim
 eorumque cognitio sunt duo pla-
 ne distincta; Deus autem, cujus
 nomen magnificetur, ejusque scien-
 tia sunt unum & idem: hanc rem
 homines clare & perspicue animo
 complecti non possunt. Et sicut
 homo Deum ejusque essentiam
 nec apprehendere nec invenire,
 (Dicitur enim, *nemo me videbit &
 vivet*) ita nec Creatoris Scientiam
 investigare aut animo consequi
 potest. Dicit Propheta *Isai. L.V. 8.*
Non enim cogitationes nostrae sicut
vestrae, neque ut via vestrae viae
meae. Cum ita se res habeat impos-
 sibile est ut homo animo complecti
 queat quomodo Deus Benedictus
 omnes res creatas earumque opera-
 tiones cognoscit sed hominis actio-
 nes in suo arbitrio esse positae, nec
 Deum illum ad certum agendi mo-
 dum aut cogere aut praedetermina-
 re satis certo cognoscitur: hoc non
 solum ex legis doctrina colligitur,
 sed etiam multis argumentis inique
 clare & Philosophia penitus probari
 potest. Itaque dicitur in Prophe-
 tis.

uis, *Quod iudicium de homine fe-*
runt secundum ejus opera sive bo-
na sive mala fuerint. Tanti autem
ponderis est hic articulus ut
omnes Prophetie ab eo depen-
deant.

CAP. VI

IN lege & Prophetis sunt
textus quamplurimi qui hunc
opinionem adversari videntur, &
in his habent homines plerique,
& ex his legunt cogitant Deum ho-
minem determinare ad bonum
aut malum agendum, nec potesta-
tem ei concessam esse cor suum
vertendi quocumque libuerit. Ita
autem articulum magnum expli-
cabo ut antiquis illorum texuum
verum sensum inde colligere li-
ceat.

II. Quandoque homo aut
Regionis alicuius populus pec-
cant, & peccator sciens & pro ar-
bitrio suo peccatum committit pro-
ut supra docuimus, tum de eo pec-
na sumere licet, & Deus Bene-
dictus satis cognoscit quomodo pu-
niendus est. Quodam enim sunt
peccata ob quae equum est etiam
hoc mundo poenam peccatori in-
figere vel corpus ejus affligendo,

החכמה ומפני זה נאמר
בנבואה שדין את האדם על
כל מעשיו כפי מעשיו אם טוב
ואם רע וזהו הענין שכל
דברי הנבואה ודיון בה

פרק ששי

א. פסוקים הנה יש
בהם ובדברי נביאים
שהם נראים כסותרין עיקר זה
הכשרה בהם דבר בני האדם
בעלה על דעתה מהם שמקדוש
ברוך הוא נותן על האדם
לעשות דעה או טובה ושאין
לבו של אדם מסור לו לתפוח
לכך אשר יראה והרי כפי
מבחר עיקר חיל שממנו ידע
פחות כל אורח הפסוקים

ב. בזה שאדם אחד או
אנשי מדינה חטאים ועושים
החטא חטא שעושה מדעתו
ומרצונו כמו שבודיענו דאין
להפדע ממנו והקדוש ברוך
הוא יתן אף מרע יש חטא
שבהם נותן מאד על ממונו
על חטאו בעולם הזה בגופו
או בממונו או בכני הקטנים
vel

שכנו של אדם הקטנים
שאין בהם דעה ולא
הגיעו למלל מצות בקנין הן
וכח"כ איש בחטאו יומת עד
שיעשה איש ויש חטא
שהרין נותן שנפרעין ממנו
לעולם חטא ואין ענש
עליו שום חק בעולם
הזה ויש חטא שנפרעין
ממנו לעולם הזה ולעולם
הבא

III. במה דברים אמורים בזמן
של עשה חטא ושובה
אם עשה חטא ושובה
כח"כ לפני הפרענות וכשם
שהאדם חטא כדעמו
וכדעמו כך הוא עושה
חטא מבעתו וברצונו

IV. Fieri autem potest homi-
nem crimen adeo grave aut pec-
cata tam multa committere ut Deo
iusto & vero iudici æquum videa-
tur supplicium, cum ab peccatis
que scienter & voluntario com-
mittit a poenitentia comberi, & ne
se a malo veritas impediri, adeo
ut cum op. peccata mori & perdi-
necesse sit. Hoc est quod dicitur
Isai. VI. 10. *Fac ut pinguet
cor Populi istius &c.* Item dicitur

vel multam imponendo, vel par-
vulos ejus arripiendo; parvuli
enim alicujus antequam ad ratio-
nis usum pervenerint & precepta
observare potuerint inter faculta-
tes hominum numerantur: de hac
re dicitur Deut. XXIV. 16. *Unus-
quisque propter peccatum suum
morte afficiatur*, i.e. cum id
commisit. Peccata sunt ob quæ poe-
næ non nisi in seculo futuro pecca-
tori infliguntur, nec quicquid
damni horum ratione in hoc seculo
ei inde accedit. Denique quedam
sunt peccata quæ cum in hoc tum
in futuro seculo puniuntur.

III. Quando hoc obtinet? Cum
quisquam poenitentiam omittit:
at si resipiscat poenitentia erit, licet
sentiam quod cum contra poenas
muniet. Sicut homo ex propria
sententia & ad libitum peccata
committit, in scienter & voluntario
poenitentiam agit, ut in hoc seculo

IV. Fieri autem potest homi-
nem crimen adeo grave aut pec-
cata tam multa committere ut Deo
iusto & vero iudici æquum videa-
tur supplicium, cum ab peccatis
que scienter & voluntario com-
mittit a poenitentia comberi, & ne
se a malo veritas impediri, adeo
ut cum op. peccata mori & perdi-
necesse sit. Hoc est quod dicitur
Isai. VI. 10. *Fac ut pinguet
cor Populi istius &c.* Item dicitur

ו. וכן סיחון לפי עינות שהיו
 לו נחמתי כי למנעו מן החשובה
 שנאמר כי הקשור האלהים
 אתרחו ואמץ את ירכו וכן
 הפנעניים לפי חובותיהן
 מנע מהם החשובה עד שעשו
 מלחמה עם ישראל שנאמר
 כי מארץ חור ארם יצא
 אחיזם לקראת המלחמה עם
 ישראל למען חור מם וכן
 ישראל כי מ' אלהו לפי
 שהרבו לפשוע מנע מאותן
 המדברים לפשוע חסובה
 שנאמר ואתה הסיבות את
 לבם אחורנית כלומר מנע
 מהן החשובה.
 ו. נמצא אומר שלא נזר
 האל על פרעה להרע
 לישראל ולא על סיחון לחסא
 בארצו ולא על הכנענים
 להחעיק ולא על ישראל
 לעכר כרכים ומלוח אלא
 כלן חסאו מעצמן וכלן
 נחמתי כי למנע מהן החשובה
 וכענין זה שואל הגורקם
 והנביאים כמפלחם מאת
 יהוה לעולם על הדרך האמת
 כמו שאמר יהוה חור

VI. Sic Sichon ob suas ini-
 quitates a poenitentia jure conhibe-
 batur: propterea dicitur *Deut. II.*
30. Obduravit Dominus Deus
Israel cor ejus spiritum; & *cor ejus*
obfirmavit. Sic Cananei ob facta
 turpia & odiosa a respiscendo
 impediebantur donec bellum cum
 Israelitis gesserunt: de quibus di-
 citur *Josh. II. 20. & Deus enim fuit*
cor eorum obfirmare ut adversus
Israelitas bellum gerere egredirentur,
ut eos interfectioni decederet.
 Eodem modo tempore Elia Israe-
 lita qui se multis flagitiis conta-
 minarunt & admodum rebelles
 fuerunt a poenitentia conhibeban-
 tur. Dicitur *I Reg. XVIII. 17.*
Nam cor eorum in retro vertisti.
 Quasi diceret, Tu eos a res-
 piscendo conhibuisti.

VII. Jure itaque dicas Deum
 non decrevisse ut Pharo Israelitas
 male acciperet, nec ut Sichon in
 terra sua peccaret, nec ut Cananei
 res turpes agerent, nec ut Idola
 Israelitae colerent: Sed horum
 unusquisque libere peccavit, &
 peccando effecerunt ut respiscere
 non potuerint. Et hac de causa
 viri probi & Prophetae precibus
 Deum rogarunt ut ipsos ad viam
 veritatis se flectere adjuvaret: Si-
 cut dicit *David Psal. XXVII. 11.*
& LXXXVI. 11. Doce me, Jeho-
va, viam tuam: & *ne peccata*
mea in via veritatis incedere me
im-

impediant, nam inde vias tuas & nominis tui excellentiam cognoscam: etiam ad eundem sensum dixit *Psal. L. l. 14. Et spiritus ingenuitatis sustentato me*, i. e. Stabiliatur spiritus meus ut ea agam quae tibi placeant, nec in causa fiat peccata mea ut à resipiscendo impediat: sed mihi facultas sit concessa ut revertar, & viam veritatis intelligam & cognoscam. Hoc modo omnis textus his prioribus similis possit facillime explicari.

VIII. Quid vult hoc quod à Davide dicitur: *Psal. XXV. 8, 9. Bonus & iustus est Deus: idcirco peccatores viam docebit.* — *Faci ut incedant mansueti in iustitia &c.* Hoc ideo dicitur, quoniam ad eos Prophetas misit, qui Dei vias notas facerent eosque ad poenitentiam ducerant: & praeterea ut facultatem discendi relinqueret intellectui concipiendi largitus est: nam inter omnes hic mos semper obtinet, ut unusquisque, cum in vias veritatis & iustitiae deducitur, in eis procedere vehementius cupiat, easque virtutes ardentius persequatur. Huic congruum est quod à Rabinis nostris beate memorie dicitur: *Qui venit ut purificetur et auxilium precabitur.* Quasi dicerent, se adiutum esse experietur ad efficiendum quod vult fieri.

יחדך דרכך בלומר אל
ימועני חטאי דרך האמת
שמכנה אדע דרכך ויחיה
שמה וכן ודע שאמר ודע
נדיבה חסמכני בלומר חניה
רוח' לעשותי חפץ ואה
ערמו לי חטאי למנועני
מתשובתי אלך חתה
חשונה בידך עד שאתחנן
ואמ' ואהך דרך האמת
ועד דרך ון כל הרומה
לפסוקים אלו.
ת. ומתן זה שאמר דרך טוב
וישר יהיה על כן ודע חטאים
ברוך יורד עינים וכו' זה
ששלח נביאים להם ומודיעים
דרכי יהוה ומחזירין אותם
במשוכה ועוד שנתן בהן כח
לדמוד ודע' שמרה ון בכל
אדם שכל ומן שהיה
נמשך ברדכי חכמה והצדק
כתאורה להן עורר אותם
ורואמה שאמרו רבינו וברננס
לברכה בזה למהר מסייעין
אותו בלומר ימצא עשמו
נעזר על הרבה.

וְעַתָּה כִּי הָיָה כִּי
 וְעַתָּה כִּי הָיָה כִּי
 עַל הַמִּצְוֹת לַעֲשׂוֹת
 וְכַחֲכִי וְכַסּ הָעַם הַזֶּה וְהָיָה
 אֲדָמָה אֲלֵהֶם בְּכָל הָאָרֶץ הַזֶּה
 נֹרָעַל יִשְׂרָאֵל לַעֲבֹד כּוֹכָבִים
 וּמַלְאֲכֵי וְלִמְת גַּמְרֵעַ מִהֶן לִפְנֵי
 שְׁלֹאֲנוֹר עַל אִישׁ מִלִּנְיָ הַיְדוּעַ
 שׁוֹמְרֵי הָאֵל הַזֶּה אֲלֵהֶם כָּל
 אֶחָד אֶחָד מֵאֲחֵיהֶן חֹנֵנִים
 שְׁעָבְדוּ מִכּוֹכָבִים וּמַלְאֲכֵי אֵילִן
 לֹא רָצָה לַעֲבֹד לֹא חָיָה עֹבֵד
 וְלֹא חֹרֵעַ הַכּוֹדֵר אֲלֵהֶם
 מִנְּדָע שֶׁל עֲוֹנוֹת הָאֵל לִמְת
 רִמְיָה לְאֹמֶר הָעַם הַזֶּה הָיָה
 בְּהֵן אֲדִיעִים וְרַשְׁעִים לֹא מִנְּיָ
 וְהָיָה יֹאמֵר הַדָּשֵׁעַ בְּכָר נֹרָעַל
 עַלִי שִׁיחִיָּה רַשָּׁע מִנְּיָ
 שְׁחָדִיעַ לְמִשְׁחָ שִׁיחִיָּה רַשְׁעִים
 בִּישְׂרָאֵל בְּעֵינֵי שְׁנֵאֲמַר כִּי לֹא
 יִחַד אֶבְיָת מִקֶּבֶל הָאָרֶץ וְכֵן
 הַמִּצְוֹת כָּל אֶחָד אֶחָד
 מֵאֲחֵיהֶם הַמִּצְוֹת וְהַמִּצְוֹת
 לִישְׂרָאֵל אֵילִן לֹא רָצָה
 לְהֹדֵעַ לְהֵם הַדָּשֵׁעַ בְּכָר שְׁלֹא
 נֹרָעַל אִישׁ יְדוּעַ אֲלֵהֶם הַדָּשֵׁעַ
 שְׁסוֹף זָרָעוֹ עֲחִיד לְהַשְׁחָעֵבֵד
 בְּאָרֶץ לֹא לְהֵם וְכַר אֲמַרְנוּ

IX. Nonne cum in lege scriptum
 sit Gen. XV. 16. *Isti seruant &
 ab iis affligentur*, decretum est ut
Aegyptii flagitia committerent?
 Et cum scriptum sit Deut. XXXI.
 16. *Surget & scortabitur sequen-*
do Deos alienigenarum terra &c.
 nonne praedeterminatur ut Israe-
 litae idolis cultum praestarent? Et si
 ita se res habet: cur de iis poema
 sumitur? Quoniam de nullo cer-
 to & singulari homine constituitur
 ut scortaretur, sed horum unus-
 quisque libere. Idola coluit, &
 scortatus fuit. Si autem eos co-
 lere noluit a coleudo potuit absti-
 nere: nec quicquam ei Deus no-
 tum fecit nisi quod saepius in mun-
 do contingere solet. Advertas
 quod idem est ac si diceret, *Ex*
hisc viris quidam erunt probi qui-
dam improbi: ac ob hoc effatum
 non dicit improbus a Deo decre-
 tum esse ut sit iniquus, etsi Israe-
 litarum quoddam improbos fore
 Moysi praedixerat: sicut dicitur Deut.
 XV. 16. *Non desinet gens & me-*
ditio huius terrae. Et sic de cunctis
Aegyptiis qui Israelitas male ac-
 ceperunt statuendum est. Si in vi-
 sum fuerit a malo abstinere facile
 potuerunt: quoniam nullus homo
 particularis hoc facere determina-
 tur: sed tantum in genere notum
 fecit reliquum. *Semini* eius in ter-
 ra

in aliena servos fore. Jam antea diximus homines nullo modo comprehendere posse quomodo Deus benedictus futura cognoscit.

CAP. VII.

Quandoquidem homini libera agendi facultas sit concessa prout supra explicavimus, ei incumbit ut summa opera contendat penitentiam agere, peccata sua ore confiteri, & ab his manus suas purgare priusquam morte abripiatur. Eo modo se gerens vere penitens habetur, & vitam in seculo futuro meretur.

II. Unusquisque seipsum semper examinet quasi statim moriturus esset; fortassis eo ipso momento morietur & in peccatis suis deprehendetur; itaque peccata celerissime relinquere oportet; nec dicere putet, *Resipiscam cum confecerim*, ne forte moriatur priusquam confecerit. Hinc conso- num est quod sapienter dicit *Solomon Eccles. IX. 8. Omni tempore sunt vestimenta tua alba*.

III. Non assumendum est poenitentiam non agi debere nisi ob ea peccata quae opus sive actum aliquem externum producant, qualia sunt Adulterium, Rapina & Furtum: sicut enim de predictis resipiscendum est, ita cum mores suos malos quisquam perscruta-

שאלו כח נאדם ליתן הדין
ידעוהו שפוד הוא דברים
העתידין והיה שפודו
והיה שפודו שפודו

פרק שביעי

אתאיל דרשון כל אדם
נתת לו צדקה שפודו
ישתדל אדם לעשות חסידות
ולהרחיק בפניו מחטאיו
ולעשר בפניו מחטאיו כדי
שימורו והוא בעל השובה
יוסד לחי' העולם הבא

ב. לעולם יראה אדם עצמו
כאלו הוא משה למות ושמא
ימות בשעתו ונמצא עמו
כחטאיו לפיכך ישוב מחטאיו
מדי דא אמר כחטאיו אשכח
שמא ימות מרס שיקן הוא
ששמה אמר כחטאיו בכל
עת יהי מדרך לבנים

ג. אל תאמר שאין חשוכה
אלא מעבירות שיש בהן
מעשה כגון זנות וזלזול ונכח
אלא בשם שצריך אדם לשם
מאלו כך הוא צריך לחפש
ברעוהו דעוהו שיש לו וישוב

מן הכעס ומה האכזריות
 הקנאות ומה החזק והמכריז
 הממון והכבוד ומרדנות
 המאכלות וכיוצא בהן מן
 הכל צריך לחזור בתשובה
 ואלו העונות קשים מאד
 שיש בהן מעשה שבזמן
 שאדם נשקע באלו קשה הוא
 לפרוש מהם וכן הוא אומר
 יענוה רשע דרכו תומר
 ואל יזמה אדם בעל
 השבורה שחור מרוחק
 ממעלה הצדקה מפני העונות
 והחטאות שעשה אין הדבר
 כן אלא אהוב ונחמד הוא
 לפני הבורא באלו לא חטא
 מעולם ולא עשה אלא ששכח
 הדבר שהיה מעשיו הטובים
 ופרש ממנו וכבש יצרו אמרו
 חכמים מקום שבעד תשובה
 עומדין אין צדיקים נמדין
 יכולין לעמוד בו כלומר
 מעלתו גדולה ממעלת אלו
 שלא חטאו מעולם מפני שהם
 כובשים יצדם יחזרו מהם
 ה כל הנביאים כלן חזרו על
 התשובה ואין ישראל נאלץ
 אלא בתשובה וכבר הכתיבה

tus fuerit & examinaverit prout
 oportet; ob iram, concupiscentiam,
 Invidiam, illusionem, avaritiam,
 inanem gloriam, cupidinem, inglu-
 viem, ob omnia ista, inquam, &
 hisce similia poenitentiam agere de-
 bet. Istiusmodi autem peccata plus
 difficultatis pariunt quam ea quae
 in actum externum prorumpunt:
 nam cum quisquam sese in hac
 immerferit, egre admodum ab eis
 abducitur: ideoque dicitur *Isai.*
L.V. 7. Derelinquat improbus viam
suam &c.

IV. Nec opinabitur quisquam
 Poenitens quod ob iniquitates &
 peccata quae commisit a iustorum
 excellentia longe distat & remove-
 tur: Non ita est; Creatori enim
 non minus gratus & acceptus est
 quam si non omnino peccasset:
 imo vero magnum erit ejus prae-
 mium; quoniam a peccando absti-
 nuit affectusque suos vicit & do-
 mavit postquam peccati delicias de-
 gustaverat. Dixerunt sapientes, *In*
loco quo stant Poenitentes stant non
possunt perfecte Iusti: i.e. Il-
 lorum excellentia horum excel-
 lenta, qui nunquam peccarunt,
 longe est major; quoniam maiore
 difficultate affectus suos subige-
 runt priores quam posteriores.

V. De poenitentia mandata dede-
 runt cuncti Prophetae: absque poe-
 nitentia autem redimi non possunt
 Israelitae: & Lex spem nobis af-

firmat quod Israelitas qui relin-
quuntur ad extremum captivita-
tis poenitentiam agent & paulo
post redimentur. Ita etiam for-
bitur Deut. XXX. 1. *Erit tamen*
cum advenieris super te omnia
illa res Gen. 1. Et cum tu fueris
ad Deum Dominum tuum. 3. Ut
revertatur Deus Dominus tuus Gen.
VI. Poenitentia excellentia im-
de dignoscitur, quod efficit ut
homo ad Divinam Majestatem ap-
propinquet: dicitur Hof. XIV. 1.
Redi Israel ad Deum Dominum
tuum: & dicitur Joel II. 12. Con-
vertimini ad me dicit Deus: &
Jer. IV. 1. Si reversus es Israel
ait Deus, ad me revertero. Quasi
diceret, si poenitentia reversus
fueris, mihi adhererebit & conjun-
getur.

VII. Poenitentia eos qui pro-
cul distant propius accedere facit.
Hesternis die ille qui Deo exosus,
detestabilis, ab eo alienus & abo-
minabilis fuerit, hodie charus,
acceptus, propinquus, & dilectus
erit. Observare autem possis quod
in eodem sermone in quo Deus
benedictus peccatores a se longe
abigere, ita & poenitentes, sive in-
num sive multos, propius sibi ad-
movere dicitur. Scribitur enim
Hosea I. 10. *Eritque pro eo quod*
dixerat illis, non populus meus
estis, ut dicatur illis, filii Dei sa-
ti estis. De Jeremia, dum ini-
quus erat, ita dicitur Jerem. XXII.

והיה שםך ישראל
חשובת במקדש ויהיה שםך
נאמן שנאמר ויהיה בן ונאמן
עלך ויהיה שםך חסד ויהיה שםך
חיים ויהיה שםך חיים ויהיה שםך
יהיה אלהיך ויהיה אלהיך

ו גרולה תשובה שמקרבת
את האדם לשכינה שנאמר
שובה ישראל עד יהוה אלהיך
ונאמר שובי עני נאם יהוה
ונאמר אם חשוב ושהאל
נאם יהוה אלי חשוב כלומר
אם תחזיר בתשובה ב
חרבך

ו החשובה מקרבת את
הדיוקים אל שכינתו שנאמר
לפני המקום משוקן ומרוקן
והעבה והים הוא ארוך
ונחמך קרוב וידך וכן יהיה
מורא שכינתו שהקדוש כבוד
והוא מרחק והוא אים בה
מקרב את השמים בן יחיד
בארץ ששנאמר והיה במקום
אשר יאמר להם לא עמי אתם
יאמר להם במה אל ה' ונאמר
כי כנייה ברשעתי כחבו את
האיש הזה עתה נכר לה

[illegible]

30. *Scrivite virum istum liberis
carentem, virum nunquam prospera
fortuna usurum: ibid. v. 24.
Etiam si iste homo Jechonia esset
regem in dextera mea. At quo-
niam in captivitate sua poeniten-
tiam egit de filio ejus Zerubbabe-
le dicitur Flagell. II. 23. Dic illi
dicit Deus, te recipiam O Zerub-
babel fili Salathielis servi mei, in-
quit Deus, ponamque te tanquam
annalem &c.*

VIII. Penitentia vis & excellen-
tia est maxima. Hesternum die
aliquis a Domino Deo Israelis se-
peratus fuit, secundum id quod di-
citur *Isai. LIX. 2. Iniquitates*
vestrae determinant inter vos &
Deum vestrum, ad Deum clama-
vit nec exaudiebatur, *Isai. I. 15.*
Etiā cum dñs & multum pre-
camini &c. Præcepta observavit
coram ipso rejiciuntur *Isai. I. 12.*
Quis hoc a manus vestra requisivit
ut atria mea conculcatis. *Eccl. Mal.*
I. 10. Quis inter vos claudet fores
&c. Hodie autem Deo adjungi-
tur, sicut dicitur *Deut. IV. 4.*
Deo vestro adjuncti eritis. clamat
& statim exauditur *Isai. XLV. 24.*
Antequam clamabunt exaudiam.
Facit autem præcepta, placide
& cum gaudio accipiuntur. Dicitur enim *Ecclesi. IX. 7. Jam ope-*
ra vestra Deus benevole accipit.
Imo iis delectatur, ut dicitur
L 3 *Mal.*

Mal. III. 4. Oblatio Jebudab & Jerusalam Deo gratus est & suavis, ut diebus priscis & diebus antiquis.

IX. Poenitentes humillimos & apprimè mansuetos esse oportet. Quum facta eorum priora ipsis exorobababunt homines infulli & itolidi, dicentes, *Ad hunc vel illam modum te antea gessisti, vel sic & sic loquutus fuisti,* eorum causa non commovebuntur, sed placide audient, & exultabunt; quoniam probe noscunt hoc pro merito haberi: Quodcumque enim ob atrocitas iniquitates erubescunt & rubore suffunduntur eo magis crescit eorum meritum eorumque dignitas altius evchitur.

X. Crimen summum habetur Poenitentem vel ita alloqui, *Flagitiorum priorum sis memor;* vel ea praesente illo recensere ut ei ruborem incutiat; vel talium rerum mentionem facere quae facta priora in memoriam revocent. Unusquisque haec facere prohibetur, & de his admonetur in generali illa regula de *verborum fraude*, quam lex praeficit *Levitic. XXV. 17. Nemo fraudem faciat Proximo suo.*

וערכה להיות מנחת יהוה
ירושלם בני עולם ופועם
קדמת יחד

מ בעל תשובה ברכו
להנה שפלים וענוים ביהוד
אם חרפו אותן הבמילים
כמעשהם הראשונים ואמר
להן אמש היית עושה כך
וכך ואמש היית אומר כך
וכך אל ירגישו להן אלה
שומעין ושמתין ויודעין שזה
זכור להם שכל זמן שהם
בושים ממעשיהם שעברו
ונבלמים מהן זכורם מרובה
ומעלהם מתגדלת.

י וחטא נמור הוא לומר
לבעל תשובה זכור מעשיך
הראשונים או להזכיר לפני
כדי לביישו או להזכיר רבדים
ועניינים הדומין להן כדי
להזכיר מה עשה הכל אסור
ומותר עליו בכלל הונ"ח
דברים שחזירה חזרה עליה
שנאמר ולא חתנו איש אח
עמיתו

פרק שמיני

CAP. VIII.

א. הטובה הצפונה לצדיקים
היה חיי העולם הבא

והיא חיים שאין מות עמה
והטובה שאין עמה דעה הוא
שבת בבתורה למען יטב לך
והארכת ימים מפי השמועה
למדו למען יטב לך לעולם
שכור סוב והארכת ימים
לעולם שכור אחד דור
הוא העולם הבא

ב. שכר הצדיקים הוא שיכור
לנועים זה יהיו כטובה ו
ופרעון הרשעים הוא של
יכו לחיים אלו אלף כבוד
ומתו וכל מי שאינו זוכה
לחיים אלו הוא המת שאינו
חי לעולם אלף נכרת
כרשע ואבר כבהמה וזהו
כרת הכתובה בתורה שנאמר
הכרת תכרת הנפש החיה
מפי השמועה למדן הכרת
בעולם חור תכרת לעולם
הבא כלומר שאותה הנפש
שפירש מן הגוף בעולם הזה
אינו זוכה לחיי העולם הבא

I. **V**ita futura est illud Bonum
quod piis & iustis est repo-
situm. In ista vita nemo est morti
obnoxius, & isti bono nihil mali
est admissum: Itaque in Lege scri-
bitur *Deut. XXII. 7. Ut bene sit
tibi & dies tuas prolonges.* Ex
traditione discimus per ista hęc ver-
ba, *ut bene sit tibi*, intelligi istum
statum qui omnino est bonus, &
istis vocibus, *ut dies tuas prolon-
ges*, designari statum cui nullus
est finis: & in hisce duobus con-
sistit vita futura.

II. Premium quod piis iustisque
tribuetur hoc erit, quod summa vo-
luptate fruuntur & omnibus bonis
abundabunt: Hoc autem suppli-
cium impios manet, quod ista vi-
ta non possunt, sed morientur
& penitus destruentur: Qui ista
vita est indignus mortuus est: quo-
niam non in aeternum vivet, sed
iniquitatum gratia excindetur, &
tanquam bestia peribit. Et hęc
est excisio de qua in Lege scribi-
tur, *Num. XV. 31. Excindendo
excindetur anima illa.* Ex traditio-
ne cognoscas voce *Excindendo*, in-
telligi hanc vitam; & voce *excin-
detur*, vitam futuram i. e. Ani-
ma quæ à corpore in hoc mundo
separa-

separatur vita seculi futuri non est digna: ideoque in seculo futuro excindetur.

III. Nihil corporeum aut materiale in seculo futuro letum habet: sed tantum iustorum anime corporibus exui & angelis ministrari similes: & cum ibi non sit corpus, nec erit cibus, aut potus, aut quicquid earum rerum quibus corpora humana in hoc mundo indigent, nec accidentia huius mundi corporibus convenientia illic inveniuntur: Ut fessio, itatio, somnus, mors, dolor, risus & similia. Dixerunt enim prillimi sapientes. *In seculo futuro non cibus est, nec potus, nec concubitus: sed sedent coronati ornati & ex Divina Illustrationis splendore voluptatem capientes.*

IV. Tibi autem manifestum est nullum ibi esse corpus nihilque cibi, aut potus: ideoque cum dicunt iustos *sedere* figurative loquuntur, quasi dicerent iustos sine ullo labore aut molestia ibi vitam transigere: cum asserunt eos capribus coronas gestare, hoc volunt, quod ea scientia, quae eas vita futura dignas efficit, quaque imbuuntur, est, ut tanquam corona: sicut dixit Solomon Cant. III. 11. *Cum corona qua eum coronavit mater eius.* Et hoc est quod dicitur Ps. XXXV.

אלה גם מן העולם הזה
נכרמו
ני העולם הזה אין בו נוף
ונייה אלה נפשות הצדיקים
בלבד בלי נוף כלאכי
השרה הואיל ואין בו נומה
אין בו לא אכילה ולא
שתייה ולא רבד מכל הדברים
שנופח בני אדם צרכין לה
בעולם הזה ולא יארע דבר
במין הדברים שמאודעין
לנופח בעולם הזה ישבת
ועמידה ושעה ומרח ועצב
ושחוק וכיוצא בהן כך אמרו
חכמים הראשונים העולם
הזה אין בו לא אכילה ולא
שתייה ולא חשיש אלא
צדיקים יושבין ועטרתם
בראשיהן ותניין מוה השכינה
היה נחבד לה שאין שם
נוף לפי שאין שם אכילה
ושתייה וזה שאמרו צדיקים
יושבין על דרך חירות אמרו
ברומר צמחות הצדיקים סגורין
שם בלא עמל ולא יערה
וכן אמרו עמדותיה
בראשיהן כלומר רעה שירע
שבוללה וכו' והיו העולם
הזה ומצויה עמדת והיה
תעודה שלהם בעין שאמר
10. Et

שלמה בעשהו שעשהו
אמו והרי הוא אומס ושפחה
עלם על באשם ואין השפחה
בזך כזה שתנוס עכ"ל הראש
כך עשהו שאמרו חכמים
באין היא הרעה ומחור וזה
שאמרו ונתנו מזו השכינה
שירעים ומשיגין באמחה
הקדוש ברוך הוא מה שאין
ודעים וחס בזה האמרה
השפלה וזהו כבודו
הכל נפש האמורה בעין
ורא אינה הנשמה הצריכה
לגוף אלא צורת הנפש שהיא
הרעה שהשיגה מהפחה כפי
בחה והשיגה הרעה
הנפרדה וזאת המעשה
הצורה שיש אדנו ענינו בפרק
אכש"ל מחלוקת יסוד
התורה הנה תוקדחת נפש
בעין והרי היא צורה וזו
הימים אלה הם שאין עומס
מזה שאין חמור אלא
ממאדעות חזק ואין שם גוף
נקרא צורה תיכס טמאה
וחיהוה נפש אדנו צורה
בצורה החיים מהו השבחה
שאין השבח למעשה ממנו

10. *Et letitia perpetua super caput eorum.* Et sicut letitia non est quid materiale, nec super eorum capita gestari queat; ita & corona, de qua hic loquuntur *Sapientes* nihil aliud est quam *Scientia*. Quid autem his verbis innuitur? *Utilitatem sive voluptatem ex Divine Majestatis splendore percipiunt*: Indicatur eas plus Divinae naturae cognoscere eamque propius inspicere quam potuerint cum corpore caliginosa & humili erant vestita.

V. Anima de qua jam procedit discursus noster non est talis quae corpore indiget, sed est forma sive essentia animae. i. e. Intellectus qui pro ratione virium creatorem apprehendit, & *intelligentias* separatas sive immateriales & ista opera istamque formam, cuius naturam in *Cap. IV. Tractatus de Fundamentis Legis* explicavimus, concepit; est id quod *anima* nomine in praesente argumento venit.

VI. Cum nulla sit in vita futura mors eo quod mors est corporis tantum accidens, nullumque corpus ibi locum habeat; ideo iste status *Fasciculus vitae* vocatur. Dicitur enim *I Sam. XXV. 29. Sit anima Domini mei ligata in Fasciculo vitae*. Hoc praemio nihil est praestantius & hac Felicitate

citate nihil est majus aut amplius, estque id quod exoptarunt omnes Propheta. Variis autem appellationibus figurativis gaudet: *Mons Dei, Locus sanctitatis ejus, Via Sancta, Arcum Dei, Delectatio Dei, Tentorium Dei, Templum Dei, Domus Dei, & Janua Dei* vocatur. Istam felicitatem, quam justis paratur, *Corruptum* Sapientes metaphorice vocarunt: ubique autem *seculum Putrum* appellatur.

VII. Animam exscindi & vita futura privari poena gravissima est censenda. Dicitur *Num. XV. 31. Exscindendo exscindetur anima illa, iniquitas ejus in ea est*: Et hanc destructionem per metaphoram *Corruptionis Puteum, Desolationis locus, Tophet, Sanguisugam* vocant, omnique nomine insigniant, quo corruptio aut destructio denotatur. Talis est enim corruptio à qua nulla dabitur resurrectio & talis perditio à qua nullus erit regressus.

VIII. Hæc felicitas nullius esse momentum tibi forte videbitur: sed tibi persuasum est eam esse premium quod præcepta observantibus & in veritatis seminis incolpate calcantiis tribuetur: At

והטוב שחמין אחרי שובת
והטוב שחמין אחרי שובת
הנביאים וכמה שמות נקראו
להדרך משלחה וזה במקום
קדש דרך הקדש והעדות
יהיה תנעם וזה ואלו דוד
הכל עתה ופיתח וזה דשע
יהיה וחכמים קראו לה דרך
משלח לשובה ו המוסמכת
לצדקים סעודה וקרבן וזה
בכל מקום העולם הבא
והנקמה שחמין נקמה
גדולה ממנה שחמין הנפש
גדולה ממנה לאותן החיים
שנאמר במדה הכרת הנפש
החיה ענה כח חיה האכרה
הבא שחמין וזה הנביאים
דרך משלח צדק שמות האכרה
והטוב דעווקבה וכל לשון
כלה והשחתת קורין לה למי
שהיא הכליה שאין אחריה
תקומה וההפסד שאינו חזר
לעולם וזה שחמין בעת שובת
והחיות שאין שבה העדות
והזה האדם שום בחרת
האמת אליו להיות אוכל
הטובה מאשר טובות וכו' על

זרית נאחזת לוֹמֵשׁ בְּנוֹ
 שְׁשׁוֹרְקָמָה וְשׁוֹבֵן מֵאֲדָרָשׁ
 וּמִשְׁתַּמֵּשׁ בְּכֵלֵי כֶסֶף חֹתֵם
 וְהַבְרִיִּים הַרְגִּים לֹאֵלֹהִים כְּמוֹ
 שְׂמֵדֵם אֵלֹהֵי הַטִּפְשִׁים
 הַאֲוִיִּים הַשְׁטוּפִים בְּזֵמָה אֶבֶל
 הַחֲמִמִּים וְכַעֲלֵי דַעַר דַּעַר
 שְׂכָרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֹהִים דְּבָרֵי
 הַבְּאִי וְהַבְּרִי חֵם וְאֵין בָּהֶם
 חֹזֶלֶת אִיִּם שְׂכֻבֵּי נְחֹלֶת
 אֲצִלָּה בַּעֲלֵם הַיָּדֵי אֱלֹהֵי מִפְּנֵי
 שֶׁאֵין כַּעֲלֵי גֹוֶה תְּחִלָּה וְכֵל
 הַדְּבָרִים הָאֵלֹהִים צִדִּיק הַגֹּוֶה חֵם
 וְאֵין חֲנֹפֵשׁ מֵאֲדָרָשׁ לֹאֵשׁ
 וּמִמִּדְרֵן אֱלֹהֵי מִפְּנֵי צִדִּיק
 הַגֹּוֶה בְּרִי שִׁמְצָה חֲפִצֵּי עֲמִידָה
 עַל כִּדְיוֹ וְזִמְנֵן שֶׁאֵין שֶׁשׁ
 גֹּוֶה נִמְצָא בִּלְהַבֵּן הַדְּבָרִים הָאֵלֹהִים
 בְּשִׁירֵי
 שׁ הַטֹּבָה הַנְּחֹלֶת שְׂתִּימָה
 בְּרִי הַנֶּפֶשׁ בַּעֲלֵם הַבֵּשׂ אֵין
 שֶׁשׁ דֶּרֶךְ כַּעֲלֵם הַהֵלֶשֶׁת
 וְלִדְעָה אֲחֵה שֶׁאֵין אֵין יִדְעָה
 בַּעֲלֵם הַהֵלֶשֶׁת טֹבָה הַגֹּוֶה
 וְלִדְעָה אֵין מִחֲאֹמֶם אֶבֶל אֲחֵה
 הַטֹּבָה נְחֹלֶת עַד מִאֲדָרָשׁ
 לִדְעָה עֹדֶךְ בְּשׁוֹבֵת שֶׁל עֹלָם
 הַיָּדֵי אֱלֹהֵי דֶרֶךְ מִשְׁלֵי אֶבֶל

eorum felicitatem fore cogitas
 quod unusquisque se cupedis &
 nectare ingurgitabit, summa &
 egregia pulchritudine ornatus e-
 rit, vestibus Bylhis & Phrygio-
 nicis decoratus, in tentoriis ex
 ebore formatis recumbet, ei vasis
 argenteis & aureis ministrabitur,
 & rebus ejusdem generis gaude-
 bit: Et hanc sententiam homines
 crassi & obesi ingenii vitiique
 immeriti amplectantur. Sapientes
 vero sique qui rerum cognitione
 sunt ornati omnia praeclara ina-
 nia, nullius momenti, nullius ef-
 se fructus pronunciant; nec in
 magno pretio apud nos essent si
 corporibus & rebus materialibus
 non essemus circumdati: omnia
 enim ista corpori sunt necessaria;
 at is neque indiget neque expetit
 anima nisi corporis gratia ut ma-
 jori cum delectatione vivat &
 tranquillius subsistat. Ubi nullum
 est corpus ibi omnia ista plane de-
 ficiunt.

IX. Magna ista Felicitas, in
 qua anima in mundo futuro col-
 locabitur talis est, ut eam nullo
 modo allequi aut mente complecti
 possimus dum in hoc statu ver-
 samur; quoniam hic nihil nisi
 corporis bona aut cognoscimus
 aut expetimus, & tanta est futu-
 ra felicitas ut nihil hic boni in-
 veniri possit unde altimetur aut
 quo cum nisi per metaphoram
 comparatur. At si strictam verita-

tem sequi velimus, anime bona in seculo futuro quæ corporis bonis nempe cibo & potui in hoc mundo comparantur non sunt ejusdem cum iis nature: Sed adeo excellens est futura felicitas ut nec investigari, nec quicquid ei vel æquale vel simile inveniri possit: Hoc est quod dicit David Psal. XXXI. 20. *Quam magna est felicitas quam recondis reverentibus Te &c.* Vitam futuram sapius experivit David, uti dicitur Psal. XXVII. 13. *Nisi considerem me fruiturum felicitate Dei in terra viventium.*

X. Nos docuerunt pristini Sapientes felicitatem futuram non omnino facultatibus humanis clare concipi & comprehendere posse, ejusque amplitudinem, excellentiam & essentiam nulli præterquam Deo Benedicto notam esse, omniaque ista bona de quibus Prophetæ Israelitis prophetarunt non esse nisi corporea quibus in diebus Messie nostri fruuntur Israelitæ cum eorum Imperium denuo restitueretur. Vitæ autem futuræ felicitati nihil esse æquale aut simile, adeoque Prophetas cum nulla unquam re tam comparasse, ne comparatio ne facta eam quoquo modo minuerent aut derogarent. Hoc est quod dicit Isai. LXIV. 4. *Oculus non videt Excepto te O Domine quæ parasti Te prestolanti.* i. e. Felicitas quam nec Prophetæ nec

כבוד האמת שנעוץ בטובת
תנפש בעולם הבא בטובת
חנות בעולם הזה כמאכל
ובמשחרר אינכן אלה אותם
טובות גדולות על און חסד
ואין לבח ערך ורמין הוה
שאמר הוד מחד דם טובך אשה
צפנה לראך גומר וכמה
חיותך מראיה לחיי העולם
הבא שנאמר לולי האמת
לראיה בטוב יהודה בארץ
חיים
במה חודיענו החכמים
הראשנים שגבת העולם
הבא אינכן באדם להשיגה
על בוריה ואין יודע גדולה
ויפדה ועצמה אלא הקדוש
ברוך הוא לבדו ושבת
הטובות שמתנבאין בהם
הנבואים לישדאל אין אמת
לדברים שכנות שנחנן כח
וישראל לימות מלך משיח
בזמן שתשוב הממשלה
לישדאל אבל טובות חיי
העולם הבא אין לה ערך
ודמיו ולא דמה הנבואים
כהן שלא יפתחו אותה
ברמין הוא שישעיו אמת
quif.

עין לא ראתה אלהים ואלהים
 עמדה למחנה לו כדמר
 השוכה שלא דארה אחרת
 עק נבא וילא דארה אחרת
 אלה אלהים עשה דארה
 האלהים לאדם שמתחבט
 אמר הכמים כל הנביאים
 כלל לא נבא אלה לזנות
 הפשוט אבל לעולם הנבא
 עין לא ראתה אלהים ואלהים
 ואז ודשקד אחרת הכמים
 חעולם הנבא לא מפני שאינו
 מפני עושה חתה עולם איפה
 נאמר כך יבא אחר העולם
 אקדדברך אלה החסידים
 מצוי ועומד שנאמר אשה
 צפורה ליהאך פעולה ולא
 קראה עולם הנבא אלה
 מפני שאותן החיים באין לה
 לאדם אחר חיי העולם הזה
 שאנו קיימים בכבוד ונפש
 חיה הנמצא לכל אדם
 בראשונה ואלה אלהים

פרק השיעי

אחר שנדע שמחן
 שכל עשה מצוה

quisquam alius præter te O Deus
 vidit, eam Dominus ipsum præ-
 stolantibus præparavit. Dixerunt
 Sapientes, *De diebus Messie tan-
 tum Prophetæ vaticinati sunt; et
 futurum seculum præter Te, O
 Deus, nemo unquam oculis con-
 spexit.*

XI. Istum statum non ideo
seculum futurum vocarunt Sa-
 pientes quod jam non existat, aut
 quod hujus mundi compages dis-
 solvi debeat ut seculum futurum
 succedat. Non ita se res habet,
 jamjam enim iste status existit, ut
 dicitur *Psalm XXXI. 20. Quod Te
 reverentibus reposuisti & pro-
 duxisti.* Ideo autem *seculi futuri*
 nomine venit, quod ista homi-
 nis vita vitam in hoc mundo
 transactam sequatur: Hic enim
 prius existimus ex anima & cor-
 pore compositi, & hic est pri-
 mus omnium hominum status.

CAP. IX.

Cum manifesto appareat præ-
 ceptorum obser-
 vationi promissum, & bonita-

tem, quæ debetur cum in seminis
 Dei Lege præscriptis incedamus,
 vitam eternam esse, uti dicitur
Deut. XXII. 7. Ut bene sis tibi
& prolonges dies tuos; poenam
 autem, quæ plectuntur improbi
 quod de viis iustitiae decedant &
 Legis præscripta non observent,
 esse excidium perpetuum, dicitur,
 enim *Num. XV. 31. Exscinden-*
do exscindetur anima ista, iniqui-
tas in ea est: qui est istorum
 verborum sensus quæ ubique in
 Scriptura repetuntur? *Si adul-*
teris hac erit firs vestra, at si non
indictis tunc, hæc vobis accidunt.
 Omnia autem ista sunt hujus xvi,
 Velut, Abundantia & Fames, Bel-
 lum & Pax, Imperium & virium
 Defectus, Terræ possessio & Capti-
 vitas, felix aut infelix operum
 Eventus & reliquæ omnes res
 creatæ: Omnia ista quotidie fiunt
 & postmodum eveniunt. Quado-
 cunque enim cuncta Legis Præ-
 cepta observamus, tum hujus se-
 culi Bonis abunde cumulabimur,
 at cum ea violamus tum mala
 in lege memorata nobis superve-
 nient, licet ista bona non sint ul-
 tima præmia præceptorum obser-
 vationi promissa, nec mala præ-
 dicta sint poenæ quæ ultimo præ-
 ceptorum violatoribus infligen-

והטובות שנוכחות להם
 שמרנו והן השם הכתוב
 בחזרה היא חיי העולם הבא
 שנאמר למען ייטב לך
 והארכה ימים והארכה
 שטרקמן מן החששות שעושה
 אחרת חזקת החובות
 בחזרה הוא הכרה שנאמר
 הכרה הכרה הנפש החיה
 ענה בזה מהו זה טכחוס
 בכל החזרה כנה אם
 השפיע יגיע לכם כך ואם
 לא השפיע יקרה אהבה
 כך וכל אהבה מרבה בעולם
 וההכרח שיהיה ענין החלטה
 ושלם ומצב ופלות
 וישלח הארץ וילקח ויהיה
 מעשה והפסוק ושאיר כל
 הפרי הברכה כל אהבה
 הדברים אמת הם ומה נכונ
 שאנו עושים כל מצות הברכה
 יגיעו אלינו טובות העולם
 הזה כולן וכוונן שאנו עושים
 עליהן הקרה אותנו הרעות
 הכתובות ואף על פי שאין אהבה
 הטובות הם סוף מהן שבה
 של מצות היא אהבה הרעות
 הם סוף חקמה שנקיים

tur :

מעביר על כל חמיות אלה
 כך הוא מכיר כל הדברים
 ב. וקדוש ברוך הוא נמלנו
 תורה זו עין חיים לכל
 העולם כל הכתוב בזה
 וידעה דעה נמורה נכונה
 וזכר בראיה העולם הזה
 ולפי גורל מעשי ודרכי חכמה
 הוא זוכה והבטיחנו בתורה
 שאם נעשה אותה כשמצוה
 ובטובת נפש ותנה כחכמה
 חסיד שיסיר ממנו כל הדברים
 חמונים איתנו מלעשותה
 כגון חיי וטלחמה ודעה
 וכיוצא בהן וישפיע לנו כל
 חסידות המצוה את ידנו
 לעשות התורה כגון שובע
 נשום ודבר כפי וזהו כל
 מלא נעסוק בל ימי הדברים
 שתוף עיר לחן אלה גשם
 מים ללמד בחכמה אעפ"י
 המצוה כד שטבת לחיה עולם
 הכא יכן חסיד אומר בתורה
 צד שחכמה בשמות העולם
 הורה נאמן תורה לנו ויגיד
 וכן הורשנו בתורה שאם
 נעשה התורה כרעה נעשה
 בהכלי הזמן בענין שגמר

tur. Idcirco hoc modo istarum rerum difficultas solvi potest.

II. Legem nobis Deus binigne concessit : hæc Lex est tanquam arbor vitæ unicuique qui omnia in ea præcepta facit : & quicunque perfectam certamque ejus notitiam acquirit hujus virtute ad vitam æternam perveniet, & operam excellentiam & scientiæ copiam isthac vita dignus erit : A lege autem, si eam animo læto & integro observabimus & meditando ulteriorem in sapientia progressum quoude faciemus, sperare induemur omnia amovenda esse quæ nos ab Ejus observatione abstrahere possunt, scilicet adversam Valetudinem, Bellum, Famem & hæc similia; omnibusque istis bonis cumulari quæ ad observandum Legem nos magis aptos & idoneos efficient, veluti Abundantia, Pace, Argenti & Auræ copia, adeo ut nunquam necesse erit nos in parandis rebus corpori necessariis operam collocare : sed otium nostrum in Sapientia acquirenda & præceptorum observatione consumere licebit ut vita seculi futuri nosmet dignos reddamus. Hinc congruit quod in Lege dicitur postquam hujus mundi bona expectare nos fecit, *Deut. V. 25. Et Eleemosyna erit nobis &c.* Et ex Lege discimus, si Legem scienter negligamus & hu-

ius seculi vanitatibus nos totos dedamus, quemadmodum dicitur *Dent. XXXII. 15. Saginatus est Iesburum & recalcitravit*, iustum & verum Iudicem ab istiusmodi Legis desertoribus omnia huius seculi bona detrahare velle, quoniam maxima contumacia recalcitravit; eosque ejusmodi malis mactare quæ obstatunt, quo minus in seculo futuro locum fortiantur; adeo ut necesse sit eos in ipsorum iniquitate destrui. In lege enim sic scriptum legimus *Dent. XXVIII. 47, 48. Et servies inimicis tuis; propterea quod non servisti Domino &c.*

III. Ad hunc modum omnes illæ Benedictiones & Execrationes possunt explicari: Si animo laeto Deo cultum exhibebitis & in ejus viis incedere observabitis, tum omnium harum benedictionum affluentiam vobis largietur, omneque has execrationes procul à vobis removebit ut alius rebus vacui totum otium vestrum Sapientia studio & Legis observationi impendatis & vita futura digni efficiamini: *In mundo enim profusus bono eris beatus, diesque tuos in mundo, cujus nullus est finis, traduces: in utroque mundo fors tibi continget; vita enim huius seculi recte & feliciter transacta Te ad seculi futuri vitam deducet. Nemo autem dignus haberi possit nisi in presente seculo se*

ישמח וישמח ויבצע שחין
האמת יסור מן העושים כל
טובות העולם הזה שהם
חוקי יריהם לבעוט ומכא
עליהם כל הרעות המונעים
אותן מלקנות העולם הנא
כדי שיאבדו כדשעים הנה
שכתוב בחזקה ועברה את
אויבך אשר ישלחני יתור
בה חחת אשר לא עכרת
את יבדך גומר

ני נמצא פירוש כול אותן
הברכות והקללות על דרך
זה, כלומר אם עבדתם את
יהוה בשמחה ושמחה
דרכו משפיע לכם הברכות
האלו ומרחיק הקללות מכס
עד שתהיו פנים להאזינם
בתורה ולעסוק בה כדי שתוכלו
לחיי העולם הבא ויטב לך
לעולם שכולו טוב ותאריך
ימים לעולם שכולו ארוך
ונמצאתם זוכין לשני העולמים
לחיים טובים בעולם הזה
המבואים לחיי העולם הבא
שאם לא יקנה פרו חכמה
sapientia

ומעשים טובים אין לו צורך
 ענה שנאמר כי איך מעשה
 וחשבון ודעת וחכמה בשאול
 ואם עונתם את יהוה
 ושניתם במאכל ושפחתם
 תעו ודומתם להם משא
 עליכם כרה וקללות האלה
 ומסיר כל הברכות עד שיכזו
 ימכם במהרה ופחד ולא
 יתירה לכם לב פני ולא נח
 שלם לעשות המצות כד
 שתאכרו מחי העולם הבא
 ונמצא שאמרתם שני עולמות
 שבזמן שאדם טרוד בעולם
 הזה בחול ובמלחמה ורעבון
 אינו מתעסק לא בחכמה ולא
 במצות שבת וזכין לחי
 העולם הבא
 ה. ומפני זה נהאנו כד
 ישראל נביאיהם וחכמיהם
 ימרו המשיח כד שינחו
 מאותם שאין מניחות להן
 לעסוק בחורח ובמצות בהגן
 ופצאו להן מרגוע וידבו
 בחכמה כד שיזכו לחי
 העולם הבא לפי שבאותן
 ה מים חרבה הרעה והב מה

sapientia excoluerit & bonis ope-
 ribus abundaverit: dicitur in *Ec-
 cles. IX. 10. Nullum est opus,
 aut ratiocinium, aut scientia sa-
 pientiae in sepulchro*: At si Deum
 relinquetis & in cibo potuve
 deglutendo aut scorta prosequen-
 do aut in ejusmodi rebus mul-
 tum eritis occupati, tum omnibus
 istis execrationibus vos Deus affi-
 get omniaque beneficia subtra-
 het, adeo ut dies vitae ve-
 strae in terrore & confusione
 transigatis; & Legum observatio-
 ni nec animus vester vacabit nec
 corpus erit idoneum, ut vitam fu-
 turam prorsus amittatis: mani-
 festum autem est vos utriusque
 seculi sortem amisisse; cum quis-
 quam enim in hoc seculo vel
 agitudine laborat, vel bello im-
 plicatur, aut fame urgetur, nec
 sapientiae acquirere nec praeceptis
 observandis, quae vita futura nos
 dignos reddant, operam dare pos-
 sist. *inshorot mubom mshar*
 IV. Hac de causa potissimum
 omnes israelitarum Prophetae &
 Sapientes Dies Messiae affectarunt
 ut ab his agendis cessarent quae im-
 pediant quo minus Legis studio &
 praeceptorum observationi tantum
 operae quantum convenit impen-
 dant, ut tranquille vitam ducant,
 ut sapientiam angeant & ad vi-
 tam futuram fruendam magis sint
 idonei: In istis enim diebus Scien-
 tia Sapientia & Veritas efflo-
 rescent,

CAP. X.

פרק עשירי

א. לא יאמר אדם הדין עושה מצות התורה ועוסק בחכמה כדי שאקבל כל הברכות הכתובות בה או כדי שאזכר לחיי העולם הבא יאפרש מן העבירות שהורה תורה מהן כדי שאני מן הקלות הכתובות בחורה או כדי שלא אכזב מחיי העולם הבא אין ראוי לעבור את השם על הדרך הזה שהעובר על הדרך זה הוא עובר מראה ואינה מעלה הנפאם ולא מעלה החכמים ואין עובדים על דרך זה אלא עם הארץ והנשים והקטנים שמחנכים אותן לעבור מראה עד שתחבה רעהו ויעבור מאהבה ב. העובר מאהבה עוסק בחורה והולך בנתיבות החכמה לא מפני דבר בעולם ולא מפני יראה הרעה ולא כדי לירש הטובה אלא עושה האמת מפני שהוא אמת וסוף הטובה

I. **N**on dicet quisquam, hac de causa Legis precepta observo & me sapientia influere enitor ut beneficia in Lege memorata accipiam, vel ut me vita futuri seculi dignum reddam: & ab illis criminibus, de quibus in Lege admonemur, ideo me abraham ut execrationes ibi enumeratas effugiam & ne a vita futura excludar. Non ita est colendus Deus; quoniam qui hunc in modum Deum colit, ei prae timore solum obedientiam solvit, nec ad eam Divini cultus excellentiam accedit quae à Prophetis & Sapientibus praestatur. Nulli autem hanc ob rationem Deo cultum exhibent praeter infirmos, fortis Homines, mulieres & Pueros qui Deo praemetur obedientiam praestare instituuntur, ut eum postea propter amorem venerentur, cum eorum Scientia auctior evadit.

II. Qui amoris causa cultum exhibet non ideo Legis studio Praeceptorumque observationi incumbit & in Sapientiae semitis incedit ut quidquam in hoc mundo habeat aut quo mali timorem amoveat & felicitate fruatur: sed veritatem veritatis gratia prosequitur: & finis praemiumque virtutis sive bonitatis est eam observare & in ea

incedere. Hæc Excellentia tanta est ut eam antingere omni *Sapienti* non est concessum, & hæc erat præclara virtus Abrahami Patris nostri quem Deus Benedictus *Amicum suum* vocare dignatus fuerit quoniam ei amoris causa cultum & honorem tribuebat: & hæc est illa excellentia quam Deus benedictus per *Mosem* nos affectare iubet dicendo, *Dilige Dominum Deum tuum*. Et quamprimum quisquam Deum amore digno & laudabili prosequitur statim omnia Legis mandata amoris gratia observabit.

III. Quando iste amor dignus & laudabilis habetur? Cum quis amplissimo flagrantissimo & vehementissimo amore Deum complectitur adeo ut anima ejus sit penitus Dei studio implicata & colligata, in eo totus sit eoque laborer, eique sit similis qui amoris agitudine afficitur & ob mulieris alicujus amorem mente vix constet; sed eam siue recumbat, siue surgat, siue comedat, siue bibat, in animo perpetuo volvit: Hoc amore *Dei amor* multo præstantior esse, & in corde eorum qui eo afficiuntur semper versari debet: ficut præceptum est *Deut. VI. 5. & X. 12. Cum toto corde tuo & cum tota anima tua*. Eodem modo est accipiendum quod metaphorice dicit *Solomon Cant. II. 5. Nam agna amore sum: & totus Cant.*

לכוא כפולח ומעלותו היא מעלה גרולה מאד ואין כל חכם וזכה יורה והיא מעלה אברהם אבינו שקראו הקדוש ברוך הוא אהבו לפי שלא עבר אלא מאהבה והיא המעלה שצונו ברוך הקדוש ברוך הוא על יד משה שנאמר ואהבת את יהוה אלהיך וזמן שיאהוב אדם את יהוה אהבה הראויה מיריעשה כל המצוות מאהבה. נ. וכיצה היא האהבה הראויה הוא שיאהב את יחוד אהבה גרולה יחודה עזר מאד ער שיהא נפשו קשורה באהבת יהוה ונמצא שונה ברוך המיר באלו חולה אהבה שאין הענין פנייה מאהבת אחרת. אשר וזה שונת בה חמץ בין בשבתי בין בקיום בין בשעה שחוא אוכל ושוחה יחד מזה היה אהבה יהוה כל אהבה שונים ברוך חמץ כמו שצונו בכל לבבך ומכל נפשך והוא ששלמה אמר רך משל כי חולת אהבה אני וכל שיר

השירים משל הוא לענין

זה

ד' אמרו חכמים הראשונים
שמה תאמר הרני לומר
חורר בשביל שאהיה עשיר
בשביל שאקרא רבי בשביל
שאקבל שפר בעולם הזה
חלמוד לומר לאהבה את
יהוה כל מה שאתם עושים
לא תעשו אלא מאהבה
ועוד אמרו חכמים במצותיו
חפץ מאד ולא בשמר מצותיו
ובן חי גרולי החכמים מצוים
לכונן חלמיהם ומשכיליהם
ביחור אל תהיו כעבדים
המשמשין את הרב על מנת
לקבל פרס אלא הו' כעבדים
המשמשין את הרב שלא על
מנת לקבל פרס אלא מפני
שהו' הרב ראוי לשמשו
כלומר עבדו מאהבה.

ה. כל העוסק בתורה כדי
לקבל שכר או כדי שלא
תגיע עליו פורענות הרי זה
עוסק שלא לשמה וכל
העוסק בה לא ליראה הו'
לקבל שכר אלא מפני
אהבת אדון כל הארץ שצוה

corum Liber est sermo metapho-
ricus five figurativus de Dei a-
more.

IV. Dixerunt Sapientes pristi-
ni, fortassis sic dices: Ecce Le-
gem addisco ut divitiis abundem,
Rabbi appeller, & in vita futura
locum habeam; at *Doctrina* di-
cit, amoris Dei gratia: & quic-
quid est faciendum id solum a-
moris causa agendum esse. Præte-
rea dixerunt Sapientes: *Ex ipsis*
præceptis non ex præceptorum mer-
cede voluptatem capias. Ideoque
præstantissimi Sapientum Discipu-
lis suis solertibus & prudentibus
expresse & speciatim hoc manda-
tum dederunt: *Non eritis sicut*
Servi Magistro obsequium præstan-
tes ut præmium accipiant; sed
eritis tanquam servi qui sine ulla
lucris aut mercedis spe Domino
suo serviunt; propterea quod Do-
mino obtemperare omnino oportet
quoniam Dominus est. & hoc idem
est ac si dicerent: *Amoris gratia*
quod officium vestrum est facite.

V. Quicumque Legis studio in-
cumbit ut præmium accipiat, vel
ne poenis multetur non legis cau-
sa hoc facit. Quicumque autem
non præ metu aut lucris gratia Le-
gi operam dat sed propter amo-
rem Dei totius Terræ Imperato-
ris & Domini qui hoc in manda-
tis dedit, is in Lege illius causa
studet.

studet. Dixerunt Sapientes. *Unusquisque in Legis studio, etiam nullo respectu ad legem habito, desudet*: Quoniam quicumque eam non ejus causa legit & observat, illam fortassis ejus gratia postea leget & observabit. Ideoque qui pueros, mulieres & vulgus in genere instituunt & erudiunt, eos Legi operam dare metus & pramii gratia docent priusquam laudabiles in scientia progressus fecerint & sapientia eximia animos ipsorum ornaverint, & tam his hoc secretum paulatim aperiunt eosque ad hoc facile & sine molestia affue faciunt, donec id apprehendant & animo penitus complectantur, & tunc propter amorem Deo obedientiam præstabunt.

VL. Res satis clara & manifesta est, quod in corde hominis non satis firmas radices egerit Dei Benedicti amor nisi jugiter in eo se exerceat ejusque causa omnes res mundanas relinquat. Ita enim præceptum est cum dicitur Deut. VI. 5. & X. 12. *Cum toto corde tuo & cum tota anima tua.* Nemo autem Deum Benedictum amat nisi in quantum eum cognoscit: nam uniuscujus amor cum ejus Scientia pari passu ambulat; si Scientia ejus sit tenuis Amor erit modicus, at si Scientia sit multiplex tum vehemens erit Amor. Hæc de ratione oportet unumque se ad Philosophiam acquiren-

בה הרי זה עוסק בה לשמה ואמרו הכנים לעולם יעסוק אדם בהורה ואפילו שלא לשמה שמחוק שלא לשמה בא לשמה לפיכך בשמלמותי את הקטנים ואח הנשים וכל עמי הארץ אין מלמדין אותן אלא לעבוד מיראה וכדי לקבל שכר ער שתרבה דעתו ויתחכמו חכמה יתירה מגלין להן זה מעט מעט ומרגלין אותן לענין זה כנחת עד שישעוהו וידעוהו ויעבדו מאהבה.

ו. דבר ידוע וברור שאין אהבה הקדוש ברוך הוא נקשרת כלכו של אדם עד שיגוה בה חמיר כראוי ויעזוב כל מה שבעולם חוץ ממנה כמו שצוה ואמר בכל לבבך ובכל נפשך אינו אהב הקדוש ברוך הוא אלא ברעה שירעהו ועל פי הדעה תהיה האהבה אם מעט מעט ואם הרבה הרבה לפיכך צריך האדם ליתר עצמו להבין ולהשכיל

dam accingere & ejusmodi re-
rum intelligentia se exornare qua
eum in tantam Dei notitiam de-
ducent quantam attingere & affe-
qui possunt humanæ facultates,
prout in *Tractatu de Funda-
mentis Legis* supra explicavi-
mus.

בחכמה וחקנות המוריעים
לו את קונו כפי כח שיש
בארס להבין ולהשיג כמו
שבארנו בהלכה יסודי
החזקה.

*Finis Constitutionum de
Poenitentia.*

סליקו להו הלכות
חשבה.

ANNOTATA

ANNOTATIONES IN TRACTATUM DE STUDIO LEGIS.

CAPUT I.

P. I. V. I. I. L. L.

Feminae, servi & Parvuli ad discendam Legem non obligantur. Argumentum quo probant Foeminas ad discendam Legem non teneri petitur ex *Deut.* XI. v. 19. eo quod dicitur, *Docetis Filios vestros*; non autem dicitur, *Docetis Filias vestras*: Ex *Gemara* super *Tractatum Kiddushim* hanc rationem addert ipse *Maimo*. in Libro qui *Mishna* p. m. l. e. *Numerus Praceptorum* vocatur. Hoc argumentum nullius ponderis esse videtur, cum voce *בנים* designari possunt & *Filii* & *Filiae*; ut vox *Liberi* in Latina lingua & vox *Τίμα* in Graeca & marem & Foeminam includit: In omni sermone tam Hebraeo quam alio nihil frequentius nihil usitatus occurrit quam ut voce masculina & sexus virilis & Foeminea denotetur, quod facillime posset ostendi si in rebus tam claris & perspicuis Lectorem morari & verborum copia uti placuerit. Quibus de rationibus *servos* à Lege discenda immunes esse asserunt non memini me legisse: nullas assignari posse credo nisi quae sunt *Politicae*, quaeque huius mundi commoda & utilitates nimium sapiunt. Quare *Parvuli* ab isto officio sunt immunes omnibus est manifestum: Dei enim sapientiae & bonitati valde dissonum & incongruum foret Legis lectionem & observationem ab iis exigerere, quibus in praesens eam intelligendi & observandi facultas non competit. Idem cum autore nostro asserunt *Arba Turim in Yerah Deah* fol. 57. col. 2. & *R. Moyses Mikotzi* in Praecepto affirmativo 12. fol. 97. col. 2. nisi quod de Infantibus nihil dicant. Sententiam Abarbenelis de Foeminarum imperfectione nullibi commodius quam hic asserre possum, quoniam praecipuas continere videtur

tua sedeas & cum in via ambules, & cum decumbas, & cum surgas, i. e. In omni loco & omni tempore & quacunq; demum sit corporis positio, nempe five Sessio five Cubitus, five Ambulatio, five Statio, semper de eis loqueris.

P. 1. v. 2. l. 23, 24 & 25. P. 2. l. 1, 2. Ex Traditione sciendum est per Filios tuos in isto textu intelligi Discipulos &c. Eam traditionem ex libro perantiquo Siphre vocato habuerunt, prout asserunt Autor Arba Tourim & R. Moses Mikkotfi. Audias si placet *Yarchium* ita loquentem בְּנֵי אֱלֹהֵי מִיִּים מְצִינֵי בְּכָל מְקוֹם שֶׁהַתְּלִמִּידִים קְרוּיִם בְּנֵי שְׁנֵאֲמֵר בְּנֵי אֶחָד לִיהוּדָה אֱלֹהֵיכֶם וְאִמֵּר בְּנֵי הַנְּבִיאִים אֲשֶׁר נִבְּיָה אֵל וְכֵן נִחְזְקֵיהֶם שְׁלֵמָה תִּזְרֶה לְכָל יִשְׂרָאֵל יִקְרָאֻם בְּנֵי שְׁנֵאֲמֵר וְעַתָּה בְּנֵי אֵל הַשְּׁוֹרָה *Filii tuis i. e. Discipulis.*

Comptum enim est nobis Discipulos ubique Filios vocari. Dicitur itaque Deut. 14. v. 1. Filii estis Jehovae Domini vestri. & dicitur 2 Reg. 2. vers. 3. Filii Prophetarum qui erant in Beth-el. & in hunc sensum loquitur Hezekiah cum dicit 2 Chron. 29. vers. 11. Filii mei ne nunc erretis &c. Addit idem Rabbi Solomon: Quemadmodum Discipuli Filii ita Magistri five Doctores Patres vocantur, ad quod probandum adducit Elsbam ad Elsam ita vociferantem, Mi Pater! Mi Pater! Currus Israelis Ori. 2 Reg. 2. vers. 12. Cum hac interpretatione consentit Jonathanis Paraphrasis Chaldaica: nam pro מִי אֲבִי i. e. Mi Pater! Mi Pater! scribitur מִי מַגִּיסְתִּי i. e. Mi Magister! Mi Magister!

P. 2. vers. 2. Nempe ut Filius praeponatur &c. Responsio hic quaestioni data plene satisfacere non videtur. Nemo enim dubitat Filium Nepoti, Nepotem Proximi Filio praeferendum esse: unusquisque enim ipsius naturae ductu hoc facillime intelligit. Melius respondetur hoc quoque dicendo, quod sicut Lex Divina summa & magis universalis rerum moralium capita eorumque objecta primaria & praecipua ut plurimum recenset, ita & hic Filiorum & Nepotum mentionem tantum facit: attamen istis verbis omnes comprehendi censendi sunt qui istis nominibus venire possunt. Ad eundem modum in quinto Decalogi praecepto ita scriptum invenimus: Honora Patrem & Matrem. Iste autem honor non ita coarctandus est ut Patri & Matri solum sit tribuendus: sed ulterius extendi debet ad omnes qui quocunque modo Patres & Matres appellari possunt: idem de Adulterio prohibito in septimo praecepto iudicandum est: sub ista enim voce omnes Libidinis species prohiberi nullus sanus dubitare potest.

P. 2. v. 3. l. 13. &c. Ista sententia, Scientia ducit ad Praxin, non autem Praxis ad Scientiam, ita esse interpretanda si literalem verborum sensum sequeremur. Scientia ducit in Praxin, Praxis autem non ducit in Scientiam. Hic loquendi modus est apud Rabbinos usitatissimus: est enim sermo metaphoricus qui, prout variis rebus applicatur, varie explicari possit. Nam vox יָדָה i. e. manus saepissime in Sacra Pagina metaphorice utitur: aliquando pro Ditione, Potestate five Dominio sumitur, ut videri possit Num. 31. vers. 49. Servi tui recensuerunt capita virorum militarium qui

derunt tum ceteros ediscunt : Huic sententiae consonum est quod tradit R. Moses Mikkotzi. Cum hic occurrat vox *Shema* non possum satis demirari Clarissimum Surenhusium, qui se ad ad *Lightsfootum* contra justas *Guisii* reprehensiones defendendum non sine acrimonia quadam accingit. Eum enim graviter errasse, in istis locis à *Guisio* citatis, cum קור' את שבע interpretatus est *Recitant Phylacteria*, nemo non videt qui vel primoribus labris (ut dicitur) Hebraicam literaturam attingit: videas, si placeat, *Tract. Beracoth* Cap. 1. v. 1. & ibid. *Guisii* & *Surenhusii* notas; quas si inter se comparabis, statim deprehendes Posterioris Argumenta, quibus *Lightsfootum* excusatum ir, nullius esse momenti aut ponderis ad infirmandum ea quae Prior dixerit.

P. 3. l. 18. v. 6. Obligatorque mercedem dare &c. Quamvis teneatur pater mercedem dare ut in lege filius instituatur, tamen mercedem dare non obligatur ut filius in *Mishna* & *Gemara* instituatur, ut ex *Gemara* in *Kiddushin* fol. 30. colligimus. Ex glossa tamen ad marginem discimus quosdam affirmare, Patres mercedem (si fieri potuit) dare debuisse ut filii in *Mishna*, *Gemara*, Constitutionibus & rebus historicis instituerentur.

P. 4. l. 8. v. 7. כור' למור לאחרים בשכר ad verbum, Fortassis alius docebit: hanc sententiam brevem & obscuram clarius & distinctius proferit Autor *Arba Tourim* hisce verbis למור להמור אחר ער' פי שהוצרך להמור בשכר לא יאמר בשם שלמדו בשכר כך אומר בשכר אלא כן יאמר למור לאחרים בשכר. i. e. licet necesse erat enim mercedem alicui dare ut doceretur, non tamen dicit: quoniam mercede data didici, ideo alios mercedis gratia docebo; sed alios gratis & liberaliter erudiet.

P. 4. l. 14. c. 1. vers. 8. קור' ל' saepius *justitiam*, hic vero & etiam aliquando in Scripturis *Beneficentiam* significat. De hac virtute multa ex Hebraeorum scriptis congeri possunt si extra limites in hoc volumine conficiendo praescriptos vagari liceat: multa de premio quod ejus observationem & poena quae ejus neglectum consequitur, multa de ejus quantitate & modo; multa de iis qui eam dare obligantur & de iis qui eam licite recipere possunt, multa de ejus distributione secundum varias pauperum qualitates conditiones & necessitates, multa de ejus officiis & muneribus primariis & praecipuis, multa de iis à quibus eam accipere non licet dici possunt; sed his aliisque ejusdem generis omissis, pauca de liberalitate, beneficentia, seu benigntate (quae sunt verba synonyma Graecorum φιλοφροσύνη, Iudaeorum חסד & Christianorum *caritas* respondens) ex *Ciceronis* Hebraeorum sententias hac de re breviter & fere ad verbum explicantis adducam Lib. 1. *Offic.* cap. 14. Edit. Gravii. Deinceps (ut erat propositum) de *Beneficentia* & *Liberalitate* dicatur, quae quidem nihil est natura hominis accommodatius; sed habet multas cautiones. Videndum est enim primum ne obstit benignitas, & in ipsis quibus benigne videbitur fieri, & ceteris: deinde, ne major benignitas sit quam facultatem, tam ut pro dignitate cuiusque tribuatur. Harum cautionum rationes, immediate subiungit, & de iis diversisque beneficentiae objectis fusius agit *Cicero* ad quem Lectorem mitto.

זה וחלמוד הוא שיבין וישכיל אחריה דבה מראשיתו ויוצא דבר מתוך דבר וירמז דבר לדבר וידין במדות שהתורה נדרשה כהן עד שידוע היאך עקר המצות והיאך יוצא האיסור והמותר i. e. *Studendi tempus in tres distribuet partes, unam ejus partem in Lege, alteram in Mishnah, & tertiam in Talmud consumet.* Explicemus quæ præcedunt. Lex Scripta, i. e. *Lex Moſis, Prophetæ & Hagiographa.* Mishna i. e. *Lex ore tradita in qua etiam Sacra Scriptura Explicatio continetur.* Talmud i. e. *ut dependentiam & consequentiam rei à proprio principio cognoscat & intelligat, ut unum ex alio colligat & deducat, res inter se comparet, Scripturæ explicandæ modos ita perdiscat, ut Præceptorum fundamenta & quæ licita quæque illicita sunt hisque similia ex traditione discenda animo complectatur.*

P. 5. l. 6. cap. i. v. 9. במדות התורה *modos legem explicandi &c.* Rab-
bini. R. Hamaelem hac in re sequentes tredecim modos *Legem* explicandi
enumerant, quos si hic exhibeam & exponam, me quod Lectori gratum
erit & proficuum, facturum esse spero. א קל וחומר ב גזירה שוה ג
בגזין אב וכתוב אחר בגין אב ושני כתובים ד כלל ופרט ה פרט
וכלל ו כלל ופרט וכלל ז כלל שצריך דפרט ופרט שצריך
הכלל ח דבר מהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד על הכלל
ט דבר שהיה בכלל ויצא לשעון טעם אחר שהוא כענינו י
יצא לשעון טעם אחר שלא כענינו יא יצא לידון בדבר החדש
יב דבר הלמד מענינו ודבר הלמד מסופו יג שני בסוביב
i. e. 1. *Ab impari* 2. *à Pari* 3. *Principii consti-*
titutio ex uno Scripturæ loco & Principii constitutio ex duobus locis 4. *Gene-*
rale & Speciale 5. *Speciale & Generale* 6. *Duo Generalia cum Speciali.* 7. *Ge-*
nerale carens Speciali & Speciale Generali carens 8. *Cum aliquid Generale*
abstrahitur à Generali ad aliquod Generale monstrandum 9. *Cum aliquod*
sub generali contentum excipitur ad imponendam obligationem quæ cum eo affi-
nitate conjuncta est 10. *aut excipitur ad imponendam obligationem cum ipsi-*
us ratione non congruentem 11. *Cum adducitur ad aliquod novum determi-*
nandum & stabilendum 12. *Cum res intelligitur ex ipsius natura aut ex*
ipsius fine 13. *Duo Scripturæ loci sibi invicem contradicentes.* Prima formula
explicandi utuntur cum argumentum ducunt à minori ad majus aut è con-
tra, 1 Argumentum à minori ad majus in ipsa lege inveniri asserunt, ut cum
de *Miriam* Prophetissa dicitur Num. 12. v. 14. *Si pater ejus Sputum in-*
spuisset in faciem ejus, annus rubore suffusus esset per septem dies? Unde ar-
guitur, si ob istud Patris factum septem dies rubore suffunderetur, multo
magis à *castra* excludenda erat per quatuordecim dies (si D. O. M. ita
placuerit) ob lepram quæ ab Deo afficit. At hoc ratiocinandi genus ab im-
pari

pari etiam in ipsa ratione fundari asserunt, exemplum ex damnis precipuis adducunt dicentes, *Si deus, qui ad nocendum est parum idoneus, reum hominem efficit, annon cornu, quo insigniter quis ladi possit, multo magis eum reum faciet?* 2. Argumentum à pari sive à convenientia vacuum est, cum ex similitudine duarum vocum in Sacra Scriptura occurrentium unum ex alio concluditur, vel cum non sunt similes, arguitur ex significationis convenientia: deinde de hoc argumentandi genere observatur; quod si duo similia in uno eodemque commate inveniuntur, ista ea de causa ibi esse posita ut unum ex altero cognoscatur: ita in Deut. 15. 12. &c. Si vendatur tibi Frater tuus Hebraeus aut Hebræa, is serviet tibi sex annos: anno vero illo septimo dimittite illum liberum abs te &c. ubi ex his quæ adversus Fratrem Hebræum sunt observanda eruuntur officia quæ Servæ Hebrææ debentur, & contra tale argumentum nihil plane regeri aut excipi posse dicunt Hebræi; quoniam illi eandem vim & firmitudinem, quam his quæ disertis verbis in Sacra Scriptura inveniuntur, attribuunt. 3. Argumentum à constitutione principii est loquendi modus in Lege sæpius occurrens, quo Scripturam rem notam facit & exponit, ut exinde de omnibus locis isti similibus iudicium formetur: Scriptura enim generalia tantum morum capita explicat; & parte aliqua insigniori adducta, quæ inde dependent & consequuntur ab humana ratione & intellectu sunt excutienda: ideoque lingua Hebræa huiusmodi argumentandi genus נֶחֱמָה i. e. *adversum, sive constitutio Patri aut Principii* vocatur; quoniam quod principii loco est tanquam Pater existimatur, & quæ inde deducuntur sunt tanquam Liberi ab eo prognari. Quidam hoc argumentum dupliciter formari posse statuunt; alii vero unum & simplex esse contendunt, & unum ex uno cum argumento à Simili coincidere volunt: sed relicta inter Doctores Hebræos hac disputatione ad reliquos interpretandi modos progrediamur. 4. Argumentum Generalium cum specialibus hoc modo se habet: Si indefinitus aut generalis aliquis terminus inveniatur cui immediate terminus specialis annectitur non plus in termino isto generali quam in speciali continetur. Exemplum huius habetur. Levit. 1. v. 2. cum unus vestrum offert oblationem febræ ex bestis, ex bovis aut ex ovibus aut ex capris offerte oblationem vestram. In isto loco Bestia est terminus generalis respectu Fervæ & Cicuræ. at iste terminus verborum sequentium vi ad Specialia (nempe bovem, ovem & capram) restringitur. 5. Speciale cum Generali est cum in primo loco quedam species enumerantur, & postea additur genus ut omnia includat; ita Exod. 22. 9. agitur de rebus amissis, & prius dicitur de bove, de asino, de ovis, de vestimento & statim ista verba adiunguntur, de omni re amissa; ut intelligamus easdem regulas & leges in omnibus rebus amissis observari debere, quæ observandæ veniunt si bos aut asinus &c. amittantur. 6. Duo Generalia cum interposita speciali hac ratione possunt explicari: nempe si Scriptura bis in genere & semel in specie loquatur, tum fit determinatio secundum speciale, adeo ut omnia quæ speciali sunt similia includantur, & omnia et distincta excludantur. Hac enim arguendi methodus ex duobus prioribus componitur, & à speciali cum generali omnia similia ejusdem legibus

gibus subijci arguunt & à generali cum speciali omnia dissimilia excipi statuunt. Hujus exemplum habetur Deut. 14. 26. *expendes pecuniam tuam in omnia quæ desideraverit animus tuus*, est Generale; in *boves, aut pecudes, & in vinum, aut in alium potum inebriantem* Specialia sunt: tum demum sequitur *in omnia quæ expetierit abs te animus tuus*, & iterum est Generale. Speciale, observante Buxtorfio, de mobilibus tantum exclusis immobilibus loquitur: itaque hujus regulæ ductum sequentes idem de duobus istis Generalibus debemus judicare. 7. *Generale egens Speciali, & Speciale quod Generali caret*. Hujusmodi Argumentationis is est scopus ut Generale explicetur per Speciale & vice versa. Ita de sanguine bestiarum & avium venando captarum præcipitur Levit. 17. v. 13. *Tegat eum pulvere*. Vox *tegat* est generalis, quemcumque obtegendi & occultandi modum significans, & ad res tam immateriales quam materiales sese extendens, ut patet ex Gen. 18. v. 17. *abscendam ego ab Abrahamo quod sum facturum?* & Prov. 11. v. 13. *& fidus amicus regis sive occultat secretum*: Sed, quod præcipue hic spectatur, ad omnia tegumenta ex quacunque materia conficta posset applicari: adeoque necesse est ut aliquod Speciale, quo explicetur, adjunctum habeat: id quod hic factum esse, addita voce *pulvere*, deprehendimus. Si exemplum de Speciali Generali carente videre cupiat Lector, Cl. Buxtorfii Lexicon Talmudicum in voce *לר* consulat. 7. *Cum aliquod Generale abstrahitur à Generali ad aliquod Generale monstrandum*. Hic explicandi modus tum observatur, cum res sub genere contenta in particulari exprimitur ut nos aliquid non de se seorsum sed de toto etiam genere doceat. Sic Deut. 18. v. 11. *Pythonicus & Ariolus* sub generali voce *Veneficorum* comprehenduntur, & tamen separatim exprimuntur, ut omnes arte venefica utentes æque ac *Pythonicos & Ariolos* lapidibus obruendos esse doceant. Talia quoque exempla habentur Exod. 35. v. 3. & Levit. 7. v. 20. 9. *Cum aliquod sub genere comprehensum excipitur ad imponendam obligationem quæ cum eo affinitate est conjuncta*. De hac regula observatur, quod rem minus non autem exaggerat Deut. 18. v. 9. *Qui iverit cum proximo suo in silvam ad cædendum ligna, si vibrante se manu ejus cum securi ad cædendum ligna dejecerit ferrum à manubrio ejus, & irruerit in proximum ut moriatur &c.* Qui ita facit is in genere homicida potest nominari: de homicida autem dicitur Exod. 21. v. 12. *Qui percutit aliquem ut moriatur, morte plectitur*. adeoque in priore scripturæ loco excipitur is qui casu aliquo fortuito aliquem occiderit, ut ejus crimen minuatur & leviori poena plectatur quam is qui volens & ex destinata malitia aliquem morte affecerit. 10. *Cum sub Generali comprehensum excipitur ad imponendum aliquid quod est diversum*. i. e. Cum res ideo seorsim enumerantur ut manifestum fiat easdem regulas circa has & alias res istis affines non semper observari debere. Hoc explicandi modo quandoque de obligatione aliquid detrahitur, quandoque ejus vice aliquid de novo accedit Levit. 13. v. 29. *Cum in viro aut muliere erit plaga in capite vel in barba*. Licet enim caput & barba sub genere *Cutis & Carnis* comprehenduntur, tamen separatim ponuntur ad imponendum aliquid quod istis generibus non convenit: &

hoc modo minuitur istorum generum obligatio, quoniam ex albo crine de illis ut de his judicandum erat, & tamen eodem tempore exaggeratur, seu, quod idem est, nova incumbit obligatio, nempe, ut de barba aut capitis porrigine ex flavo crine sit determinandum. Possit hos arguendi generis alio exemplo ex Scriptura desumpto illustrari. Exod. 21. v. 2. *Cum emeris servum Hebraeum per sex annos serviet, septimo autem libere in libertatem exibat.* Excipitur postea ancilla Hebraea vers. 2. *Quum autem vendideris quis filiam suam ut sit ancilla, ne exeat ut isti servi.* Ancilla autem sub generali termino *Servorum Hebraeorum* veniebat, & tamen hic Ancilla separatim nominatur ad arguendum eam à cæteris servis dupliciter differre: primo, quod possit ante sextum annum exire, & secundo, Quod possit Dominus ejus eam in vitam desponsare: prioris respectu hoc arguendi genus minuere, posterioris vero exaggerare dicitur. II Cum adducitur ad aliquod novum stabilendum. Hoc fit quum particulare quoddam recensetur ut aliquid novum statuatur, & res particularis sub Generali contineri nequit, nisi id expresso textu significetur: ita Levit. 14. v. 3. *Deinde jugulabit agnum illum in loco ubi jugulare solet peccatum & holocaustum in loco sacro: nam sicut peccatum sic reatus &c.* Hujus argumenti Interpretes volunt non omnino necessarium fuisse ista verba, *sicut peccatum sic reatus*, hic proferri, nisi ut aliquid novum de Leproso statuatur, i. e. *pollicem manus & pollicem pedis sanguine tingat*: id quod in reliquis reatus speciebus non solet fieri. primo enim ponitur generale, & postea sequitur speciale cum isto in plerisque conveniens, quo sensu ad generale reduci dicitur; & in casibus paulo ante memoratis ab eo differens, quæ est causa quare aliud novum constitui dicatur. Si hæc paulo obscuriora videantur, ea fortassis exemplum à Clarissimo Buxtorfo datum paulo illustriora reddet. Ejus verba hæc sunt: *Res in generali aliqua summa comprehensa, & ex ea egrediens rursus ad novum aliquid indicandum, non potest eam reducere in summam suam, nisi versus aliquis id expresse faciat.* V. G. Levit. 22. v. 7. *Quum sacerdos emerit quempiam emptione pecunie sue, is comedit eam; similiter nati domus ejus, isti comedent de cibo ejus.* Jam & Filia est inter natos Domus siue vidua sit siue desponsata; postea excipitur cum desponsata fuerit alienigenæ: tunc non comedit de Truma siue separato munere frumentario juxta illud: *Filia sacerdotis cum fuerit viro alieno nupta &c. vers. seq.* Hæc, etiam si vidua facta fuerit, non potest restitui in summam istam nisi scriptura expressa id faciat, juxta illud: *Filia sacerdotis cum fuerit vidua &c. de cibo patris sui comedet. vers. seq.* 12 Argumentum quo res vel ex ipsius natura aut subjecto, vel ipsius fine cognoscitur. Hoc explicandi siue arguendi genus est duplex: primo, Res ex subjecto aut materia intelligitur cum in lege aliquod obscurum occurrens in quo non explicatum est de quo dicatur, ex eo quod prope adjungitur addiscimus, ut traditur in *Mechilta*. Quod ibi dicitur ex libro *Halicoth Olam* Lectori representare visum est pag. 171. Edit. L' *Empereur* או אחריו לא תננוב חרי או אינו אלא לגנוב ממון אמרת צא ולמד מן מרות

מדות שהתורה נדרשת בהן שלשה מצות אמורות בענין שוחים
מפורשות ואחר סתומה נלמוד סתומה ממפורשות במה הענין
מדבר במיתור כיח דין פירוש לא חרצת לא חנאף אף לא
לא חנוב i. e. *Non furaberis*. an hoc de Plagia-
rio, aut de Fure simpliciter sic dicto præcipitur? Dicere potes, vellem ut
contulas tredecim *explicandi* modos quibus Lex exponitur. In hac re tria
inveniuntur præcepta, quorum duo sunt clara & perspicua, alterum autem
obscurum; ideoque id quod obscurum est ex iis quæ sunt clara est cogno-
scendum: de qua re loquitur? de morte per *Senatum* irroganda. E. G.
non occides, *non forstaberis*, ergo etiam, *non furaberis*, eodem modo in-
telligendum est, omniaque familia hoc modo determinantur: hæc arguendi
sive explicandi methodus adeo obscure & ænigmatice ab hoc autore re-
presentatur, ut quidquam potius quam *explicatio* dici potest: ex primis
questionis verbis hoc præcipue disputari cogitares, an præceptum לא
חנוב i. e. *non furaberis*, ad Plagiarium an ad Furem potissimum spe-
ctet? et totum istum locum, quem adduxi, si perlegas, rem longe aliter
se habere deprehendes: totum enim sermonem de morte per *Senatum* ir-
roganda iustitui asseris: adeoque res est subiecto sive subiecta materia tum de-
terminati iudicio cum sensus alicujus verbi aut sententiæ ex aliis prope ad-
iunctis, sive fiat antecedentia sive fiat consequentia, eruitur. 2do. *Res ex
ipsa suo distitur*. Hoc modo quam plurima præcepta tam humana quam
divina explicantur, & hæc interpretandi methodum observat Maimonides
cum de causis & rationibus Legum Mosaicarum & præsertim Ceremonia-
lium disserit. hoc ut clarius pateat libet duo aut tria hujus rei exempla ob
oculos ponere. *Morab Navotchim* part. 3. cap. 37. dicit hæc, *non circum-
sunderis angulos capitis aut angulos barba*, ideo præcepta fuisse, quod ita
se radere & tondere solent Sacerdotes Idololatriæ ut in *Opera nostra* ma-
gna exposuimus: vide *Fad Chazaka* in *Avoda Zarab* cap. 12. v. 1. & 12.
Eadem quoque ratio est præcepti *de non induenda vestimento ex diversis
generibus contexta*: isto enim tempore Idolatram Sacrificuli istiusmodi
vestibus se induere solent. Eandem ob causam apparet hoc datum fuisse
præceptum, *mulier non induat vestimenta viri* *Deut. 22. v. 5*. Invenies enim
in Libro *Toumtoum* juberi, ut mulier gestet vestimentum coloratum quan-
doqueque stat coram Stella *Veneris*: similiter ut mulier induat lorica, &
arma bellica quando stat coram Stella *Martii*. hic quoque alia ratio asserri
posse videtur, scilicet quod istiusmodi consuetudo concupiscentiæ occasionem
præbeat & fornicandi opportunitatem largiatur: vide *Morab Navotchim* part.
tertia cap. 37. & *Avoda Zarab* cap. 12. v. 7. 8. de hisce rebus consulas *Spence-
rum* nostrum Lib. 2. cap. 12. Sect. 1, 2, 3, 4. & ejusdem Libri cap. 17. Sect.
1, 2. Posteriores vestes induere prohibentur, rejicit *Spencerus*; priorem autem
amplectitur. Rationi & rei veritati magis consonum esse arbitror si am-
bas istas rationes in animo Deum habuisse asseramus, cum Deus omnia
uno intuitu perspiciat, ejusque leges omnia hominum incommoda propul-
sare

facere omniaque ejus commoda promovere soleant. Eandem fere rationem affert Maimonides ad explicandum istud præceptum Deut. 22. 9. Non seret vineam suam mixto semine, ne semen quod seminaveris & proventus vineæ suæ pariter pullentur. nam hoc facere fuerunt Idololatræ citat enim librum תעבורה הנזכרת vocatum ubi se scriptum invenisse dicit, quod consueverant Zabii seu Idololatræ simul serere hordeum & uvas passas, existimantes non fertilem fore vineam nisi hoc fieret. Dicit quoque se non posse satis mirari R. Josia sententiam qua docet, Tria ista Triticum, Hordeum & uvas passas uno jactu manus esse serenda: eum enim hanc sententiam ex moribus Amoræorum hausisse arbitratur. Licet & aliam Legem afferre cujus ratio è fine ejus petitur Deut. 22. v. 10. Non arabis bove & asino simul. Verisimile est, ut notat Spencerus consuetudinem, qui inter Zabios sive Idololatræ obtinuit, huic Legi causam & rationem præbuisse. Veteres Idololatræ, inquit ille, terram colentes Bovem & Asinum, animalia licet בעיזין, idem iugum ferre cogebant: ut conjunctione hac iniquissima tanquam signo & Sacramento quodam, se Dæmonis nomine semen-tem facere, & benignum illius influxum in agros suos implorare profiterentur. Deus autem hunc ritum Lege contraria præsum abolevit, ne Populus Ejus Dæmonis opem & gratiam petere, vel spem in mendacibus Gentium ceremoniis plus quam Dni promissis collocare videretur vid. Lib. 2. cap. 19. & Maimonidem Moreh Nevuchim. Part. 3. cap. 49. Omnium horum præceptorum hisque similium ratio ex eorum fine cognoscitur: ista enim tanquam עשרת הדיברות i. e. Sepem Legis (ut loquuntur Hebræi) posuit Deus O. M. ut Populum suum ab Idolorum cultu conservaret & tueretur. 13. Dux Scripturæ sibi invicem contradicentes. Hic arguendi modus in lege occurrit, cum duo scripturæ loci sibi invicem repugnare videantur, & assumitur alius locus ut inter se conciliantur. Exod. 19. v. 2. Tum descendit Jehovah super montem Sinai. Exod. 20. v. 22. Quod ex calis locutus sum vobiscum. Iste textus inter se conveniunt si adducatur tertius Exod. 3. v. 36. Et vocis audientiam proposuit tibi vocem suam, ut te erudiret: & in terra cubitis tibi videndum ignem suum maximum, cum verba ejus audivisti è medio ignis. Ista verba hoc modo explicat Autor Halicorh Olam פירוש השמים שהוא אש ומים שהראם דמות האש העליתם על ראש ההר לדבר מתוכו וזו היא הרכנה שאמרו חכמים ומרגם לברכה שהדסן שמים לא ששנה אורם מחיותן כלל i. e. Per calos intelligit Ignem & Aquam quibus similitudinem ignis altissimi exhibet, ut exinde in montis cacumine loqueretur. Hæc est illa inclinatio sive depressio qua Deum cælos inclinasse aut depressisse dicunt Sapientes: eos autem quoad essentiam non gemino mutatos fuisse asserunt. Ex hac conciliatione qua duo diversi textus inter se componuntur, Hebræi Doctores alios Scripturæ locos, quibus deest altiusmodi tertius, inter se conciliant, aliud exemplum duorum textuum sibi invicem repugnantium & tertii eos inter se componentis sit 1 Chron.

1 Chron. 21. v. 5. Erant autem omnium Israelitarum undecies centies mille viri; Juda vero quadringenties septuagies mille. 2 Sam. 24. v. 9. & erant Israelitarum octingenta millia &c. virorum autem Juda quingenta millia. Hi duo loci ope tertii conciliantur 1 Chron. 27. 1. Filiorum autem Israel secundum numerum eorum, in Primores paternarum familiarum, & Chiliarum, Centurionesque, & moderatores eorum, ministrantes Regi in omni negotio suarum distributionum, quarum quæ procedebat & redibat de mense in mensem omnibus Anni mensibus erat viginti & quatuor millia. Unde discitur ista tria millia, quæ in priore textu non autem in secundo numerantur, in ordines privatos adscriptos fuisse ut regi ministrarent; nec opus fuisse ut eorum numerus exprimeretur. Quo modo isthæc loca inter se conciliantur apud Hebræos ex autore Halicoth Olam discere possumus

מלמד שאלו שלש מאות אלף היו כתובים בשומניות של מלכים ולא היו צריכים להמנות הא כיצד עשרים וארבעה אלף לשנים עשר חדש הרי שנים מאות ושמונים ושמונה אלף נשתיירו שם שנים עשר אלף לנשיאי ישראל השלן כתוב וחור

וכלל i. e. (vertente L. Imperator) Docetur, trecenta illa millia scripta esse in ordinibus privatis qui Regibus ministrabant; nec opus fuisse ut numerarentur. Id quomodo? Viginti millia in duodecim menses ecce consiciant ducenta octoginta octo millia: adeo ut ibi desiderentur duodecim millia pro Principibus Israelis; quæ rejecta complectitur denuo Scriptura. Halicoth Olam Tract. 4. cap. 3. p. 181. eadem fere dicit R. David Kimchi in Commentariis suis in 1 Chron. cap. 21. v. 5.

ומשלשים ושתים מרות דרבי אלעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר משני כתובים המכחשים זה את זה עד שיביא הכתוב השלישי ויכריע ביניהם כיצד כתוב אחר אומר יהי כל ישראל אלף אלפים ומאה אלף איש שולף חרב והתורה ארבע מאות אלף איש שולף חרב וכתוב אחר אומר ותהי ישראל שמנה מאות אלף ואיש יהודה חמש מאות אלף איש נמצא ביניהם שלש מאות אלף איש אילו שלש מאות מה טיבן בא המכריע והכריע בני ישראל למספרם ראשי האבות ושרי האלפים והמאות ושוטריהם המשרתים את המלך לכל דבר המחלקות הבאה והיוצאת חדש לכל חדש השנה המחלקה האחר עשרים וארבעה אלף שלש מאות אלף היו כתובים בנימוסי של מלך ולא היו צריכים להמנות

להמנות ביצד עשרים וארבעה אלף לשנים עשר דרי כאן מאתים
ושמנרה אלפים נשח"ו שנים עשר אלף לנשיא ישראל
והשליכן הכתוב כאן וכללן

Inter triginta duos modos legem Explicandi, quos recensuit R. Eliezer filius Josus Galilaei, hic est unus; cum Duo Scripturae loci sibi invicem repugnant, & adducitur tertius qui eos inter se conciliat. Hujus rei ponatur aliquod exemplum. Unus Scripturae locus sic se habet 1 Chron. cap. 21. v. 5. *Erant autem omnium Israelitarum quatuordecies centies mille viri stringentes gladium &c. Juda vero quadringentes septuagies mille*; at alter locus sic legitur 2 Sam. 24. v. 9. *Et erant Israelitarum octingenta millia &c. virorum autem Juda quingenta millia*. Trecentorum millium differentia inter hos deprehenditur. Quid de his trecentis millibus statuendum est? Invenitur locus tertius 1 Chron. 27. v. 1. qui eos inter se conciliat. *Filiorum autem Israel secundum ipsorum numerum in primores paternarum familiarum, & Chiliarchas, & Centuriones, & moderatores eorum, ministrantes Regi in omni negotio suarum distributionum, quarum quaque exibat & redibat de mense in mensem per totum annum*. Unaqueque divisio ex viginti quatuor millibus conficiebatur: trecenta millia in rebus privatis Regi ministrabant, nec necesse erat ut hi inter ceteros recenserentur. Quomodo id patet? Viginti quatuor millia in duodecim menses numerum 288000 coniciunt: relinquuntur autem duodecim millia virorum pro Principibus Israelis; eos autem hic praeterit Scriptura, & alibi complectitur. valde diversa de his tradunt varii Scriptores. Ita *Katablus* 1 Chron. 25. v. 5. In 2 Sam. 24. 9. ponitur minor numerus, nempe *octingenta millia*. Dicunt autem Hebraei apud *Samuelem* descriptum esse numerum eorum quorum Catalogum *Joab David* dedit, hic autem poni numerum Universi Israelis (exceptis tribubus *Levi, Benjamin & Juda*) secundum veritatem q. d. *Et fuit numerus Israelis juxta veritatem mille millia &c.* In numero tribus *Jude* major numerus ponitur in *Samuele* quam hic, quia hic, inquiunt Hebraei, non numerantur Principes, sed reliqui armis gerendis apti. Desunt autem hic ab isto numero 30000. Praeterea in hoc versu omnes Tribus intelliguntur praeter tres quae hic ponuntur, nempe *Levi, Benjamin & Juda*; per *Judam* vero hic unicam tribum intelligere oportet. De hac re docte & subtiliter differit *Cornelius Bertramus* in *Lacubrationibus Franktallensibus*; ejus sententiae summam exhibeam, relictis iis quae ad eam stabiliendam & contra aliorum opiniones muniendam affert. Ita inquit, Ubi *Joab* agnovisset *Davidem* plane constituisse ut census Populi ejusmodi haberetur ejusmodi Dei ipsius praescripto minime conveniret, illi visum est in censu isto ineundo quatuor catalogos conscribere: duos videlicet quibus perscriberentur duodecim tribuum census, item & duos alios quibus etiam duo alii Tribus *Jude* census perscriberentur. Duorum illorum catalogorum a *Joabe* conscriptorum cum in censu decem Tribuum tum in censu unius Tribus *Jude*, priorem habuisse censum legitimam arbitror, posteriorem vero censum illegitimum:

illegitimum: quæ *Joab* Deo imprimis suum honorem habuerit, deinde & *David* suum imperium detrectare ausus non fuerit. Prior catalogus decem Tribuum quo perscriptus est earum legitimus census, habuisse videtur virorum strenuorum & qui nati erant viginti annos & amplius octingenta millia 2 Sam. 24. vs 9. Posterior catalogus decem Tribuum quo perscriptus est earum census illegitimus, viros qui superiores & inferiores viginti annis apti essent tractandis armis & bello gerendo, undecies centies mille 1 Chron. 21. v. 5. Prior Catalogus Tribus *Juda* quo perscriptus est illius Tribus legitimus census, habuisse videtur strenuos viros & qui nati essent viginti annos & amplius, quadringenties septuagies mille 1 Chron. 21. v. 5. posterior Catalogus Tribus *Juda* quo perscriptus est illius Tribus census illegitimus habuisse videtur eorum qui superiores & inferiores viginti annis apti essent tractandis armis & bello gerendo quingenta millia 2 Sam. 24. v. 9. Cum eadem sit historia quæ traditur 2 Sam. 24. & 1 Chron. 21. numeros mihi inter se comparare visum est, ut analogiam in illis aliquam perscrutarer. Eam vero ejusmodi tandem reperi, ut censum legitimum Tribus *Juda* superari agnoverim ab illegitimo ejusdem Tribus censu triginta millibus, & ex eadem illa analogia concluderim legitimum censum decem Tribuum potuisse superari ab illegitimo illarum earundem censu decies triginta millibus, h. e. trecentis millibus. Quod si trecenta ista hominum millia addideris octingentis millibus quæ exstant 2 Sam. 24. 9. assurgat omnium summa ad viros undecies centies mille, qui numerus est illorum omnium qui venerunt in censum illegitimum & posteriorem catalogum decem Tribuum, ut & ille numerus exprimitur 1 Chron. 21. v. 5. Scio viros quosdam dictos cum *Hebraeos* tum *nostros* supplere numerum illum qui tribuitur decem Tribubus 2 Sam. 24. v. 9. ut ad numerum illum assurgat qui illis ipsis tribuitur 1 Chron. 21. v. 5. ex his quæ exstant 1 Chron. 27. Sed mirum esset in illa distributione nullas fuisse ex Tribu *Juda* cohortes, vel certe milites aliquot &c. De istis Legem explicandi modis ideo uberius egi, quod de his multa & magna jactant Scriptores Hebræi: si quis de iis plura desideret, consulat *Buxtorffii* Lexicon in voce 773. cap. 2. & 3. Tractatus 4. *Halicoth Olam*. *Observationes Jacobi de Voisin* in *Martini Pasionem Fidei* p. 53. *Schikhardi Disquisitionem de Interpretandi modis*, & *Rudimenta Logica Hebræorum* J. Julii Struvii, ubi Interpretandi Canones erudite exponit, ut ait *Leidekhorst* in *Republica Hebræorum* p. 613.

P. 5. l. 17. &c. cap. 1. v. 11. *Artifex tres horas quotidie &c.* eadem studendi leges assert *Autor Shulcan Aruc*. Tres horas in Scriptura, tres in Traditionibus perdiscendis, & tres in Gemara consumi non vult *R. Salomon Jarchi*: sed duos Hebdomadis dies Scriptura, duos Mishna, & duos Gemara impendi debere asserit.

Ibid. l. 27. &c. *Ea Doctrina pars quæ Pardes appellatur &c.* In Glossa ad hunc locum ita Scriptum invenimus הענינים הנקראים פדרס הם הענינים הרבנים i. e. *Et*

qua vocantur Pardes sunt ista res qua de rebus divinis & Creatio-
nis opere differuntur. De hac re audias, si placeat, ipsum Maimonidem
in Tractatu de Fundamentis Legis Cap. 4. Sect. 19. וענייני ארבעה.

פרקים אלו שנחמש מצות אלו הם שתכמים הראשונים
קוראין אותן פרדם כמו שאמרו ארבעה נכנסו לפרדם ואף
על פי שנודעו ישראל היו וחכמים גדולים היו לה בלם
i. e. Materiam, quae in hisce primis quatuor capitibus tractatur, & in his quinque præcep-
tis (nempe de Dei Existencia, Unitate, Natura spirituali, Amore &
Timore) continetur, prisci Sapientes Paradisum vocarunt; ita enim lo-
quuntur, Quatuor ingressi sunt Paradisum. & licet multi Israelitarum viri
fuerint insignes & magna sapientia imbuti, non omnes tamen tali ingenio
erant præditi ut istas res clare & distincte percipere aut cognoscere po-
tuerint. פרדם de quo jam agitur, vocari solet פֶּרֶדֶס Paradisus
Paradiso animarum, quem locum esse dicunt quo abeunt Justorum animæ, ut videri possit in
Lexico Aruch & in Maimonidis Moreh Nevochim Part. 1. cap. 70. Quan-
doque פרדם est vocabulum Technicum & memoriale ex literis initialibus
harum quatuor vocum n. רמז, דרשות, סוד. quæ
voces totidem modis explicandi Scripturam denotant, quos quisque ex
Lexicis facile discere potest.

P. 5. l. 30. Sec. cap. 1. v. 12. Quomodo est hoc explicandum? ut id faciat
tantum cum primum &c. Alii de his rebus scribentes cum Maimonide con-
sentiunt: in primis tantum Studiorum annis Scripturam & Legem oralem
quotidie legi volunt Hebraei, & postea aut temporibus statutis, aut sæpius
aut rarius prout cuiusque memoria est vel tenax vel labilis, legi debere
dicunt. At Gemara studium ab hominibus ingeniosis & perspicacibus de-
poni nolunt: ejus Studio per totam vitam incumbendum esse statuunt;
quoniam est (inquiunt) opus immensum & fere infinitum, omne cognitu
necessarium continens, ejusque Studium homines à Legis lectione absolvit.

Dicit R. Tam citante Autore Arba Tourim כמקרא תלמוד בבלי כלול
i. e. Talmud Babylonicum ex Scriptura, Mishna & Talmud componitur, & si in eo studendo ope-
ram collocamus ab obligatione (nempe ad legendum Scripturam) absolvimur.

Et dicit R. Jacob in Tractatu Sanhedrin cap. 3. fol. 24. תלמוד שלנו מספיק
i. e. Talmud nostrum omnium vicem supplet, vel ad omnia sufficit.
Et in Observationibus apud Autorem Shulchan Aruc, parte 2da Foreh

יש אומרים שכתלמוד בבלי דרב דבא, hæc occurrunt verba ככלי
שהוא כלול כמקרא במשנה ונמרא אדם יוצא יד חובת
בשביל הכל ואין לאדם ללמוד כי אם מקרא משנה ונמרא
והפוסקים

ter & bestiarum more verberari proliis prohibent. Eos non omnino cedi
debere dicit *Quintilianus Institut. Lib. 1. cap. 3.* Etsi Oxon. Cedi vero Disen-
tes, quamquam & receptus sit, & *Christippus* non improbat, minime velim :
Primum, quia deformis atque servile est : & certe, quod concommit, si ata-
rum mures, injuria. deinde, quod si cui est mens tam liberalis, ut objurga-
tione non corrigatur, is etiam ad plagas, ut pessima quaque mancipia, duci-
tur : postremo, quod ne opus quidem erit hac castigazione, si assiduis su-
doris unctus est, ut *Plinius* *lib. 8. cap. 10.* non morabor in parte hac : ni-
miam est quod intelligatur. Quare hoc dixisse satis est ; in iracundiam infirmam
& injuria obnoxiam, nemini debet nimium licere.

P. 8. l. 20. cap. 2. v. 4. *Viginti & quinque Pueri &c.* Scholæ magistrum, qui plures habuit, quod sui est officii non recte præstare potuisse existimant *Hebraei*. Præceptorem multa discipulos habere non vult *Quintilianus Inst. Lib. 1. cap. 2.* *At enim enumerationi prælectionisque memora obstat: sit incommodum (nam quis ferre undique placet?) mox illud comparativus commodis.* Nec ego tamen committi querium volo, ubi applicetur. Sed neque Præceptor bonus, maiore se turba, quam ut sustinere eam possit, oneraverit.

[illegible]

P. y. 1. 8. cap. 2. v. 6. מְבִי i. e. *Angiportus*: Isthanc vocem ita explicat *Lexicon Arab.* מִקוֹם שְׁוֹכְנִים מִמֶּנּוּ לְחֵצִיתָהּ וְלִנְתִּים i. e. *locus est ad villas & domus decens.* וְאֵלָּא lin. 10^a est *Arriam* vel unus vel plurius domuum. Si quid de ejus juribus lector videre cupiat, consulat *Mishnam in Baba Berab* cap. 1. v. 1. & ad eum locum *Maimonidem & Bartenoram*: item eundem *Mishna Tractatum cap. 1. v. 4. cap. 3. vs. 5, 7. & cap. 4. v. 4.* cum commentariis autorum proxime memoratorum consulat.

P. 9. l. 22. cap. 3. v. 1. *Triplex coronis coronantur Israelitæ &c.* Eadem verba occurrunt in Tractatu *Pirke Avoth* cap. 4. v. 13. quæ ita in Commentariis suis explicat *Maimonides*. In principio Oeconomiz Molaiæ una dignitatis genere Populo Israelitico fuit concessa, scilicet *Sacerdotium, Regnum, & Lex*. Sacerdotio dignabatur *Aaron*: Regno dignus erat *David*; at cum non Legi cuiusvis admodum cupienti erat propolita. Dixerunt Sapientes, Iniques fortassis hanc coronam duabus prioribus non esse potius; at longe aliter se res habet, nam utraq; excellentior est, & sub ea utraq; continentur: & hæc de causa dicitur *Proverbia* v. 25. *Propter Reges regnant &c.* Commentarium quoque *R. Bartenore* hic asserre placuit, quoniam

hunc locum aliis Scripturæ textibus illustrat. Tres coronæ, inquit ille, in lege memorantur, quæ honore & reverentia prosequi Lex obligat. Imprimis Corona Legi de qua scriptum est, Levit. 19. v. 32. & honorabis faciem Senis, i. e. Eius qui Scientia est imbutus. 2da Corona Sacerdotii, de qua scribitur Levit. 21. v. 8. Sanctificabis eum. Sanctus tibi erit &c. 3ta Corona Regni, & de hac scriptum est Deut. 17. v. 15. Præstabis tibi Regem &c. eumque vereberis. Est & alia corona (nempe bone Famæ) de qua Lex tacet; at eam cæteris longe nobiliorem & illustriorem esse dicunt Rabbini. Maimonides in loco supra dicto ita loquitur: Corona Bone famæ à lege oritur, i. e. ex eius Studio & observatione; in his enim vera fama consistit. de eadem re ita se explicat Bartenora: Et si quis multa bona opera fecerit, eorumque operum gratia satis celebris sit, tamen nulla illi in Lege assignatur corona, ob quam eum bonis officere cæteri obligantur: hac corona nihilominus reliquis multum præstat, cum reliqua hac omnino opus habeant; Licet enim Sapientem Mala Famæ contemnere: & si sit Pontifex Maximus, diximus in Joïna, quod filii Populi in pace venient (i. e. eos salutabunt) cum opera Aaroni faciunt, at filii Aaroni non veniunt in pace cum Aaroni opera negligunt. Idem de Rege statuendum est, de eo enim ita scriptum est. Exod. 22. v. 28. Principi Populi tui ne maledicas, scilicet, cum res populi curas. Plura ejusmodi de his coronis apud Jacobium & R. Samuellem Ben Abraham in suis commentariis in Pirke Avoth possunt reperiri. Quoniam de Legis præ Regni & Sacerdotii excellentia hic agitur, locum eam fuisse explicantem ex Pirke Avoth transcribam

תורה מן הכבוד, ומן המלכות, שהמלכות בשלשים מעלות, והכונה בעשרים וארבע, והתורה נקנית בארבעים ושמונה דברים, ואלו הן בחלמוד ובשמיעת האזן בעכירות שפתים כבדת הלב כאימה בראיה בענות בשמחה בשמש חכמים ברחוק חכמים בפלפול וחלומים בישוב במקרא במשנה בשחרה במיעוט שנה במיעוט שחוראכמיעוט שיחה במיעוט הענוה במיעוט שחוק במיעוט דרך ארץ בארך אפים וכלל טוב כאמנה חכמים כקבלת חסדוים המכיר את מקומו השמח בחלקו ועומה סיג לרכבו ואינו מחזיק טובה לעצמו אהוב אהוב את המקום אהוב את חבריו את אהב את ותיבותיו את אהב את המסדים מחדתק מן הכבוד ואינו הורף אתר הכבוד ולא מכיס לכה בחוראתהושה בעור עם חכמו ומכריעו לכף זכות ומעמיד על השלום ומעמידו על האמת ומחשיב לכו בחלמודו שואל ומשיב

ומשיב שומע ומסיר חלומה ללמד הלומד ע"ל מנח לעשויה
המתחיל את דנו והמביין את שמועתו והאומר דבר בשם
אומר ה"ל למדתא שכל האומר דבר בשם אומר מביא נאלה
i. e. Lex Sa-

cerdotio & Regno multo est praestantior: ut quis Regno dignus habeatur triginta virtutibus ornari debet, & ut sacerdotio sit dignus viginti quatuor requiruntur: at Lex quadraginta & octo modis sive rebus acquiritur. 1 Doctrina. 2 Auscultatione. 3 Repetitione. 4 Cordis Attentione. 5 Reverentia (scil. Magistri.) 6 Timore (scil. Dei.) 7 Humilitate. 8 Laetitia. 9 Sapientibus obsequium praestando. 10 Sociorum disputationibus. 11 Discipulorum exercitationibus. 12 Mentis firmitate. 13 Scripturae Lectione. 14 Missae Lectione. 15 Munditia. 16 Modico Somno. 17 Modica negotiatione. 18 Modica Locutione. 19 Modica voluptate. 20 Modico risu. 21 Modica hominum conversatione. 22 Loganimitate. 23 Bono Intellectu. 24 Sapientibus fidem habendo. 25 Afflictiones patienter ferendo. 26 Loci sui cognitione. 27 In sorte sua acquiescenda. 28 Verbis suis Sepem faciendo. 29 Sibi nimium non arrogando. 30 Se aliis charum reddendo. 31 Deum amando. 32 Homines diligendo. 33 Correptionem placide ferendo. 34 Aequitatem diligendo. 35 Ab honore longissime recedendo & eam nullo modo aucupando. 36 Animum suum ob doctrinam non attolendo. 37 Ferendo jugum cum socio. 38 Eum in viam justitiae ducendo. 39 Ejus pacem stabiliendo. 40 Eumque in veritate confirmando. 41 Animum studiis constanter applicando. 42 Rogando & Respondendo. 43 Audiendo & augendo (scientiam.) 44 Discendo ut alios discat. 45 Discendo ut faciat quae didicit. 46 Praeceptorem suum sapientiorem faciendo (semper repetitis objectionibus & interrogationibus.) 47 Ad ea quae audiuntur mentem vertendo. 48 Dicendo aliquid nomine ejus qui prius dixit, *En didicisti*: quoniam quicumque dicit aliquid nomine ejus qui prius dixit salutem in mundum introducit: itaque dicitur *Esth. 2. v. 22. Et loquuta est Esther ad Regem nomine Mordechai.* Omnium horum copiosam explicationem in Maimonide, Farabii, R. Samuelis & Pauli Regii commentariis in hunc locum videre possis.

P. II. l. 19. cap. 3. v. 9. *Hac enim est vera methodus legis notitiam acquirendi &c.* In Editione, qua usus fui, legi משיב; at in aliis germanam Lectionem כמשורה (i. e. moderate) esse inveni. Id patet ex Pirke Avoth cap. 6. v. 4. ubi sic scriptum legimus כהנהגה חכמה של תורה פה במלח האכל ומים כמשורה חשתה ועל הארץ חישן וח"י צער תחתיה ובחורה אתה עמל i. e. Hæc est methodus notitiam Legis acquirendi, Buccellam panis cum sale comedas, aquam moderate bibas, humi dormias, vitam agas severam, & legi discendæ temper laborem impendas & industriam. vocem משיב hic explicat Farabius קטנה מרה i. e. parvam mensuram

locus profundus ubi aqua congregantur; & ibi (observante Autore Aruc) per
 vocem **לְעִמְקֵי** locus profundus significatur. Eodem prorsus modo hoc vo-
 cabulum **גְּלוּף** ad marginem **עַמְקֵי** **לְעִמְקֵי** locum profundum interpre-
 tatur.

Ibid. 1. 29. **שִׁמְחָאֵךְ בְּעַפְרֵי רַגְלֵי הַחֲכָמִים** Qui se pulvere pedum sa-
 pientum &c. eadem verba in cap. 1. *Treatatus Avoth* inventiuntur. Non
 necesse est ut ea repetam quæ ibi observavit Pagius de Paulo *Alt.* cap. 22. v. 3.
 & de Maria *Luc.* cap. 10. v. 39. His vocibus duplicem sensum tribuit Barthe-
 nora; nam pulverisari pulvere pedum Sapientum dicit hoc primo indicare,
 ne cum his semper versemur eorumque comites perpetui simus; deinde
 significare ut in terra ad Sapientum pedes sedeamus: Olim enim Magistri
 super Scannâ sedentes docebant, & ad eorum pedes sedebant Discipuli.
 vide ibi *Barthenoræ* Commentarium.

P. 13. 1. 17. &c. cap. 3. v. 8. *Et his coronam non contemdis nec ligorem*
 (sic enim verti debere **קִרְדָּם** ostendit ejus cum verbo **וְהָיָה** conjunctio) ex
 his conficietur ut in *Sadias*. Hujus effati autorem esse R. Zadokam ex cap.
 4. v. 5. *Pirke Avoth* cognoscimus; vide quæ de hac sententia fusc ibi com-
 mentatur *Maimonides*: & eodem tempore non abs re erit consulere ibi-
 dem *Barthenoram*, qui ostendit quibus de causis & quo modo Sapientes
 ex Legis verbis commoda percipiunt.

P. 13. 1. 27. cap. 3. v. 9. *Summa laude accumulabatur &c.* Huic affine
 est quod dicitur in *Pirke Avoth* cap. 2. v. 2. **רַבֵּן גַּמְלִיאֵל בְּנוֹ שֶׁל רַבִּי יְהוֹדָה הַנָּשִׂיא אָמַר יִפָּה הַלָּמָד חוּרָה עִם רֵדֶךְ הָאֵרֶץ שִׁינֵיעַת**
יְהוֹדָה הַנָּשִׂיא אָמַר יִפָּה הַלָּמָד חוּרָה עִם רֵדֶךְ הָאֵרֶץ שִׁינֵיעַת
שְׁנֵיהֶם מִשְׁכַּחַת עֵין וְכֹל חוּרָה שְׂמֹחַ עִמָּה מְלַמֶּת סוּפָה בְּמֵרָה
שְׁנֵיהֶם מִשְׁכַּחַת עֵין וְכֹל חוּרָה שְׂמֹחַ עִמָּה מְלַמֶּת סוּפָה בְּמֵרָה
Rabban Gamaliel filius Rabbi Johudab Principis dicit, Pulchra
est Legis doctrina cum negotio aut arte fieri aliqua conjuncta; quod utrius-
que Studium peccatum oblivioni tradere facit. Legi enim Studium absque
ullo adjuncto labore aut artificio tandem evanescit, & peccati causa fit. Ista
verba מְלַמֶּת סוּפָה יִפָּה הַלָּמָד מִשְׁכַּחַת עֵין i. e. qui proprio manu videtur perire, in
*memoriam perocare verba S. Pauli de se italoquentis *Alt.* cap. 20. v. 34.*
Imo ipse agnoscit, necessarios me & iis qui mecum sunt, manus ista mi-
nistrasse. Idem de se aliisque Apostolis affirmat 1 Cor. cap. 4. v. 12. Vide
etiam 1 Thess. cap. 2. v. 9. & 2 Thess. cap. 3. v. 8.

P. 14. 1. 1. &c. cap. 3. v. 9. *Beatus eris*, hoc refertur ad hunc mundum;
Bene sive bonum eris tibi, Futurum respicit qui est omnino bonus. Textum
 citatum eodem fere modo explicat *Kimchius* **הָיָה הַטּוֹבָה הִיא**
שִׁינֵיעַת מִלֵּאכָה הִיא הַנּוֹרָה מֵאַחֲרֵים כֹּל זֶמֶן שֶׁיִּכָּבֵל לֵעֵשׂ עֲצָמוֹ
שִׁינֵיעַת מִלֵּאכָה הִיא הַנּוֹרָה מֵאַחֲרֵים כֹּל זֶמֶן שֶׁיִּכָּבֵל לֵעֵשׂ עֲצָמוֹ
בְּמֵלָכָה וְאִם חַיָּה כְּאוֹר הַהֶנְחָה אֲשֶׁר יֵךְ וְטוֹב לָךְ יֵאֲשַׁחֵךְ
בְּנֵי הָעוֹלָם וְיִהְיֶה נִמְתָּ טוֹב לָךְ מֵאֵת הָאֵל יִתְבָּרַךְ חַוָּה מֵרָה
 שְׁפִירוֹ

שפירשו רבותינו זכרונם לברכה אשרך בעולם הזה ושנה לך לעולם הבא. *Laborem manuum tuarum* i. e. *Felicitas est quaedam ut quis propria opera victum querat nec ab aliis dependeat, dum ad opus aliquod exercendum vires suppetunt: hoc modo si te sustinere possis Beatus eris & bene tibi erit: Beatum te homines predicabunt, & te abunde remunerabit Deus Benedictus. Et hoc est quod dixerunt Sapientes nostri felicitis memoria* (i. e. *beatus es*) *hunc mundum, וסובך* (i. e. *bene eris tibi*) *Seculum futurum interpretantes.*

P. 14. l. 13. cap. 3. v. 10. *וידך רמו*. *Alludentes vel per modum allusionis: nullum aptius vocabulum invenire potui quo ista verba exprimerem. verbum רמז vel oculis nictare vel digitum extendere ad aliquod monstrandum significat: ideoque רמז וידך est interpretandi methodus qua utuntur Rabbiini cum aliquod probant quod non plane & directe in textu aliquo continetur: sed iste textus innuere & quasi indigicare videtur talem sensum exinde hauriri posse.*

P. 19. l. 12. cap. 3. v. 13. *רמז* est vox Syriaca *studium, meditationem aut contemplationem* significans, & deducitur a verbo Syriaco *רמז* quod Hebraeorum *רמז* (*meditari*) respondet ut recte observat Buxtorfius.

P. 16. l. 26. &c. cap. 4. v. 1. *Habetur ac si lapides coram Mercurio projecisset &c.* i. e. *aeque erat in culpa ac ille qui Idololatriae erat reus, Mercurium enim lapides projiciendo colebant. Avodah Zarah cap. 3. v. 2. ומרכוים* i. e. *Mercurium lapides projiciendo aut coram eo spargendo colunt. Unde Epiphanius אפיפניוס (observante D. Vossio) quorum volunt meminisse Salomonem Prov. 26. v. 8. Sicut qui mittit lapidem in acervum Mercurii.*

P. 17. l. 25. cap. 4. v. 3. *In prima Scholarum institutione &c.* In Glossa ad marginem observatur quod a morte Moysi usque ad R. Gamaliel Legem discipulos stabant, at post mortem Gamalielis sedebant Discipuli: quibus credere inducor cum hunc sedendi morem primo introduxisse. Hujus Discipulum quidam volunt fuisse Paulum qui se *ad pedes Gamalielis* eductum fuisse dicit Act. 22. v. 3. Non me latet in Megilla affirmari hunc sedendi morem post mortem Gamalielis obtinuisse: at haec traditio nulla auctoritate munitur, cum ubique in Novo Testamento (excepto Math. 13. v. 2.) Christi auditores etiam ante mortem Gamalielis sedisse legimus; quod certe non fecissent nisi sedendi consuetudo istis temporibus in usu fuisset. Itaque mihi videtur Gamalielum celeberrimum & maximae Auctoritatis apud suos virum hanc consuetudinem primo introduxisse: quae opinio doctissimos viros Petium, Wagenesium, Vitrinam aliosque hac in re sibi mutuo opposcentes conciliare possit.

P. 18. l. 2. cap. 4. v. 4. *המתנן* *Interpres*: ejus munus erat, ea, quae Magister dixerat, Discipulis voce clariore repetere: quomodo in munere suo

suo fingendo se gerere oportebat sine ulla ulteriore explicatione ex sequentibus *Maimonidis* verbis facile colligitur.

P. 18. l. 19. &c. cap. 4. v. 5. *Interpreti non licet vel detrabere &c.* Controverfiam circa hanc doctrinæ partem *Maimondi* movet *R. Abraham Ben David* in hunc modum obijciens דבר זה חדש והוא רב שעמר i. e. *Hoc novum est*; (quod profert *Maimonides*.) Ecce *Rab* qui se *Rabbi Shile* interpretem fystebat, ab eo prolata immutavit isque addidit, quandoquidem eo major erat. *Maimonidem* strenue defendit *R. Jom Tob* & objectioni prædictæ recte reponit ealum, quem affert, esse plane singularem & accidentariam; *Maimonidem* vero Jus commune & ratas consuetudines tantum Scriptis mandare, at singularis alicujus hominis actus extraordinarios & receptæ disciplinæ diffformes omnino prætermittere. Istum *Rab* suam & stultitiam & arrogantiam prodidisse existimo: Interpretis officio si regulariter defungi noluit tum id suscipere maximæ erat stultitiæ: & post susceptum id munus ejus regulas non exacte & ad amissum observare maximæ ejus arrogantia & superbia erat indicium.

P. 19. l. 16. &c. cap. 4. v. 7. *Non erubescet discipulus, &c.* Duo tantum Ingeniorum genera tarda nimirum & præcocia hic indicantur; at quatuor in cap. 5to. v. 12mo. *Tractatus Pirke Avoth* memorantur ארבע מדות בתלמידים מדר לשמוע ומדר לאבד i. e. Quatuor sunt Discipulorum genera: Alius celeriter rem apprehendit & statim obliviscitur, & quod prioris (nempe *bona apprehensionis*) subsidio acquisivit posterioris (nempe *labilis memoria*) vitio amittit. Alius res difficulter apprehendit & earum seque difficulter obliviscitur; ideoque quæ (*ob sardum ingenium*) amittuntur, ea (*memoria fidelis beneficio*) compensantur. Alius facile aliquid percipit & non facile obliviscitur; is tandem sapiens est. Alius denique tardi est Ingenii & labilis memoriæ, cuius fortuna maligna est. De diversis puero-roum Ingeniis ita sese explicantem *Quintilianum* habemus *Lib. 1. cap. 3. p. 18. Edit. Oxon.* Tradito sibi puero, docendi Peritus Ingenium ejus in primis naturamque perspicit. Ingenii signum in parvis præcipuum memoria est. Ejus duplex virtus, facile percipere, & fideliter continere. Proximum, imitatio: nam id quoque est docilis natura; sic tamen ut ea quæ discit, effingat, non habitum forte & incessum, & si quid in pejus notabile est. Non dabit mitem bonæ indolis, qui hoc imitandi studia petat ut videatur. Nam præter quod in primis erit illa vere ingeniosus: aliqui non pejus duxerim tardiesse Ingenii quam mali. Probus autem ab illo segni & jacente plurimum aberit. Hic meus quæ tradentur non difficulter accipiet: quadam interrogabit: sequetur tamen magis quam præcurret. Illud ingeniorum velut præcox genus non temere unquam pervenit ad frugem. Hi sunt qui parva facile faciunt;

ciant; & audacia propositi, quicquid illis posuit statim ostendunt. Passunt autem id demum quod in proxima est: verba sentiant, hanc vultu intempesto nulla tardati verecundia proferunt; non multum præstant sed cito; non subsistit veritas, nec penitus immixti radicibus nituntur: ut quæ summa solo sparsa sunt semina celotus se effundunt. & imitata spicas verbule manibus aristas ante messem flavescunt. Placent hæc annis comparata, deinde stat præfectus, admiratio decrevit, &c. Ibid. sine ullo fructu in Scholam &c. i. e. multum temporis sine ullo in literis progressu in Schola consumet ibid. nec verecundus bene discit: vox 127. hic posita non proprie verecundum sed aliquem pudore subnatis laborantem denotat: Discipulo enim nihil apertius modestia nihil utilius uno ore consentiunt omnes.

P. 20. l. 5, 6. &c. cap. 4. v. 8. Ideoque non licuit Magistro, is presentibus, aliquid levitatis prodere &c. Huic geminum est quod dicit Juvenal. Satyr. 14.

Maxima debetur Puero reverentia.

Nec dissimilis sum quo paulo supra in eadem Satyra profert

Nil dictu fudum, visque hæc olimina tangas.

Intra quæ Pueri.

P. 21. l. 11. &c. cap. 4. v. 11. 127 potest forte aliter verbi, de re quæ realiter existit: & 127 de re imaginaria pro quo non existit. Ibid. 127 ad verbum alicui rei se adiungere aut coniungere sonat: at hic proprie respondere, satisfacere questioni, & per phrasas & verba hisce congruentia reddi debet. Quoniam in hac Sectione vocabula quædam occurrunt quæ Lectorem morari eique negotium satessere possunt, non abs re erit ea breviter explicare. 127 consuetudo, Mos aut Lex reddi potest; & hic nihil aliud est quam traditio determinata, usu recepta & approbata: aliquando etiam traditio sive expositiones, quas una cum lege a Deo acceptis Mosem somniant Judæi, 127 & 127 vocantur. 127 est Dissertatio sive discursus allegoricus per Proverbia, Hyperbolas, Enigmata, Similitudines, & Parabolas sensum Scripturæ non literalem sed sublimem & spiritalem explicans. Hanc docendi methodum perantiquam fuisse non solum ex veterum Rabbimorum Scriptis sed etiam ex Sacra Scriptura manifestum est. Similitudines & parabolas apud Prophetas ubique sæpe reperiuntur; & earum plurimæ in novo Testamento passim occurrunt, ut unicuique Legenti satis apparet: utrumque Talmud & Babylonicum & Hierosolymitanum alique Scripta Hebraica & Philonis Judæi opera infinitis allegoriis & innumeris parabolis sunt referta. Multa de hisce rebus ex 127 de Synagoga de re Lib. 3. part. 3. cap. 5. Maimonidis Moreh Nevuchim, ex Libro, qui Judicium veterum Judæorum contra Unitarios vocatur, & Clarissimo Doctore Alex. Anglicæ conscripto alisque depromi possunt. 127 est Narratio aliquando historica, aliquando parabolica quæ vel Lectores & Auditores ad Pietatem, Temperantiam, Justitiam, aliasque virtutes excitantur & a vitiis contrariis abducuntur, vel quæ lepide & jucunde aliquod dogma & doctrinam in animum instillare vel in mentem revocare conantur. Eam loco supra memorato sic explicat clarissimus Verringa. Et

enim Agada (inquit ille) Dissertatio iucundior & amantior, Fabulis parabolis ac sententiis acuminatis ac argutis sale plenis & lepore, quæ ad attentionem vulgi excitandam quam maxime idoneæ sunt, conata. Has Agadæ esse prædiximus de quibus loquitur Paulus 1 Tim. cap. 4. v. 7. & ad Rom. 16. v. 19. At ego illas similes & arte compositas fabulas omnes Judæorum Traditiones fabulosas & portentosas suo complexu continere judicaverim. De argumento à pari & impari in notis nostris p. 111. & 112. hæcenus egimus; de מ'ע'ע' hoc tantum adjiciam, quod sunt Historiæ in Talmud & Medrashim ubique occurrentes, fabulis fictis quam rebus vere gestis magis affines. vid. Buxtorfium in librum Caspi p. 250.

P. 12. l. 9. &c. cap. 4. v. ult. Etiam si quis ibi (in Schola) sternutaverit illius salutem non optant. In omnibus aliis locis hoc facere solenne erat, at juniorum in Scholis exercitationes hoc turbare & interpellare noluerunt, licet ei originem dedisse Jacobum Patriarcham asserunt, ejus historiam fabulosam & nugatoriam, quam ex Pirke Rabbi Eliezer excerpti, legere digneris benevole Lector, ut exinde dignoscas nullum figmentum adeo ridiculum & absurdum esse quod cæci & superstitiosi Judæi non possunt facillime deglutire דאן רב'עי מים שנבראו שמים וארץ

היה אדם חולה אלא אם כן היה בדרך או בשוק היה עומש והיה נמשחו יוצאת מנחיריו עד שנה יקרב אבינו ובקש על זאת דחמים ואמר לפני רבון כל העולמים אל תקח את נפשי ממני עד שאצוה את בני ובני ביתי ונשת לו שנאמר והי אחרי הדברים האלה ויאמר ליוסף הנה אנכי חולה ושמעו הדברים כל מלכי הארץ ותמהו שלא היה כמותו מים שנבראו שמים וארץ לפיכך ח"כ אדם לומר בעשיתו חיים שנחפץ המורה i. e. Quartum miraculum

est, Quod à Creatione coeli & Terræ uniuscujusque hominis ægrotantis, cum in via aut platea ambulans sternutabat, anima per nares egressa est, (scil. moriebat) donec venit Pater noster Jacob & Deum misericordem suppliciter orabat, coram eo ita dicens. Domine fortis Univerſi, de summa à me animam meam donec mandata filiis meis & filiis Domus meæ dederis & eum exoratum fuisse inde patet quod dicitur Gen. 48. v. 1. Et post hæc nuntiatum est Josepho. Ecce Pater tuus ægrotat. Hæc omnes Terræ Reges audiverunt, & obstupuerunt, quod nihil tam admirandum & prodigiosum à mundi Creatione evenerat. Ideoque tenetur unusquisque inter sternutandum dicere, Vita aut Salus; quoniam istiusmodi mors in lucem (i. e. vitam) convertitur. Dicitur enim Job 41. v. 18. Sternutationibus suis splendet Lux.

P. 22. l. 15. cap. 5. In hoc & proximo capite usque ad sectionem decimam ea tantum continentur quae ad Doctorum honorem, Parentum & Senum reverentiam, & Studiosorum Privilegia & immunitates spectant; quae adeo clara sunt & perspicua ut iis diu immorari inutile foret aut parum necessarium; idcirco duobus aut tribus locis ex *Arba Taurim* primo adductis, quae reliqua sunt leviter transire & tantummodo perstringere in animo est.

Par. 24. fol. 56. col. 4. בשם שארם מצורה בכבוד אביו ור' אהרן כד הוא מצורה בכבוד דבר ויראתו ודבר יורד מאביו שאביו הביאו לח"י העולם הזה ודבר מביא לח"י העולם הבא ואין לך כבוד בכבוד רבו ומורא במורא ואמר חכמים ומורא שם i. e. Sicut unusquisque Patrem ita & Praeceptorem

honore prosequi obligatur: & Praeceptoris quam Patris veneratio maior esse debet; quoniam Pater cum (i. e. *Filium*) in hunc tantum mundum introduxit, Praeceptor vero cum ad Mundum futurum ducit, itaque nullus honor nullaque veneratio cum Praeceptoris honore & veneratione ullo modo comparari possit. Dixerunt enim Sapientes: *Praeceptoris tui veneratio Dei venerationi est similis &c.* Part. 24. fol. 56. col. 1. מצור עשה

שכבוד ארם אביו ואמו וירא מפניהם ואריך ליהודי מאד בכבודם ובמוראם שהוקש פניהם לכבוד המקום רח"ל בכד אחאבך ואת אמך ובח"כ כפר את חורה מהונך ובמוראם בח"כ איש אמו ואביו ח"כצו ובמורא המקום נאמר את יהוה אלמך ח"ר ואלמו חכמים שלש שוחסין באדם הקדוש ברוך הוא ואביו ואמו בזמן שארם מכבד את אביו ואמו אומר הקדוש ברוך הוא מעלה אני עליהם כאילו רדתי כינהם וכבודני וכבד הקדים אם לאם רב"כ בכד את אבך ואת אמך ובמורא הקדים אם לאם רב"כ איש אמו ואביו ויראו ללמד ששניהם שוין i. e. Est praecceptum affirmativum, quod unus-

quisque Patrem suum atque matrem honorabit eosque verebitur: & unicuique necessarium est istum honorem & timorem stricte sancteque observare, cum istorum honor cum Dei honore comparetur. Scriptum est enim *Exod. cap. 20. v. 12. & Deut. 5. v. 12. Honora Patrem tuum & Matrem tuam &c.* quoque scriptum est *Prov. 3. v. 9. Honora Jehovah de substantia tua.* Quod ad eorum timorem attinet sic scriptum legimus *Levit. 19. v. 3. Unusquisque matrem suam atque Patrem suum timeat.* & de Divini Numinis.

Numinis reverentia dicitur Deut. 6. v. 13. *Yehovam Deum tuum timeo.* Dixerunt sapientes, Tres in homine consulantur, nempe Deus Benedictus, Pater ejus atque Mater. Et quodocunque homines Patrem suum atque Matrem honorant, tum dicit Deus Benedictus, *Ascendam super eos*, i. e. Inter eos habitabo & me honorabunt. Cum de honore agitur (nempe in Scriptura) Pater Matri præponitur; Scribitur enim Exod. 20. v. 12. & Deut. 5. v. 22. *Honora Patrem tuum & Matrem tuam*, at quum de timore agitur tum Mater Patri præponitur: ita Scriptum invenimus Levit. 19. v. 3. *Unusquisque Matrem suam atque Patrem suum timeat.* Hujus autem rei ratio est ut ostendatur debere nos eos æque honorare & timere. Part. 2.

p. 57. col. 2. חלמירי חכמים אין יוצאין בעצמן עם שאר העם לעשות בבני וחפירות של המדינה וכיצא בהם כרי שלא יתכו כפני עם הארץ במה חברים אמורים משכח ארס ויצא בעצמו אבל אם אין יוצאין בעצמן אלא שוכרים אחרים במקמן או נכין ממון מבני העיר לעשותו אם דבר שצריך לה" הארס כגון בארות המים וכיצא בהן חייבין לתת חלקן אבל דבר שצריך לשמירתן העיר כגון חומה העיר ומגדולותיה ושכר השומרים אין חייבין לתת להם כלום שאין צריך שמירתן שחורתן שמירתן ולבן פטורים מכל מעי מסין ומשחוריות בין מסיס הקצופין על כל בני העיר כן מס שהוצא קצב על כל איש ולכרו בין הקבועים בין שאינה קבועים וחייבים בני העיר i. e. Sapientum Discipuli בשביל איהו הקבועים על כל איש ואיש

cum reliquo populo ad ædificandum aut terram colendum non egrediuntur, ne hac de causa eos vulgus contemnat. Quomodo hoc explicatur? Cum homo ipse egreditur: at si ipsi non egrediuntur, sed alios eorum vice conducunt, aut a civibus pecuniam ad opus aliquod vitæ necessarium (nempe ad Putres, aquarum effodiendum & huic similia) suscipiendum exigunt, tum illi (*discipuli*) suam symbolam conferre obligantur. Quod ad ea autem atinet, quæ urbis tutamini interviunt, qualia sunt Murus & Arces turrelque urbis, & prædiorum stipendium, ea solvere non obligantur: nullius enim prædii opus habent, quoniam Lex est eorum tutamen & prædium: ideoque ab omnibus vectigalibus & tributis operisque servilibus sunt immunes, siue ista vectigalia sint publica & omnibus civibus imposita, siue privata; siue sint statuta & fixa, siue temporaria tantum & mutabilia: & cives ea tributa, quæ singulis imponuntur, eorum (*discipulorum*) vice solvere debent.

in D. 23. l. 28. cap. 5. v. 2. voc. חרדד istam versionem, quam vides, dedi:

qua in re auctoritatem Buxtorffii in Lexico suo Talmudico sequutus sum. Fortassis autem הכרה est proteritum Pabil vocis Syriacae פביל & tum verbi posset, rixari cum aliquo, aut contra aliquem rixas & jurgia movere.

P. 24. l. 28. &c. cap. 5. v. 3. לקבוע עצמי להוראה i. e. non licet eum de industria (& in Schola sibi propria) Legi explanationi, aut demonstrationi, aut doctrinae se dedere. vox הוראה (i. e. demonstratio) secundum Autorem Introductionis ad Gemaram שוחרורו. להשמיעה שוחרורו i. e. nihil aliud est quam ea quae de preceptis quibusdam servandis in variis & Schola sua statuerunt Sapientes. Eam definit Buxtorffius Doctrinam aut sententiam ex antecedentibus collectam & illatam, aut Responsum cum certa doctrina conjunctam. Putaverim ego הוראה hic generaliter sumi & ad totam doctrinam artem extendi, quocunque modo ea exerceatur.

P. 25. l. 15. cap. 5. v. 6. קדשן קדשן i. e. translatum. Ita enim proprie restricte reddi debet: at metaphorice se attollere, sefferre & alius proponere significat.

P. 26. l. 25. c. 5. v. 8. Nec in Praesentia Magistri verba ejus consenabis, i. e. ea vel clarius interpretando, vel eorum cum iis, a quibus discrepare videntur, convenientiam & concordiam ostendendo: nam הכריע duas opiniones aut sententias discrepantes sibi invicem conciliare significat.

P. 27. l. 9. &c. cap. 5. v. 8. פני רבו i. e. proprias abutiam alius prodire ut notitiam & venerationem quae ei debent, liquidius testentur.

P. 30. l. 17. cap. 6. v. 4. אב בית דין i. e. Senatus Pater: In glossa ad marginem istiusmodi ejus descriptio reperitur שבעים וקנים i. e. & Maximus ille inter Septuaginta Seniores vocatur Senatus Pater, & hic Principi Synedrini est proximus & ad ejus dextram sedet. ibid. נשיא (i. e. Princeps) sic describitur: הוא הנקרא אב בית דין והוא שני לנשיא וישב לימנו i. e. & de decem orissis cap. 20. & Seldenus de Synedrino p. 163. &c. Ad senem etiam Gentilem cum quadam reverentia loquuntur, manumque porrigunt ut eum sustentarent. Hoc inter Hebraeos commune officium nemini denegandum habetur: & est generis ejus (ut verbis Tullii Offic. lib. 1. utar) quod ab Ennio positum in una re, transferri in permultis potest.

Homo, qui errantis comiter monstrat viam,
Quali lumen de lumine accendat, facit:
Nihilominus ipse lucet cum illi accenderit.

P. 33. l. 17. cap. 6. v. 8. vox הורה ejusdem est significationis cum voce

voce **דָּוָן**, quæ proprie *Donum* vertitur: vide i Sam. 9. v. 7. & ibi *Jarchii* & *Rambam* Commentarios.

P. 34. l. 6. Sec. cap. 6. v. 9. *Nec prius destruebatur Jerusalem &c.* Ad hæc analogiam habere videntur ea quæ de Sribis, Phariseis & Jerusalem (i. e. de *Judeis*) à Salvatore nostro dicuntur *Matt.* 23. à vers. 31. ad v. 39.

P. 34. l. 2. cap. 6. v. 10. **וְיָדוּ** *Excommunicatio*. Multa hic de excommunicatione ejusque natura, causis, speciebus, fine, effectis, formulis & ritibus congeri possunt: sed hoc esset actum agere, cum de ea fule hætenus scripserunt Autor *Arba Tourim* in *Tractatu* **וְיָדוּ**. *Seldenus* de *Jure Naturæ & Gentium* cap. 7, 8, 9. & de *Synedrio* lib. 1. cap. 7, 8. Tria Excommunicationis genera nempe **וְיָדוּ** & **שְׁמָחָה** reconser *Buxtorfius*, cum duo sunt tantum genera **וְיָדוּ** i. e. *excommunicatio major* & **וְיָדוּ** i. e. *excommunicatio minor*: **שְׁמָחָה** enim & **וְיָדוּ** unam tantum eandemque Excommunicationis speciem denotant: quod ex *Arba Tourim* probari facillimum esset si his diutius immorari liceret.

P. 37. l. 1. e. **מַלְכוּת** i. e. *Majestas*, ejus munus & officium plurimis verbis in *Tractatu* de *Sacrificandi Ritu* cap. 5. & 6. explicat *Maimonides* ibid **וְיָדוּ** i. e. dona quæ ad sacerdotes pertinent, qualia sunt *Brachium*, *Maxilla*, *Ingluvis* &c.

Ibid. l. 10. **וּבְשִׁיעָה כְּכֹרֵי הַכֹּהֵן** i. e. *aut in Juramento de rebus inanimibus*. Juramenta primaria apud Judæos quatuor sunt generum, nempe *Juramenta temeraria*, *Juramenta vana & mendacia*, *Juramenta Depositi* & *Juramenta Testimonii*. Duo priora genera in octo Species dispelcuntur. Juramentum enim *Temerarium* vel res præzentes vel futuras spectat: res præteritas vel fuisse vel non fuisse asserere possumus, unde duæ Species oriuntur: & res futuras vel fore vel non fore juramus, & exinde duæ aliæ Species veniunt. Juramentum *vani* five (ut à quibusdam denominatur) *falsi* quatuor etiam sunt Species: 1^a cum juramus rem aliquam satis notam aliter se habere quam revera se habet: E. G. *si calumniam, quam omnes Marmoream esse norunt, auream esse iurejurando asseramus* 2^a cum de re, de qua nulli dubitant, juramus E. G. *si duo & duo numerum quaternarium conficere juremur* 3^a Cum quis quod sui est officii se omittendum jurat: nempe *si quisquam juraret se officia Pietatis, Justitiæ, aut Temperantiæ &c. istummodi similia negligere velle* 4^a Cum quis jurat se id facturum quod non facere potest: vel cum jurat de re impossibili. E. G. *si quis se montem una manu sublevare, aut unius digiti ictu subvertere posse juraret: vel si Rupem animatam aut Camelum in aere volantem se vidisse iurejurando affirmaret*.

Ibid. l. 19. **טֶמֶרָה** (*Temeratum*.) Aliquod sacrificium *Temeratum* dicitur cum Sacrificii occidendi leges non debito more observantur: de hac re *Maimonides* in *Tractatibus* de *Sacrificiorum Ratione* & de *Sacris Temeratis* consulendus est.

P. 38. l. 18. cap. 7. v. 1. **וְיָדוּ** *suffragia ferre* recte vertitur à *Guidone*, quanquam de hac significatione se dubitare dicat *Buxtorfius*: suam originem trahere videtur ab infinitivo græci verbi *ἵκω* quod *regere, administrare* &c.

jus dicere significat: & exinde à *Rabbinis* transfertur ad eam, legis & juris administrationem denotandum, quæ in ferendo sententiam aut suffragium de aliqua re aut persona consistit. Hebræis enim Scriptoribus & Syris familiare est plurimas voces tam à *Græcis* quam ab aliis mutuari. Sic *פסוק* (Hex) Hebræice פסוק & Syriace ܦܨܘܩ profertur: & in primo hujus capituli versu vox פסוק (i. e. publice, palam, manifesto) nihil aliud est quam græca vox *ᾠδὴ*.

P. 38. l. 25. cap. 7. v. 1. Ut *plaga Rebellionis* &c. Duo sunt supplicii plagarum genera: unum מלקות אדב"ש sive מלקות דאד"ש *Supplicium* ad *plagatum* vel *Legis* vocatur, alterum מלקות מדרות sive מלקות מדרות *Supplicium Rebellionis* (quod proprie ultigatio erat) aut *Supplicium à Magistris institutum* nominatur. In priore certus plagarum numerus observandus erat, non autem in posteriore: sed prout gravius aut levius crimen erat, eo vel pluribus vel paucioribus plagis reum plecti oportuit.

P. 39. l. 13. cap. 7. v. 3. מוֹרֵה ad *convivium invitare* reddidi: ita verti posse quædam apud *Rabbinos* phrasis & Syriaca vox מוֹרֵה (quod *invitare* significat) persuadent, forte non incommode interpretari potest aliquem ad *Concilium vocare*; quoniam paulo post negotiorum ad decem viros spectantium mentio facta est, & quia ab Autoribus Hebræis hæc significatio ei interdum tribuitur.

P. 41. l. 1. cap. 7. v. 7. Qui in *sonno* est *excommunicatus* &c. ut *Lector* *excommunicationem* per *insomnium* distincte intelligat, non inutile erit verba *Clarissimi Seldeni* in libro de *Synedr. hanc rem* explicantiã afferre. *Excommunicationis* apud eos (inquit ille p. 59.) *sententia* מוֹרֵה sive per *insomnium* locum habuit quoties quis per *insomnium* videret se *sententia* sive *foras* sive *persona* alicujus singularis extra *forum* *excommunicari*, quod satis mirum videtur. *Insomniorum* vero *autoritatem* Hebræis fuisse maximam tum ex *lege* (Numb. 12. v. 6.) scimus, tum ex *Prophetia* (Jer. 23. 26. &c.) & *Evangelio* (Mat. 1. v. 20. &c.) *Ceterum* horum *rationem* apud eos magnam fuisse palam est, nec duntaxat in re, ut plerunque, *Prophetica*, verum etiam in aliis actibus *judicialibus* quibus & *Somnians* se videret obligari. *Testificatio* de *excommunicatione* est *summa* illius ad eam *attestatio* mox *dabitur* ubi de *absolutione* (p. 94. &c.) agitur. Omnia ea, quæ in locis citatis docte & subtiliter admodum tractantur, exscribere nimis longum foret: quæ jam dicta sunt facis illustrant quid Hebræi *Autores* volunt cum de *Excommunicatione* per *Insomnium* verba faciunt.

ANNOTATIONES IN TRACTATUM DE POENITENTIA.

CAPUT I.

Pa. l. 15. c. 1. v. 2.

EGO O Domine peccavi &c. Eandem fere formulam ter in Codice *Toma* repetitam invenimus: in die Expiationis, de quo in isto libro agitur, Pontifex primo sua & domus suae peccata confessus fuit, deinde reliquorum sacerdotum, & postremo totius Populi confessionem recitavit. Ex istis tribus eam tantum ob oculos Lectoris ponam qua usus fuit Pontifex, cum Universi Populi peccata confessus fuerit: Ea sic se habet: *Quaeso Domine, deliquerunt, Rebelles fuerunt, & peccaverunt coram te Populus tuus domus Israelis, Quaeso Domine, ut remittas Delicta, Rebelles & Peccata in quibus deliquerunt, rebelles fuerunt & peccaverunt coram te Populus tuus domus Israelis: sicut scriptum est in lege Moysi Servi tui* (Levit. 16. v. 30) *dicendo: In isto enim die expiationem faciet pro vobis ad purgandum vos, ab omnibus peccatis vestris coram Deo mundi eritis. Observationes Maimonidis & R. Isaac Ben Arana hanc confessionem multo clariorem efficient: Horum primus in hac tria verba מִכֻּלֵּי חַטֹּאתֵינוּ מִכֻּלֵּי עֲוֹנוֹתֵינוּ מִכֻּלֵּי רִשְׁעוֹתֵינוּ ita commentatur. Quod illa tria verba isto ordine scripta vides debetur opinioni Rabbi Meir, qui istis Scripturae verbis tanquam argumento utitur Levit. 16. 21. *Et omnia delicta Israelitarum & omnia eorum Rebelliones omniaque peccata confessus fuit* Verum res non ita se habet: ratio enim ob quam tria illa verba ibi accumulatur est, ut omnes peccatorum species comprehendant. מִכֻּלֵּי sunt ista peccata quas homo ex superbia committit; מִכֻּלֵּי רִשְׁעוֹתֵינוּ sunt ista peccata quae ex errore committuntur; מִכֻּלֵּי עֲוֹנוֹתֵינוּ vero Apostasiam, rebellionem contra Deum, & alia peccata tam gravia continet, ut horum reus Dei jugum elevare dicatur: Istiusmodi sunt Sabbati prophanatio, & Idololat*

נוסח הודו

FORMULA CONFSSIONIS.

אלהינו ואלהי אבותינו רבנו לפניך חפלתנו ואלהי חפלתנו
 מתחננתנו שאין לנו עוין פנים וקשי עורף שנאמר לפניך צדיקים
 אנחנו ואלהי חטאנו אכל אנהנו ואבותינו אשמונו בגדנו גולנו
 דברנו רופי העוין והרשעו ודנו וכולי עד כי אמת עשית ואנהנו
 הרשענו מר נאמר לפניך יהוה אלהינו יושב מרום ומה נספר
 לפניך שוכן שחקים הלא הנסתרות ונעלות אתה יודע אתה
 יודע הוי עולם ותעלמות סתרי כל חסיד אתה חופש כל חרדי בטן
 ובוחן בליות ולב אין כל דבר נעלם ממך ואין נסתר מעד עיניך
 ובכן יהי רצון מלפניך יהוה אלהינו ואלהי אבותינו שחמחור
 לנו על כל חטאתינו וחפסר לנו על כל עונותינו ותפלה לנו על
 כל פשענו
 על חטא שחטאנו לפניך באונס: ועל כל חטאתנו
 על חטא שחטאנו לפניך בגלוי: ועל כל ברעא ובמרמה:
 על חטא של כהרהור הלב: ועל כל בורח פי:
 על חטא של בורח: ועל כל בחזק יח:
 על חטא של בטומאת שפתים: ועל כל כיצור הרע:
 על חטא של בערעים: ועל כל כלא ידעים:
 על חטא של כחש ובכזב: ועל כל בלשון הרע:
 על חטא של במריאת העין: ועל כל כנשך ובמדינות:
 על חטא של בשיח שפתותינו: ועל כל בעינים רמות:
 על חטא של בפסחוק סח: ועל כל בצעתי תולעים:
 על חטא של בקפצות יד: ועל כל ברצון וברעא:
 על חטא של בשונד: ועל כל בחמחור לבב:
 על חטאים שאנו חייבין עליהן חטאת עה שחע עונותינו שחע
 קרבן עה שחע אשם והאי עה שחע אשם הלו עה שחע קרבן

oblationem facienda tenemur. Peccata pro quibus debetur oblatio reatus certa & determinata, & peccata pro quibus oblatio incerta & indeterminata debetur. Peccata ob quae oblatio Holocausti ascendenti & descendenti debetur. Peccata quibus præceptum affirmativum violavimus, & Peccata quibus infregimus præceptum negativum quod affirmativum includit. Peccata ob quae à Dei oculis occidendi sumus, Peccata ob quae excisioni obnoxii sumus, Peccata quibus debetur vapulatio, Peccata ob quae quatuor Suppliciorum genera (nempe *Lapidatio, Ussio, Gladium aut Decollatio, & Strangulatio*) secundum auctoritatem nobis sunt infligenda. Peccata quae nobis sunt nota & manifesta & peccata quae nobis sunt incognita. Quae nobis nota sunt coram te, Domine Deus noster, jam recensuimus: & omnia peccata nostra nobis ignota omniaque abscondita cognoscis; sicut scriptum est *Leviti. 29. v. 29.* Quae occulta sunt penes te sunt Jehova Deus noster; at quae revelata sunt ad nos filiosque nostros in æternum pertinent &c. Tu enim Israel semper propicius es, & tribubus *Juburum* condonas, & præter te nullus est Rex qui nobis (sc. peccata) remittit & condonat. O Deus Mio, antequam creatus fui nihil eram, & quatenus jam existo tamen sum quasi non essem, Pulvis sum ego in vita levis (i. e. nullus virtutibus ornatus) at in morte gravis (i. e. peccatis onustus.) Ecce coram te sum tanquam vas ruboris & confusionis plenum; Quæso, ut placeat tibi Domine me in posterum à peccatis cohibere, & pro maxima tua miserecordia peccata priora dele; at ne afflictionibus me corrigas: & sint verba oris mei & meditationes cordis mei semper tibi gratæ & acceptæ. Jehova Rupes mea & Redemptor meus.

In hujus confessionis versione verbum *וַנִּשְׁכָּח* (peccavimus) sæpius omisi, ne crebra ejus repetitio Lectori radium crearet; voces autem *חַטָּאת* & *פְּשָׁעִים* (Peccatum & Peccata) semper expressi, quandoquidem absque his & aliis vocibus, quæ necessario addendæ erant, sensus mancus esset & mutilus, & à Lectoribus Hebraicæ Phrasælogiæ noscitis vel non omnino vel difficulter admodum capi & intelligi potuisset.

P. 41. l. 10. 11. cap. 1. v. 5. *מִיָּדָה בְּיָדָה* Supplicium mortis auctoritate Synedrî decretum. Istorum suppliciorum quatuor erant genera quæ in formula supra posita recensentur: hoc de iis tantum observabimus, quod *Lapidatio* gravius supplicium existimatur quam *Combustio*, hoc autem *Gladii* supplicio gravius est, & *Strangulatio* horum quatuor suppliciorum levissimum habetur. vid. *Barienoram* in Tract. *Sanhedrim* cap. 7. Sect. 1.

P. 46. l. 29. cap. 1. v. 8. *מַסְכֵּי* Castigationes. Multi opinantur Homines aliquando castigari hæc tantum de causa ut eorum virtutes & animorum dores magis illustres & conspicuæ aliis appareant. Huic opinioni adversari videtur *Maimonides* in *Morib. Nevuchim*, & eam Dei justitiæ & æquitati contrariam & incongruam esse existimat. Omnia mala, quibus affliguntur homines, ob peccata ab iis commissa contingere putat, & omnia bona quibus cumulantur ob pietatem, temperantiam, aliasque virtutes illis concedi vult. Si hominis manus ipsa lædatur, quam statim sine multo dolore aut damno

Sabbathi & Novissimi quater preces ad Deum effuderunt, cum præter statas & ordinarias alia loco sacrificii extraordinaria adjugebantur: & hæc accessoria, adjectiva & additiva à quibusdam nominantur, & Hebraice exprimiuntur per vocem **מוסף** id est *accessarium, augmentum, aut incrementum*. Die Expiationis quinque vicibus Deum precantur, istis precibus jam memoratis Precationem *oblationis* sive *occlusoriam* addendo: hanc paulo ante solis occasum, dum porta celorum soli obferantur, (ut loquuntur Judæi) recitare consueverunt; ob quam causam **עלי** vocatur, de his vide Maimonidem in Tractatu de Precibus, & Librum *Avod Raham de Sabbath* p. 28. &c. & de die Expiationis p. 63. &c. vide etiam Mismam in Tract. de jejunii & ab commentatores. Iste preces *additivæ* & *occlusoriarie* in Judæorum Liturgis videri possunt: Operæ pretium esset earum summa capita hic recensere; sed hoc agere, & eas, prout oportet, tractare me prohibet præscripta brevitatis.

Ibid. l. 20. cap. 2. v. 9. **שליח צבור** Minister Congregationis sive Legatus Ecclesiæ. Hujus officium erat in Synagoga preces celebrare & benedictiones recitare: Scille etiam ecclesiam representabat. De Legato Ecclesiæ hæc occurrunt verba apud *Mishnam* in Tractatu *Rosh Hashanah* **כשם שהשליח צבור חייב כד כל יחיד ויחיד חייב דכן נמי יאיר אומר שנים צבור חייבין** i. e. Sicut Ecclesiæ Legatus tenetur (recitare) sic omnis privatus tenetur. R. Gamaliel dicit, Legatus Ecclesiæ omnes ab obligationibus suis liberat sive omnium officio fungitur. Ea ex Maimonide & Bartenora huc transcribam quæ posteriorem loci citati partem illustrent. Prioris verba hæc sunt. R. Gamaliel dixit, Legati Ecclesiæ precibus liberatur & qui legere novit & qui legere non potest. Hæc Gamalielis sententia obtinet tantum in Novi Anni & Diei Expiationis precibus, quoniam his temporibus preces sunt admodum longæ. Posterioris verba sic se habent: Obtinet autem hæc sententia Sapientum quoad totius Anni preces, nam his tantum legendi imperitos liberat: at in celebrandis precibus Novi Anni, Diei Expiationis & Jubilai, quoniam inter hæc novem sunt longæ benedictiones, in quibus omnes non sunt exerciti, in his, inquam obtinet R. Gamalieli opinio, quæ tam legendi & recitandi peritos quam imperitos liberos esse statuit. De **שליח צבור** videatur clarissimus Vitrunga in Synagoga veteri lib. 3. part. 2. cap. 1, 2.

P. 54. l. 1, 2. cap. 3. v. 1. Uniuscujusque hominis virtutes cum vitiis miscentur sive vitiis temperantur. Hoc optime explicant ea quæ ab Horatio dicuntur *Satyr 3. lib. 1.*

Nam vitiis nemo sine nascitur: optimus ille est
Qui minimis urgetur.

Ibid. *Medius* sive *Intermedius*. Hoc nomen ei tribuitur cujus virtutes & vitia inter se æquantur.

P. 54. l. 1. **מידי הדרי מן כרשעי** Ista verba, si ea stricte vertamus.

P. 58. l. 20. cap. 3. v. 11. Omnes Israelitæ in mundo futuro locum fortentur licet sint peccatores. Idem in celeberrimo illo capite חלק Tract. Sanhedrin, additis quibusdam restrictionibus, asseritur. כל ישראל יש להם

חלק לעולם הבא ואילו ישראלים שאין להם חלק לעולם הבא האומר אין תחיית המתים אין תורה מן השמים ואפיקורוס רבי עקיבא אומר אף הקורא בספרים התיצונים והלוחש על המכה ואומר כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני יהוה רופאך אבא שאול אומר אף ההונה את השם באותיותי

i. e. Omnis Israelita in Seculo futuro partem habebit. Hi vero Israelitæ in mundo futuro locum non habebunt: Qui Mortuorum Resurrectionem inficiatur, qui Legem à Deo datam esse negat, & Epicurus. R. Akiba ait: Is quoque qui aliarum gentium Libros legit, Qui super plagam hæc mussitat verba Exod. 13. 26. Omnem morbum quem imposui Egyptiis non imponam tibi; Nam ego Dominus Medicus vester. Abba Shaul dicit: is quoque qui nomen (resurrexerunt) suis literis pronunciat. Multa in hunc locum de resurrectione mortuorum, de vita futura, de præmiis & pœnis, & de variis circa has res opiniones congerit Maimonides, quæ cujusque lectione dignissima sunt: prætermittis itaque iis quæ de his copiose differit prædictus autor, brevem hujus rei explicationem à Bartenora compositam hic solummodo dabimus. Isti etiam Israelitæ (inquit ille) qui ob iniquitatem suam auctoritate Syndrii morte plectuntur, in futuro Seculo locum habebunt. Mundus futurus de quo hic dicitur est iste Mundus qui mortuorum resurrectionem immediate sequitur: Mortui enim iterum anima & corpore compositi resurgent viventque, & in æternum incorruptibiles erunt tanquam Sol, Luna & Stella. Sicut discimus ex Gemara in hunc locum, Mortui qui resurgent non iterum ad pulverem suam revertentur. In mundo futuro nullus est cibi aut potus usus licet in eo sint corpora & res materiales: sed fusti coronis ornati ibi sedent (i. e. tranquille vitam agunt) & splendore divina majestatis oblectantur: quandoquidem omnes Israelitæ in hoc non sunt æquales, sed prout majoris aut minoris dignitatis est, eo dignioris aut minus dignæ sortis sit participi; ideoque his verbis Doctrina traditur יש להם חלק Unusquisque partem aut portionem habebit. i. e. Qui pluribus virtutibus ornatur, ejus felicitas amplior erit felicitate illius qui paucioribus virtutibus est præditus.

Ibid. l. 28. Etiam Inter Gentiles pii in seculo futuro locum possidebunt. חסדי אומות Pii inter Gentes apud Hebræos iidem sunt ac Profelytæ Domicilii, seu sunt ii qui septem præcepta Noacho tradita observant. Hoc ex Glossa in hunc locum discimus. רבי אליהו מורחי רהיניו המקיים מצות שנצטוו בני נח וכן רבינו המחבר פירש בפירוש המלכים ומלחמותיהם סוף פרק שמעני i. e. R. Elias Orientalis sic verba

verba ista explicat: hoc intelligendum est de illo qui ea quæ Noachidis sunt præcepta observat. ad eundem modum Autor noster ad finem cap. 8^{vi}. Tractatus de Regibus & Bello istam sententiam explicat. In loco citato

occurrunt hæc sunt: כל המקבל שבע מצוות ונוהר לעשותן הרי זה מחסירי אומות העולם ויש לו חלק לעולם הבא והוא שיקבל אוחן ויעשרה אוחן מפני שצוה בהן הקדוש ברוך הוא בתורה והוריענו על ידי משה רבינו שבני נח מקודם נצטוו בהן אכל אם עשאן מפני הכרע הרעת אין זה נר חושב ואינו מחסירי אומות העולם ולא מחכמיהם i. e. (vertente doctissimo viro H. Pri-

deaux S. T. P. Decano Norvicensi.) Quicumque in se suscepit septem præcepta Noachidarum, & in iis observandis cautus est, ecce ille est ex piis & Gentibus mundi, & portionem habet in Seculo futuro; si modo ille suscipiat ea & observet quia præceperat Sanctus Benedictus ille lege lata; nobis enim notum fecit per manum Moysi Magistri nostri, quod filii Noe ab antiquo ea observare mandati fuissent; sed si observet ea tantum ex arbitrio animi sui (i. e. quod mentis ratio sic persuadet) non est Profelytus domicili, nec ex piis & Gentibus terra, nec de numero sapientum earum.

P. 59. l. 1, 2. cap. 3. v. 12. Hæretici: vox מני' in Editione Venetiana in 4to, qua plurimum usus fui, in hac sectione non occurrit, adeoque ex Editione Venetiana in Folio supplenda est. Nolo hic ad examen revocare ea quæ de מני' in Miscellaneis suis Theologicis disputat Nicolaus Fullerus noster: iis tantum opponam Glossam hujus sectionis Margini appositam in Edit. in Fol. רבי שלמה ירחי כתב המנין חלמירי ישו הנוצרי אשר הפכו מעין מני' לרעה דברי אלהים חיים i. e. Scribit R. Solomon Jarchi quod מני' (Hæretici) sunt Jesu Nazirai Discipuli, qui Dei viventis verba pervertunt: & in sectione sequente nos Christianos tanquam Hæreticos his verbis notare videtur Maimonides: Hi quinque Hæretici vocantur &c. domique qui alium Deum præter ipsum colit, eoque inter seipsum & mundi Dominum tanquam Mediatore utitur, voce מליץ (i. e. Oratore aut Mediatore) Jesum Christum inter Deum & homines Mediatorem præcipue designari nullus dubito.

P. 59. ibid. המושך ערלתו. Qui præputium contrahit, attrahit, aut detrahit: hoc sæpius factum fuisse dicunt plurimi Scriptores. R. Aleai in cap. 5to. Exceptorum Gemaricorum Achanem sibi præputium fecisse ait; quoniam scriptum est Gen. 17. 14. fœdus meum violavit. R. Solomon Jarchi in istum locum ita commentatur: Frequenter attrahendo cutem Pudendi effecerat ut prominere & glandem operiret, atque ut præputiato similis esset. Hoc sensu capienda esse ea quæ reperiuntur 1 Cor. 7. v. 18. Circumcissus aliquis vocatus est? ne fiat incircumcissus; consentiunt viri docti. vide

Lightfootum, Hammondum aliosque qui in istum textum commentarios scripserunt.

P. 60. l. 11. cap. 3. v. 15. *Qui negat narrationes ejus historicas sive traditiones*, sicut *Sadocus & Baithofus*. Isti fuerunt *Antigoni Sothui* discipuli. Hic *Antigenus* docuit Deum non colendum esse ut mercedem aut præmium ab eo recipiamus : istam doctrinam malo sensu capientes *Sadocus & Baithofus* & ambabus ulnis amplexi, nullam pœnam nullumque præmium post hanc vitam expectandum esse statuerunt : hi duo suos affectus *Saducæos & Baithosæos* vocatos habuere ; de prioribus sæpius in Evangelio legimus, at de posterioribus nihil ibi scriptum invenimus : de quia re vide *Fulgerum* nostrum *Miscell.* lib. 2. cap. 3. *Karaitas* originem suam à *Saducæis & Baithosæis* traxisse vult *Maimonides*; at Autor libri *Cosri* aliam fovere opinionem videtur : priorem consulas in notis ad *Capitula Patrum* cap. 1. Sect. 3. & posteriorem p. 240. & 241. Edit. *Buxtorffii*.

P. 62. l. 13. cap. 3. v. 20. פנים מורה *Faciem Revelans*, i. e. vir impudentissimus. Ita se explicat *Maimonides* in *Pirke Avoth* cap. 3. Sect. 11. פנים מורה est qui palam legem violat, & hæc est absoluta negatio, sicut dixit Deus Num. 15. 3. *Anima vero illa quæ commiserit manu olata &c.* Præterea *Qui detegit faciem* est is, qui faciem suam palam sine ulla verecundia & modestia ostendit & se impudentem exhibet, quod idem est ac si legem negare diceretur : & ita explicatum est in *Gemara* Tract. *Peab*, quæ ait eum *faciem detegere* qui palam legem transgreditur, sicut *Jehoiakim* filius *Jasie*. In commentariis suis in eundem locum duas hujus rei expositiones affert *Bartenora*. 1^a פנים מורה *Qui Legis sensum & rationes pervertit, eamque, aliter quam receptum est, exponit.* ejus rei exemplum ibi profert. 2^a. *Qui legem palam sine ulla verecundia transgreditur.*

P. 65. l. 6. cap. v. ult. אף על פי שערין i. e. *etsi adeo aut consueque per-versus &c.* In versione mea *restituerentur* posui; quoniam in Editione, qua usus fui, vox הערין occurrebat; at hoc erratum esse postea deprehendi.

P. 68. l. 15. cap. 4. אבק שזה אבק נול occultum & subtile rapinæ genus, i. e. ad rapinam proxime accedit, & est ejus quedam species licet inferior & remota : sic de לשון הרע אבק נול & occulta infamia in *Maimonidis* tractatu de *Moribus* cap. 7. legimus; & לשון הרע lingua male sive perniciose descriptionem videre vult Lector totum istud Tractatus prædicti caput perlegat.

P. 70. l. 10. cap. 5. In toto hoc & sequenti capite de libero arbitrio agitur : imprimis enim in cap. 5°. voluntatis humanæ libertatem asserit, eamque variis rationibus probat & confirmat; deinde cap. 6°. respondet objectionibus quas ad hanc doctrinam elevandam & evolvendam adducunt ii qui omnes humanas actus necessarios esse & ab immutabili fato dependere contendunt. Quæ de eadem re in alio loco dicit hic in compendium reducam. 1ma ratio, quam ad hanc doctrinam stabiliendam proponit, hæc est : Quod non apparet unumquemque hominem virtutibus & vitiis nasci, quod

quod necesse esset si omnia necessario contingerent : id quod asserunt infanissimi & insulsiissimi Astrologi. Omnes homines diversa indole esse præditos, & corporum temperamenta varia esse concedit; sed istam indolem mutari, & temperamentum multa industria superari posse dicit. 2da. Sublata humanæ voluntatis libertate nulli usui inservirent Legis præcepta; de iis enim quæ necessario sunt præcepta dare ridiculum foret & absurdum 3^{cia}. pœnæ & præmia essent iniqua plane & injusta sive à Deo sive ab hominibus ea concedi & infligi supponamus: E. G. Si *Simeon Reubenem* occidisset omni vacaret culpa, quoniam hoc, secundum quorundam hypothesein, necessario fecit: at ob ea, quæ necessario eveniunt, hominem castigare & punire Dei Justitiæ & Rectitudini nullo modo convenit. 4ta. Omnes conatus & opera humana vana essent & inania; ut domum ædificare, res acquirere, & pericula fugere: nam si à fato sit decretum ut hæc fiant, talia aggredi inutile esset: & si fatum ea non fieri vult, talia moliri insulsum foret & absurdum 5ta. Negata humanæ voluntatis libertate sequeretur Deum peccati causam esse: Nam si quis bona proximi surripuit, vel eum decepit, vel falso juravit, aut bona ejus surrepta se possidere negavit; sublata libertate omnia hæc Deum fecisse asserendum est, quo nihil magis absurdum aut impium dici potest. 6ta. ratio seu potius rationes ex Scriptura Sacra petuntur: Deut. 30. v. 15. *Ecce hodie tibi proposui vitam & bonum, mortem & malum*: hoc facultatem eligendi nobis à Deo concessam esse ostendit; & inde est quod Legem observanti præmium promittatur, ejus autem violationibus pœnæ infligantur: Deut. 11. 19. *Et docebitis ea filios vestros* &c. qua autem de causa ejus studium præciperet Deus si ab æterno quosdam doctos alios indoctos fore decrevisset Lament. 3. v. 38. *Ex ore Altissimi non egreditur malum, neque bonum.* voce מַעַלְמֵי opera mala, & vocabulo מַעֲשֵׂי opera bona designari volunt Doctores Hebræi: ex quibus verbis & expositione sequitur Deum nullius hominis actiones vel bonas vel malas esse necessario decrevisse. Lament. 3. 40. *Diligenter inquiramus & scrutemur, & ad Dominum nos convertamur; elevemus corda nostra ac manum ad Deum qui est in caelis.* Ex quibus apparet facultatem sive potestatem actiones & cogitationes nostras scrutandi & pervestigandi & nos ad Deum convertendi nobis esse concessam.

Libertate humana rationibus supra datis firmata & munita, hujus opinionis adversariis obviam it *Maimonides*, eorumque objectionibus clare & acute responder. 1ma. objectio huic Doctorum Hebræorum effatur nittur: *Omnia sunt in potestate Dei*. Dicit Autor noster istud effatum ad eas tantum res naturales extendi in quibus Deus nullam eligendi facultatem homini concessit: non enim homini eligendi facultas datur ut longioris aut brevioris sit statura, nec potest pluvios aut ventos cohibere; quoniam ista & ejusdem generis plura sunt tantum ditioni subiecti Omnipotens Creator. 2da. Omnes motus humanæ à voluntate Divina dependent, ut ex Prophetarum libris & *Sapientum* Scriptis apparet: hoc certissimum esse affirmat si id recte intelligamus; si quis lapidem in aerem projiciat, eum divina voluntate iterum descendere dicimus; nam voluit Deus ut Terra esset centrum.

centrum quo tenderent nostri *globi* corpora; adeoque quicquid in aerem projicitur deorsum ad terram tanquam suum centrum tendit: sic Particulæ igneæ sursum Dei voluntate moventur; quoniam hoc ita fieri ab initio statuit: ab ejus voluntate humanam libertatem dependere hoc sensu dici potest; quod cum hominem creare statuit, eum liberum esse ejusque motus proprio ductui & regimini relinquere voluit: sicut voluit Deus ut homo talis esset magnitudinis & ex talibus membris compositus, ita voluit quoque ut ad libitum moveret aut quiesceret & ut omnia ad arbitrium sine ulla vi aut necessitate operaretur. 3^{ia}. *Aegyptios in Hebraeos tyrannidem exercuisse Dei decreto patet ex Gen. 15. v. 13. Servient illis, & affligent eos quadringentos annos.* Respondet hoc eodem modo sumi posse ac si Deus dixisset eos, qui postea nascentur, justos fore & injustos, pios & impios: Hoc enim est generale tantum effatum Dei præscientia nixum; at non est particulare decretum quo aliquis homo singularis ad justitiam aut injustitiam necessario impellitur. In uniuscujusque singularis *Aegyptii* potestate erat Israelitas affligere vel non affligere, nec eorum cuiquam necessitas Israelitas affligendi incubuit, eademque quoque responsio dari potest ad id quod scriptum est *Deut. 31. v. 16.* 4^a sumitur ex *Exod. 11. 4. Et obdura- vit Deus Cor Pharaonis*: ad hanc objectionem fuse respondet autor noster; quæ ille copiose dicit nos paucis verbis representare statuimus. Pharaonem ejusque subditos prius libere peccasse & Israelitas affligisse satis patet *Exod. 1. 9, 10. &c.* & postquam *Pharao* ejusque populus cordibus ipsorum callum obduxerant, tum Deus eos suarum cogitationum ductui & cupidinum æstui subjectos reliquit, eorumque peccata suam gratiam subtrahendo punivit. Deus pœnas peccatoribus aliquando in hoc & aliquando in mundo futuro infligit: pœnæ quæ in hoc mundo contingunt, variz sunt: interdum homo bonis suis privatur, interdum morbo affligitur, & interdum in anima cruciatur vel ei gratiam denegando vel peccatum peccato puniendo; quod Justitiæ divinæ saltem permittenti nullo modo refragatur cum quisquam summis flagitiis se inquinaverit & in peccati sordibus penitus immeritus fuerit: tempus autem quo istis maximis & gravissimis pœnis homines sunt plectendi solus Deus, cui omnia sunt manifesta, cognoscit: nobis non convenit de istis absconditis & obscuris quidquam quoad particularia determinare, sed ea Deo justo judici relinquere qui omnibus secundum opera sua retribuit. 5^a ex *Isa. 63. 17.* desumitur. *Quare nos errare facis Domine à viis tuis? obduras cor nostrum à timore tuo.* hunc textum nihil omnino probare dicit; nam ex antecedentibus & consequentibus manifestum est Prophetam de excidio & captivitate questum fuisse, eaque quasi orando in hunc modum dessevisse: *O Domine Deus, cum populus tuus Israel Infidelium regimen conspexerunt à viis veritatis deslexerunt eorumque corda à timore tuo declinarunt, quasi tu in causa esses quod à recta via errarunt.* Ultima objectio hæc est: Deus omnia certo cognoscit, adeoque omnia necessario fieri asserendum est, ne Dei cognitionem vagam & incertam statuere cogamur: respondet *Maimonides* hanc objectionem omnium difficillimam esse, quoniam à Dei Scientia & intelligentia desumitur, de qua nullos aut saltem imperfectissimos conceptus formare possumus: adeoque ab-

surdum & arrogans est argumenta ex obscuris petere, ut rebus satis notis & perspicuis tenebras & caliginem offundamus: ex Lege divinitus data, ex ejus mandatis, consiliis, & monitis, ex præmiis eam observantibus promissis, & pœnis eandem negligentibus infligendis humani arbitrii libertatem satis perspicue cognoscimus; at Dei Scientia & cognitio nos latet; nec tutum est inde argumenta haurire, ne Deus nostram audaciam & temeritatem corrigat, quod iis, quæ mysteria sunt, ad nostras hypothèses imaginarias stabilendum abutatur.

P. 85. l. 13. cap. 7. v. 8. *Pœnitentiæ excellentia est maxima*: ut vim & virtutes quas ei tribuunt Judæi melius intelligas, præter ea, quæ à Maimonide in hoc capite dicuntur, legenda sunt quæ in *Pirke R. Eleazer* cap. 43. occurrunt. Omnis autem pœnitentia non est æqualis excellentiæ, sed in ea plures sunt gradus: eos Autor *Compendii libri Louchoth Haberith* p. 87. col. 1, 2. numero septem esse dicit, quos breviter & latine tantum hic recensebimus. 1us & summus gradus est, cum statim post peccatum pœnitentiam agimus 2us. Cum aliquis, qui per plures dies sive annos peccavit, peccata sua in adolescentia relinquit dum viget corpus & ea præstare possit quæ in animo suo imaginatur. 3^{ius}. Cum quis adhuc adolescens peccata sua non tanta facilitate ut prius repetit; vel cum pudore & hominum reverentia à peccando cohibetur & tandem errores suos paulatim deserit 4us. Cum quis ob afflictionis metum, reprehensionem, aut persecutionem pœnitentiam agit. 5us. Qui ob calamitates, quibus vel ipse premitur vel liberi affliguntur, se à peccando convertit. 6us. Cum quis sensu confectus & deficiente corporis vigore pœnitentiam corde sincero agit, adeo ut peccatorum cupido & delectatio penitus ex animo expellantur 7^{imus} & omnium infimus est, cum quis voluptates & peccata per totam vitam persequitur, nec ea relinquit priusquam se statim moriturum deprehendat.

P. 87. cap. 8. In hoc agitur de vita futura, de qua aliquid ex *Bartenora* & *Maimonide* hætenus attulimus, & de תחיית המתים *Resurrectione*: de qua vide celeberrimum *Pocockium* nostrum in notis *Miscellaneis* ad *Portam Moysi* cap. 6. & 7. ubi adeo fuse & perspicue de Judæorum & Mohamedanorum circa Resurrectionem opiniones differit, ut arrogans esset multa circa hanc rem iterum moliri & comminisci. Unum tantum locum ex cap. 33. *Pirke Rabbi Eliezer* hic adducam, propterea quod quæ in eo continentur similia sunt iis quæ à *Paulo* dicuntur *1 Cor. 15. vss. 35, 36, 37.*

דבי אליעזר אומר כל המתים עומרים בתחיית המתים ועולין בלבושיהן ממי את למד מורע הארץ קל וחומר מחטא מה חטא שנקברת ערומה יצאה בכמה לבושין צריקים שנקברו בלבושיהן על אחת כמה וכמה i. e. *Omnes mortui iterum resurgent & vestibus suis erunt induti. Unde hoc cognoscis? ex semine terræ & præsertim ex tritico. quomodo ex tritico cognoscitur? quoniam nudum sepelitur & vestimenta sive folliculis indutum resurgit. Fusti qui vestibus suis sepe-*
liebantur

liebantur pro una plures accipient &c. Hoc de vestibus figmentum etiam in Tractatu *Cetbouvoth* reperitur.

P. 49. l. 16. cap. 9. v. 1. vox שפלות, quatenus vocabulo מלכות (i. e. Imperio) opponitur, infima fors five Status *abjectus* verti potest.

P. 101. cap. 10. v. 4. l. 7. vox שכר reperitur, & l. 18. vox פרס occurrit. Harum vocum explicationem & distinctionem his *Maimonidis* verbis dabimus פרס יקרא הגמול אשר יגמול האדם מי שאין לו חובה

עליו אלמא יעשה זו על דרך חסד ורחמינה כמו שיאמר אדם לעבדו או לבנו הקטן או לאשתו עשרה לי כך וכך ואחן לך דינר או שנים וחו ההפרש אשר בין פרס לשכר כי השכר הוא

דין שניתן בדין i. e. פרס vocatur munus aut beneficium ad quod dandum homo non obligatur, sed id in alium ex mera gratia & liberalitate confert: ut si quis servo suo aut filio minorenni, aut uxori ita loquutus fuerit; *Hoc vel istud facias & tibi unum aut duos denarios dabo*. Hoc itaque modo à פרס distinguitur שכר, quod hoc alieni ex jure & debito datur, ibid. *non eritis tanquam servi &c.* Deum non precum spe sed ex amore tantum colendum esse uno ore asserunt Autores Hebræi: pauca de hac re in Commentariis suis ad cap. 1um. *Pirke Avoth* profert *Maimonides*; de ea autem in commentariis in *Sanhedrin* multo fusius & uberius disputat.

Antequam manum de hac tabula tollam æquum judicavi Lectores admonere priorem Tractatum nunquam antea, quantum novi, Latine versam fuisse; posteriorem vero bis translatam fuisse, primo à *Cantabrigiensi* Anonymo & deinde à *Johanne Hilpert* Germano ni fallor: sed de his versionibus nihil audire mihi contigit priusquam meam penitus absolvissem. Ambos hos Editores præcipue autem posteriorem in pluribus errasse certo mihi constat; quod facillime ostendere potui si talibus immorari mihi in deliciis esset: sed & prudentiæ & humanitati semper congruentius esse duxi nostros lapsus cavere & curare quam aliorum errores notare & exponere; & inutile mihi videtur omnia diverticula digito monstrare, præsertim si via recta sine istiusmodi ambagibus satis innotescere potest. Versioni meæ hoc accedit commodum quo destituuntur supra memoratæ Editiones, quod locis difficilioribus & notatu dignioribus notas quasdam addidi, de quibus judicare aliis relinquitur.

F I N I S.

Errata Typographica.

Lin. 1. Cap. I. v. 1. pro 13. *leg.* 19. p. 1. l. 13. pro deruenerit, *leg.* deuenit. l. 15.
 pro VI. l. V. p. 2. l. 19. post משפיל *leg.* דהבין. p. 7. l. 8. pro. Lugimagistro;
leg. Ludimagistro. p. 15. l. 20. pro circuli *leg.* semicirculi ibid. l. 25. pro לחמים
leg. לחמרים. p. 18. pro praeptorei *leg.* praeceptoris. p. 18. l. 8. pro Inter-
 pret *leg.* Interpres. p. 19. l. 24. pro vereundus *leg.* verecundus. p. 20. l. 1. ante
 ולהפרימן *leg.* ולהפרימן חייב לרגו עליהן. p. 28. l. 3. pro
 pra. l. coram. p. 70. l. 10. pro רשית *leg.* רשות & pro נחנה ל נחנה. p.
 104. l. 18. pro exigerere l. exigere. p. 148. l. 10. pro quia *leg.* qua.

